

นายปรีดี พนมยงค์ (หลวงประดิษฐมนูธรรม) กับปฏิบัติการเสรีไทย

ดร. วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์

นายปรีดี พนมยงค์

(หลวงประดิษฐมนูธรรม)

_____ กับ _____

ปฏิบัติการเสรีไทย

PRIDI-PHOONSUK
ปรีดี - พนมยงค์

www.pridi-phoonsuk.org

ChangeFusion OPENBASE.in.th

เนื้อหาทั้งหมดใน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-NonCommercial-Share Alike BY NC SA 3.0 Unported License ท่านสามารถนำเนื้อหาทุกชิ้นไปใช้และเผยแพร่ต่อได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามนำไปใช้เพื่อการค้า และต้องใช้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันนี้เมื่อเผยแพร่งานที่ดัดแปลง เว้นแต่จะระบุเป็นอย่างอื่น

นายปรีดี พนมยงค์

(หลวงประดิษฐมนูธรรม)

กับ

ปฏิบัติการเสรีไทย

คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง ๑๐๐ ปี ชาตกาล

นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส

จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง ๑๐๐ ปี ชาตกาล

นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส

(๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๓ - ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๓)

และในวาระที่องค์การยูเนสโกบรรจุชื่อไว้ใน

ปฏิทินการเฉลิมฉลองบุคคลสำคัญของโลก (ค.ศ. ๒๐๐๐ - ๒๐๐๑)

หนังสือชุดครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส

**นายปรีดี พนมยงค์ (หลวงประดิษฐมนูธรรม)
กับปฏิบัติการเสรีไทย
วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์**

เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ ISBN 974-7833-69-7
พิมพ์ครั้งแรก มิถุนายน ๒๕๕๓
จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

ผู้จัดพิมพ์ : คณะกรรมการดำเนินงานฉลอง ๑๐๐ ปี ชาตกาล
นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส ภาคเอกชน
<http://www.pridi.or.th>

ประธาน : สุลักษณ์ ศิวรักษ์
กรรมการและเลขานุการ : พิภพ ธงไชย

ผู้จัดพิมพ์ร่วม : สถาบันปรีดี พนมยงค์
๖๕/๑ สุขุมวิท ๕๕ (ซอยทองหล่อ) เขตวัฒนา (ปณ. สันติสุข) กรุงเทพฯ ๑๐๑๑๐
โทรศัพท์ ๓๘๑-๓๘๖๐-๑ โทรสาร ๓๘๑-๓๘๕๙
E-mail: pridi_institute@hotmail.com

ดำเนินการผลิต : โครงการจัดทำสื่อเผยแพร่เกียรติคุณ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส
สำหรับเด็กและเยาวชน

ประธาน : พิภพ ธงไชย
บรรณาธิการ : สันติสุข โสภณศิริ
กองบรรณาธิการ : กานต์ ธงไชย สุดใจ พรหมเกิด

ดำเนินการผลิตร่วม : สำนักพิมพ์มูลนิธิเด็ก
๑๘๔๕/๓๒๘ ซอยจรัสสถา ถนนสิรินธร เขตบางพลัด กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐
โทรศัพท์ ๘๘๑-๑๗๓๔ โทรสาร ๔๒๔-๖๒๘๐ E-mail: cpublish@ffc.or.th

แบบปก : ประชิต ทินบุตร
รูปเล่ม : ผลิตไท โทรศัพท์ ๘๘๘-๗๐๒๖-๗
พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์ โทรศัพท์ ๔๑๑-๑๕๒๓
จัดจำหน่าย : บริษัทเคสิดไทย จำกัด โทรศัพท์ ๒๒๕-๙๕๓๖-๔๐

คำนำ

การจัดพิมพ์ “หนังสือชุดครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาล นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส” เป็นกิจกรรมหนึ่งภายใต้โครงการจัดทำสื่อเผยแพร่เกียรติคุณ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส สำหรับเด็กและเยาวชน ซึ่งมีเป้าหมาย เพื่อนำผลงานและข้อเขียนที่มีคุณค่าของท่านรัฐบุรุษอาวุโสและของบุคคลหรือหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องเนื่องถึงท่านมาจัดพิมพ์เผยแพร่ร่วมฉลองในวาระครบรอบ ๑๐๐ ปีแห่งชาตกาล ซึ่งเป็นวาระเดียวกับที่องค์การยูเนสโกได้บรรจุชื่อของท่านไว้ในปฏิทินการเฉลิมฉลองบุคคลสำคัญของโลก ปี พ.ศ. ๒๕๔๓ - ๒๕๔๔ (ค.ศ. ๒๐๐๐ - ๒๐๐๑) นี้

นายปรีดี พนมยงค์ (หลวงประดิษฐมนูธรรม) กับปฏิบัติการเสรีไทย เป็นงานที่ประมวลภาพการก่อเกิดและปฏิบัติการของขบวนการเสรีไทยในสายต่างๆ ตลอดจนผลกระทบและการคลี่คลายสถานการณ์จากภาวะมหาสงครามของผู้นำประเทศได้อย่างรอบด้าน-ชวนติดตาม ทางโครงการฯ ต้องขอขอบคุณ ดร.วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์ เป็นอย่างสูงที่กรุณานุญาตให้จัดพิมพ์งานดังกล่าว

เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้รับรู้สัจจะประวัติศาสตร์ที่สมบูรณ์และบังเกิดความซาบซึ้งถึงคุณูปการของการเสียสละที่ยิ่งใหญ่แห่งการธำรงไว้ซึ่งเอกราชและอธิปไตยของชาติ โดยท่านบูรพาจารย์และเหล่าพลเสรีไทย

โครงการจัดทำสื่อเผยแพร่เกียรติคุณ
นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส สำหรับเด็กและเยาวชน

จากผู้เขียน

ข้อเขียนชิ้นนี้คือบทที่ ๑ ของหนังสือ “นามานุกรมเสรีไทย เล่มที่ ๒” ซึ่งตีพิมพ์ในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๓๘ และจะเป็นบทที่ ๖ ในหนังสือ “ตำนานเสรีไทย” ซึ่งกำลังอยู่ในระหว่างการจัดพิมพ์

อันเนื่องมาจากเป็นข้อเขียนที่ได้บันทึกปฏิบัติการเสรีไทยของนายปรีดี พนมยงค์ ไว้อย่างสมบูรณ์ที่สุด ดังนั้นจึงมีความเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะได้รวมไว้กับบรรดาหนังสือและเอกสารต่างๆ ที่กำลังจัดพิมพ์ขึ้นในวาระครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาล รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๓ นี้

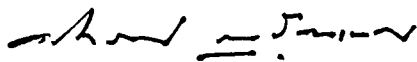
โดยที่เรื่องราวอันเกี่ยวกับขบวนการเสรีไทยระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ (๒๔๘๔-๒๔๘๘) เป็นเหตุการณ์และปรากฏการณ์ที่มีความสำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ชาติไทย หากเป็นเรื่องราวที่มีได้รับการเปิดเผยเท่าที่ควร เป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๓๐ ปี ดังนั้นการเรียบเรียงเหตุการณ์และปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ อย่างถูกต้องและสมบูรณ์จึงต้องใช้ทั้งเวลาและความอุตสาหะวิริยะค่อนข้างมาก โดยสำหรับผมเองนั้น ก็ได้ทำงานชิ้นนี้อย่างต่อเนื่องไม่น้อยกว่า ๗ ปี

การทำงานเรื่องนี้ได้นำไปสู่ข้อสรุปที่สำคัญในประวัติศาสตร์หลายประการที่จะปรากฏอย่างชัดเจนในหนังสือ *ตำนานเสรีไทย* ซึ่งรวมถึงบทบาทที่โดดเด่นของนายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะหัวหน้าขบวนการเสรีไทย

นายปรีดีฯ เป็นผู้จัดตั้งและกำหนดวัตถุประสงค์และนโยบายในทุกๆ ระดับของขบวนการเสรีไทย อีกทั้งเป็นผู้วางแผน วางกลยุทธ์ ตัดสินใจ และสั่งการที่นำไปสู่ปฏิบัติการเสรีไทยทั้งในด้านการเมืองและในด้านการทหาร

การกำหนดวัตถุประสงค์และนโยบายที่ถูกต้อง การวางแผนและกลยุทธ์ที่สมบูรณ์และรอบคอบ และการตัดสินใจและสั่งการที่ชัดเจนและเด็ดขาดตลอดจนจิตสำนึกที่ผูกพันกับความรักชาติบ้านเมืองอย่างลึกซึ้งและอยู่บนพื้นฐานของความซื่อสัตย์สุจริต ได้ทำให้การเป็นผู้นำขบวนการเสรีไทยของนายปรีดี พนมยงค์ เป็นที่ยอมรับโดยปราศจากเงื่อนไขจากทุกฝ่าย และได้นำไปสู่ความสำเร็จในการธำรงไว้ซึ่งเอกราชและอธิปไตยของชาติไทยเมื่อสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ ๒

ผู้เขียนหวังว่าข้อเขียนชิ้นนี้และบรรดาข้อเขียนอันมีค่าอื่นๆ ที่จัดพิมพ์ขึ้นในวาระครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาล รัฐบาลราชอาณาจักร ปรีดี พนมยงค์ จะมีส่วนทำให้สาธารณชนได้รู้จักนายปรีดีฯ ดียิ่งขึ้นกว่าเมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่

(ดร. วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร์)

นายปรีดี พนมยงค์
(หลวงประดิษฐ์มนูธรรม)
กับปฏิบัติการเสรีไทย

จากเรื่องราวอันเกี่ยวกับปฏิบัติการเสรีไทยทุกแห่งทุกมุม ได้ปรากฏเป็น
สังขรณ์ซึ่งไม่อาจจะโต้แย้งได้เลยว่า “เสรีไทย” คือปรากฏการณ์ องค์การ
และบุคคลที่ได้ทำให้ประเทศไทยก้าวออกมาจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ ด้วย
เกียรติศักดิ์และเกียรติภูมิของชาติ เอกราชที่คงไว้ซึ่งอธิปไตย ทั้งที่ประเทศไทย
ได้อนุญาตให้กองทัพญี่ปุ่นเดินทัพผ่านไปรุกรานและยึดครองดินแดนในจักรภพ
อังกฤษ ทั้งๆ ที่ประเทศไทยได้ทำสัญญาเป็นพันธมิตรร่วมรบร่วมรุกรานกับญี่ปุ่น
โดยเปิดเผย ทั้งๆ ที่ประเทศไทยได้ประกาศสงครามต่ออังกฤษและสหรัฐ
อเมริกา โดยอังกฤษและประเทศในเครือจักรภพก็ได้ประกาศสงครามตอบ
และที่สำคัญที่สุดก็คือ ทั้งๆ ที่ฝ่ายตรงข้ามกับประเทศไทยเป็นผู้ชนะสงคราม
และญี่ปุ่น มหามิตรของไทย ยอมจำนนโดยไม่มีเงื่อนไข

สงครามโลกครั้งที่ ๒ ได้ยุติลง โดยที่ประเทศไทยไม่ต้องตกเป็นฝ่ายแพ้
สงคราม รัฐบาลไทยไม่ต้องยอมจำนนต่อผู้ใด กองทัพไทยไม่ต้องวางอาวุธ
และประเทศไทยไม่ต้องถูกยึดครองโดยฝ่ายที่ชนะสงคราม

ยิ่งไปกว่านั้น ฝ่ายสัมพันธมิตร ซึ่งโดยนิตินัยเป็นคู่กรณีกับไทย ได้เป็นผู้แนะนำให้ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ของไทยประกาศ “สันติภาพ” ซึ่งลบล้างการปฏิบัติต่างๆ ของไทยนับตั้งแต่วันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๔ ซึ่งเป็นวันที่ญี่ปุ่นเปิดฉากสงคราม เป็นต้นมาเสียทั้งหมด โดยให้ทุกสิ่งทุกอย่างกลับคืนสู่สถานภาพเมื่อก่อนวันดังกล่าว รวมทั้งการประกาศสงครามที่ขัดต่อรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยและไม่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของประชาชนชาวไทย

เหตุการณ์ดังกล่าวข้างต้นนี้เป็นสังขรณ์ทางประวัติศาสตร์ซึ่งมีพยานหลักฐานอันไม่อาจปฏิเสธได้ ความสำเร็จในการรักษาเอกราช อธิปไตย ตลอดจนเกียรติศักดิ์และเกียรติภูมิของชาติไทยในกรณีสงครามโลกครั้งที่ ๒ มิใช่เกิดจากอภินิหารของสิ่งลึกลับใดๆ และก็มีมิใช่เกิดจากการใช้เล่ห์เหลี่ยมทางกฎหมายหรือนโยบายการเมืองการทูต ประเทศไทยคงเอกราชและอธิปไตยไว้ได้ด้วยการต่อสู้ และการต่อสู้นั้นได้กระทำโดยฝ่ายปฏิบัติการ องค์การ และบุคคลที่เรียกตนเองว่า “เสรีไทย” ถ้าหากปราศจาก “เสรีไทย” เสียแล้ว เหตุการณ์เมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ จะต้องบันทึกไว้ในอีกลักษณะหนึ่งอันจะเป็นความขมขื่นของประชาชาติไทยไปตลอดกาล

ในขณะที่ “เสรีไทย” เป็นความร่วมมือและร่วมใจรับใช้ชาติของบรรดาคนไทยผู้รักชาติทั้งภายในและภายนอกประเทศ ด้วยความสนับสุนนอย่างเป็นเอกฉันท์ของประชาชนชาวไทยทั้งชาติ การก่อตั้ง ดำเนินการ และอำนวยการเป็นความรับผิดชอบของบุคคลกลุ่มหนึ่งจำนวนน้อยนิดที่ได้เอาชีวิตเป็นเดิมพัน บุคคลกลุ่มดังกล่าวได้ปฏิบัติงานอันยิ่งใหญ่เพื่อชาติบ้านเมืองอันเป็นที่รักและหวงแหน ภายใต้การนำของรัฐบาลไทยซึ่งมีนามว่า “นายปรีดี พนมยงค์” หรือ “หลวงประดิษฐมนูธรรม” ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในรัชกาลที่ ๘ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ความเป็นผู้นำขบวนการเสรีไทยของนายปรีดี พนมยงค์ ไม่เพียงแต่จะเป็นที่ยอมรับในบรรดาคนไทยเท่านั้น หากในประเทศฝ่าย

สัมพันธมิตร นายปรีดีฯ ก็ได้รับการยอมรับเป็นเอกฉันท์ ไม่เฉพาะในฐานะหัวหน้าขบวนการเสรีไทยเท่านั้น แต่ในฐานะตัวแทนของประเทศไทย ประชาชนชาวไทย และรัฐบาลอันถูกต้องตามกฎหมายของไทยอันต่อเนื่องมาตั้งแต่ก่อนสงครามด้วย การยอมรับรัฐบาลไทยผู้นี้ในลักษณะดังกล่าวนี้ เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้มี “วันสันติภาพ” และ “ประกาศสันติภาพ” เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๔๘๘ ที่ปลดพันธนาการประเทศไทยจากฐานะของประเทศผู้แพ้สงครามโดยสิ้นเชิง และทำให้เอกราชและอธิปไตยของไทยสามารถคงความบริสุทธิ์ ผุดผ่องมาตราบถึงทุกวันนี้

นายปรีดี พนมยงค์ เป็นชาวอยุธยาโดยกำเนิด และมีบรรพบุรุษที่ได้เคยสละชีพเพื่อชาติมาตั้งแต่สมัยกรุงเก่าเสียแก่พม่าเข้าศึกครั้งที่ ๒ บิดาของนายปรีดีฯ เป็นชาวนาโดยใจรัก แต่ได้พยายามส่งเสียบุตรธิดาให้ได้รับการศึกษาที่ดีที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งนายปรีดีฯ ซึ่งเป็นบุตรชายคนโต ได้รับการศึกษาก่อนต้นและชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนต่างๆ ที่อยุธยา แล้วมาเข้าเรียนชั้นมัธยมศึกษาที่โรงเรียนวัดเบญจมบพิตรในกรุงเทพฯ และจากนั้นก็กลับไปเข้าเรียนต่อจนกระทั่งจบชั้นมัธยมปีที่ ๖ ที่โรงเรียนตัวอย่างมณฑลกรุงเก่า แล้วจึงเข้ากรุงเทพฯ โดยเรียนต่อที่โรงเรียนสวนกุหลาบอีกครั้งปี ก่อนที่จะพักการเรียนกลับไปช่วยบิดาทำนาที่อำเภอบางบาล ปี ๒๔๖๐ ซึ่งขณะนั้นมีอายุได้ ๑๗ ปี นายปรีดี พนมยงค์ ได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม และศึกษาภาษาฝรั่งเศสกับอาจารย์ชาวฝรั่งเศส จนสอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิตไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒ โดยมีอายุเพียง ๑๙ ปี และเข้ารับราชการเป็นเสมียนโท กรมราชทัณฑ์ จนกระทั่งได้รับการคัดเลือกให้ไปศึกษาวิชากฎหมายต่อ ณ ประเทศฝรั่งเศสในปีถัดมา นายปรีดีฯ ศึกษาอยู่ในประเทศฝรั่งเศสเป็นเวลาเกือบ ๗ ปี สอบไล่ได้ปริญญารัฐตั้งแต่ปริญญาตรีจนกระทั่งถึงปริญญาเอกทางกฎหมาย และสอบได้ประกาศนียบัตรชั้นสูงในทางเศรษฐกิจด้วย

นายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ที่มีจิตสำนึกในการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวมมาโดยตลอด ในระหว่างที่ศึกษาอยู่ในฝรั่งเศส ได้ร่วมก่อตั้งสมาคมนักเรียน

ไทย ที่มีชื่อว่า “สามัคยานุเคราะห์สมาคม” ขึ้น โดยได้รับเลือกเป็นเลขานุการสมาคมดังกล่าวเป็นคนแรก และต่อมาก็ได้รับเลือกตั้งให้เป็นนายกสมาคม ต่อกันสองสมัย ในฐานะดังกล่าว นายปรีดิฯ ได้เสนอที่ประชุมสมาคมฯ ให้ทำหนังสือถึงอัครราชทูตขอให้สถานทูตจ่ายเงินค่าใช้จ่ายแก่นักเรียนเป็นเงินปอนด์เพราะเงินฟรังก์ของฝรั่งเศสมีค่าต่ำลงไปเรื่อยๆ ทำให้นักเรียนได้รับความเดือดร้อน เรื่องนี้ได้กลายเป็นความขัดแย้งระหว่างอัครราชทูตกับนักเรียน และนายปรีดิฯ ถูกกล่าวหาว่าเบี่ยงเบนวัตถุประสงค์ของสมาคมฯ เป็นลักษณะสหภาพแรงงาน และมีพระราชกระแสรับสั่งของรัชกาลที่ ๗ ให้เรียกตัวกลับบิดาของนายปรีดิฯ ได้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาขอให้นายปรีดิฯ เลื่อนเวลากลับเป็นภายหลังการสอบไล่ปริญญาเอก ซึ่งก็ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณให้เป็นไปตามที่ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา

ก่อนที่นายปรีดิฯ จะเดินทางกลับประเทศไทยในปี ๒๔๗๐ นายปรีดิฯ ได้ร่วมกับสหายอีก ๖ คน คือ ร.ท. ประยูร ภมรมนตรี ร.ท. แปลก ชิตตะสังคะ ร.ต. ทศนัย มิตรภักดี นายตัว ลพานุกรม นายแนบ พหลโยธิน และหลวงสิริราชไมตรี (จรูญ สิงห์เสนี) ประชุมก่อตั้งคณะราษฎรขึ้นในกรุงปารีส โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศไทยจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ภายหลังจากนั้นอีก ๕ ปี ในวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ นายปรีดิฯ พร้อมกับสมาชิกคณะราษฎร ซึ่งขณะนั้นได้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ก็ได้กระทำการยึดอำนาจรัฐและเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศไทยตามรูปแบบที่ได้กำหนดไว้ตั้งแต่การประชุมที่กรุงปารีส

นายปรีดิ พนมยงค์ ได้เข้ารับราชการในกระทรวงยุติธรรมในตำแหน่งผู้พิพากษาประจำกระทรวง และต่อมาได้เป็นผู้ช่วยเลขานุการกรมร่างกฎหมาย โดยขณะเดียวกันก็เป็นผู้สอนกฎหมายที่โรงเรียนกฎหมายฯ ด้วย ชีวิตราชการ

กำลังเจริญก้าวหน้าและได้ยศและบรรดาศักดิ์เป็นอำมาตย์ตรี หลวงประดิษฐมนูธรรม อีกทั้งชีวิตครอบครัวและฐานะก็เป็นปึกแผ่นมั่นคง การเสี่ยงชีวิตเข้าร่วมทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองของนายปรีดี พนมยงค์ เป็นไปตามอุดมคติและอุดมการณ์ที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลง

ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง นายปรีดี พนมยงค์ ได้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองที่สำคัญหลายตำแหน่งต่อเนื่องกัน คือ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย (๒๔๗๗-๘๐) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ (๒๔๘๐-๒๔๘๑) และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง (๒๔๘๑-๒๔๘๔) นอกจากนั้น นายปรีดีฯ ยังเป็นเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎรคนแรกและเป็นผู้ก่อตั้งและเป็นผู้ประสานการมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ผลงานที่สำคัญต่อชาติบ้านเมืองของนายปรีดี พนมยงค์ ในระหว่างเป็นรัฐมนตรีในรัฐบาลชุดต่างๆ ระหว่าง ๒๔๗๗-๒๔๘๔, แม้จะเป็นเวลาเพียง ๘ ปี ก็มีมากมาย แต่ที่สำคัญที่สุดก็คือการบอกเลิกสนธิสัญญาไม่เสมอภาคกับประเทศต่างๆ และเจรจาให้ประเทศเหล่านั้นยอมทำสนธิสัญญาฉบับใหม่ซึ่งประเทศไทยมีเอกราชและอธิปไตยอย่างสมบูรณ์ ผลงานอันเป็นคุณประโยชน์แก่แผ่นดินอันสูงส่งนี้ทำให้นายปรีดีฯ ได้รับพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลาและเข็มราชการแผ่นดินเป็นเกียรติยศ

ในระหว่างที่เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย นายปรีดี พนมยงค์ ได้เดินทางไปเยือนบุคคลสำคัญๆ ในประเทศต่างๆ รอบโลก เพื่อทบทวนการบอกเลิกสนธิสัญญาไม่เสมอภาคที่พันธนาการประเทศไทยมา ๘๐ ปี ซึ่งรวมถึงผู้เผด็จการ เบนิตโต มุสโสลินี แห่งอิตาลี นายกรัฐมนตรี เปียร์ ลาวาล แห่งฝรั่งเศส รัฐมนตรีต่างประเทศ เซมมวล ฮอร์ แห่งอังกฤษ และคอร์เดล ฮัลล์ แห่งสหรัฐอเมริกา อีกทั้งได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระจักรพรรดิ ฮิโรฮิโตะ แห่งญี่ปุ่น ในระหว่างพำนักอยู่ในกรุงโตเกียว บรรดาบุคคลสำคัญในคณะรัฐบาลญี่ปุ่น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพวกทหารवाद ได้พยายามชักจูงนายปรีดีฯ ให้เห็นถึงความ

จำเป็นที่ชาติต่างๆ ในเอเชียจะต้องร่วมมือกันต่อสู้กับชาติมิวขาว นายปรีดีฯ มิได้คล้อยตามไปด้วย เพราะเห็นว่า ปัญหามิได้อยู่ที่ผิวหรือเชื้อชาติ หากอยู่ที่ ความปรารถนาจะอยู่ร่วมกันโดยสันติหรือไม่ และขณะนั้นญี่ปุ่นก็กำลังรุกราน จีนซึ่งเป็นชาติเอเชียด้วยกัน และก็กำลังมุ่งลงสู่เอเชียอาคเนย์ ในปี ๒๔๘๔ ก่อนที่ญี่ปุ่นจะเปิดฉากสงครามไม่นาน นายปรีดี พนมยงค์ ได้สร้างภาพยนตร์ 'ไทยพูดภาษาอังกฤษ โดยตนเองเป็นผู้อำนวยการสร้าง ประพันธ์เรื่อง และ กำกับการแสดง ชื่อ "พระเจ้าช้างเผือก" โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะเตือนภัยจากการรุกรานของผู้นำที่กระหายอำนาจ และชี้ให้เห็นสังขรณ์ว่า แม้สันติภาพก็จะต้องได้มาจากการต่อสู้ นายปรีดีฯ มิได้มีอคติใดๆ ต่อประเทศญี่ปุ่นหรือ ประชาชนชาวญี่ปุ่น หากคัดค้านนโยบายรุกรานของผู้มีอำนาจในการบริหาร ประเทศในขณะนั้นของญี่ปุ่น ตลอดจนบรรดาผู้นำกองทัพที่กระหายสงคราม และได้ติดตามสถานการณ์ในทุกๆ ด้านโดยใกล้ชิด

ในวันที่ ๖ ธันวาคม ๒๔๘๔ พ.อ. โมริยา ซึ่งเคยเป็นทูตทหารญี่ปุ่น ประจำสถานอัครราชทูตญี่ปุ่นในประเทศไทยเมื่อหลายปีก่อนหน้านั้น ได้มา ปรากฏตัวในกรุงเทพฯ และได้เข้าพบนายปรีดีฯ พ.อ. โมริยาได้ถามนายปรีดีฯ ถึงท่าทีของประเทศไทยต่อญี่ปุ่น อีกทั้งแจ้งต่อนายปรีดีฯ ว่า สถานการณ์เป็น ที่น่าวิตกมากในแง่ของสงคราม นายปรีดีฯ ตอบว่าไม่มีอำนาจและหน้าที่ใน การตอบปัญหาดังกล่าว เพราะขณะนั้นมิได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการ กระทรวงการต่างประเทศแล้ว เมื่อ พ.อ. โมริยาได้ลากลับไปแล้ว นายปรีดีฯ ได้รับโทรศัพท์ไปยังวังสวนกุหลาบ ซึ่งเป็นทำเนียบของนายกรัฐมนตรี เพื่อ จะแจ้งเรื่องด่วนให้นายกรัฐมนตรีทราบ แต่จอมพล ป. พิบูลสงครามไม่อยู่ ด้วยได้เดินทางไปตรวจราชการทางด้านตะวันออกเสียแล้ว จึงได้โทรศัพท์ พูดกับ พล.ต.ต. อุดลฯ รองนายกฯ และนายดิเรก ชัยนาม รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงการต่างประเทศ ต่อมาในวันที่ ๗ ธันวาคม เวลาประมาณ ๒๒.๐๐ น. นายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งขณะนั้นเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ได้รับ โทรศัพท์จากนายทวี บุญยเกษตร เลขาธิการคณะรัฐมนตรี ให้รีบไปประชุม ครม.

เป็นการด่วนที่ตึกสำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับวังสวนกุหลาบ นายปรีดีฯ ได้รับไปประชุม และได้พบกับ พล.ต.ต. อุดล อุดลเดชวรส์ รองนายกรัฐมนตรี ซึ่งแจ้งให้ทราบว่ามีผู้แทนรัฐบาลญี่ปุ่น ประกอบด้วยเอกอัครราชทูต เทจิ ทสึโบกามิ และทูตทหาร ได้มาที่วังสวนกุหลาบ และยื่นบันทึกต่อรัฐบาลไทยขอเดินทางผ่านประเทศไทยเพื่อไปโจมตีอังกฤษ โดยแจ้งด้วยว่า ญี่ปุ่นได้ประกาศสงครามต่ออังกฤษและอเมริกาแล้ว และจะโจมตีคู่สงครามพร้อมๆ กัน จึงขออย่าให้ไทยขัดขวาง โดยญี่ปุ่นรับรองว่า จะไม่ทำลายอธิปไตยของไทย เพียงแต่ขอเดินทางผ่านกรุงเทพฯ และบางจังหวัดที่จำเป็นในทางการทหารเท่านั้น ผู้แทนญี่ปุ่นขอทราบคำตอบภายในเวลา ๒.๓๐ น. ของวันที่ ๔ ธันวาคม เนื่องด้วยจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีไม่อยู่ พล.ต.ต. อุดลฯ รองนายกฯ จึงได้สั่งให้เลขาธิการคณะรัฐมนตรีโทรศัพท์เชิญรัฐมนตรีมาพร้อมกันเพื่อเตรียมเข้าประชุมได้ทันทีเมื่อนายกรัฐมนตรีกลับมาถึงทำเนียบ อย่างไรก็ตาม พล.ต.ต. อุดลฯ ก็ได้ตัดสินใจเปิดประชุมเมื่อเวลา ๒๓.๐๐ น. เมื่อแน่ใจว่า นายกรัฐมนตรีจะเดินทางกลับมาไม่ทันเวลาที่ฝ่ายญี่ปุ่นกำหนดไว้

ที่ประชุม ครม. มีมติให้นายปรีดี พนมยงค์ นายดิเรก ชัยนาม และพระองค์เจ้าวรรณไวทยากร เป็นผู้แทนฝ่ายไทยข้ามถนนไปยังวังสวนกุหลาบ และแจ้งให้ผู้แทนฝ่ายญี่ปุ่นทราบว่า ไทยยังตอบญี่ปุ่นอย่างเด็ดขาดไม่ได้ เพราะนายกรัฐมนตรีไม่อยู่ จึงขอยืดเวลาให้คำตอบไปเป็นเวลา ๕.๐๐ น. ฝ่ายญี่ปุ่นขอร้องให้คณะรัฐมนตรีช่วยจัดการส่งมิให้ทหารไทยต่อสู้ด้านทางการเมืองของทหารญี่ปุ่น ซึ่งนายปรีดีฯ ได้ชี้แจงว่า เรื่องนี้จะต้องหารือ ครม. ก่อน จึงขอให้ญี่ปุ่นรอฟังคำตอบ ที่ประชุมคณะรัฐมนตรีได้พิจารณาเห็นว่า ญี่ปุ่นจะต้องรอการกลับของนายกรัฐมนตรีสำหรับคำตอบ ทั้งนี้โดยปรีดีฯ และคณะได้กลับไปแจ้งให้ฝ่ายญี่ปุ่นรับทราบ และขอร้องให้รอการกลับมาของนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง นายปรีดีฯ ได้ขอให้ญี่ปุ่นยับยั้งการบุกเข้าประเทศไทยไว้ก่อน และแจ้งให้ฝ่ายญี่ปุ่นทราบว่า ก่อนหน้านี้นี้ไม่กี่วัน ได้มีพระราชกฤษฎีกา

ให้อำนาจสิทธิขาดแก่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ผู้บัญชาการทหารสูงสุด สั่งการและบังคับทหารทั้ง ๓ เหล่าทัพ ดังนั้น กรม. จึงไม่อาจที่จะสั่งลบล้างอำนาจของผู้บัญชาการทหารสูงสุดได้ แม้แต่รัฐธรรมนูญว่าการกระทรวงกลาโหม ก็ยังอยู่ใต้การบังคับบัญชาของผู้บัญชาการทหารสูงสุด ซึ่งมีอำนาจสิทธิขาดบังคับบัญชากิจการของกระทรวงกลาโหม ฝ่ายญี่ปุ่นได้ขอให้รัฐธรรมนูญกลาโหมหรือรองผู้บัญชาการทหารสูงสุดสั่งทหารไทยมิให้ต่อสู้และต่อต้านญี่ปุ่น ซึ่งนายปรีดี ก็นำความมาแจ้งให้ พล.ท. มังกร พรหมโยธี รว. กลาโหมและรอง ผบ.ทหารสูงสุดทราบ และขณะเดียวกันก็ทำการขอรับรองให้ทหารญี่ปุ่นยับยั้งการบุกประเทศไทย โดยจะได้พยายามติดต่อกับจอมพล ป. พิบูลสงครามโดยทุกทางให้รีบกลับกรุงเทพฯ

ในระหว่างที่รอจอมพลฯ อยู่ นั้น พล.ต.ต. อุดลฯ รองนายกฯ ก็ได้พยายามติดต่อกับนายกฯ และขอให้ พล.อ.ต. มูนิธิ ม. เวชยันตวังสฤษดิ์ ออกเดินทางโดยรถยนต์ไปทางอรัญประเทศเผื่อจะได้พบกับจอมพล ป. เดินทางสวนมา ก็จะได้รายงานเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นให้ทราบ ในขณะเดียวกัน คณะรัฐมนตรีก็ได้รับรายงาน ว่า ทหารญี่ปุ่นได้ขึ้นบกจากอ่าวไทยหลายจุดรวมทั้งที่บางปู นายปรีดีพนมยงค์ ได้เสนอให้ปิดถนนสายสมุทรปราการ - กรุงเทพฯ ทันที และ พล.ต.ต. อุดลฯ ก็ได้สั่งปิดถนนดังกล่าว ต่อมา กรม. ได้รับแจ้งจากญี่ปุ่นว่า จะมีทหารญี่ปุ่นขึ้นบกที่สมุทรปราการ กรม. จึงได้ส่งนายทหารเรือไปเจรจาให้ยับยั้งไว้ที่สถานทูตญี่ปุ่น โดยอย่าให้มีการลำเลียงทหารญี่ปุ่นเข้ากรุงเทพฯ จนกว่านายกรัฐมนตรีจะกลับมาและให้คำตอบ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เดินทางกลับมาและเข้าประชุมเวลา ๖.๕๐ น.

นายปรีดี พนมยงค์ ได้อธิบายว่า เนื่องจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องสำคัญของชาติ ดังนั้น ก่อนที่จะตกลงสิ่งใดลงไป ก็ควรที่ กรม. จักได้อธิบายให้เห็นทั้งเหตุและผลเสียก่อน แต่จอมพล ป.ฯ ใครจะให้ตัดสินใจกันไปเลยว่าจะให้ทหารของเราต้านทานญี่ปุ่นต่อไปหรือไม่ ทั้งนี้เพราะทุกวินาทีที่กำลังผ่านไป มีผู้เสียชีวิตอยู่ตลอด ที่ประชุมได้เห็นพ้องกับความคิดของนายกรัฐมนตรี

ที่ให้หยุดด้านทานญี่ปุ่น เพื่อสงวนชีวิตของทหารและราษฎรไทย ซึ่งเป็นการตัดสินใจแก้ปัญหาเฉพาะหน้าไปก่อน แล้วลึกทางให้กองทัพญี่ปุ่นผ่านไป การสั่งหยุดต่อต้านได้ตกลงกันเมื่อเวลา ๗.๓๐ น. ของเช้าวันที่ ๘ ธันวาคม จอมพล ป. พิบูลสงครามได้กล่าวต่อที่ประชุมว่า ในเรื่องนี้ จอมพลฯ ได้ติดต่อและต่อรองกับญี่ปุ่นมานานแล้ว โดยญี่ปุ่นได้ตั้งประเด็นถามว่า ไทยจะรบกับญี่ปุ่นหรือจะเข้ากับญี่ปุ่น หรือจะทำเฉยๆ ซึ่งก็ยังไม่ได้ตัดสินใจ ญี่ปุ่นก็บุกเข้ามาแล้ว และกล่าวว่า ได้เคยแจ้งต่อ ครม. ในเรื่องนี้แล้วในการประชุมครั้งก่อนๆ จากนั้นนายกรัฐมนตรีพร้อมด้วยนายดิเรก ชัยนาม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ก็ได้ออกไปพบกับทูตญี่ปุ่นแล้วกลับมาแจ้งให้ที่ประชุมทราบว่า ญี่ปุ่นได้ยื่นข้อเสนอประการใด, ซึ่งมีสาระสำคัญว่า ไทยอาจจะร่วมมือกับญี่ปุ่นได้ในหลายระดับ โดยญี่ปุ่นจะเคารพเอกราช อธิปไตย และเกียรติยศของประเทศไทย ซึ่งหมายความว่า ถ้าหากว่าไทยไม่ให้ความร่วมมือกับญี่ปุ่นก็ต้องรบกับญี่ปุ่น ซึ่งจอมพล ป.ฯ แถลงว่า จะรบหรือจะร่วม ก็เอาด้วยทั้งนั้น

นายปรีดี พนมยงค์ ได้ตั้งประเด็นว่า เมื่อได้ตัดสินใจไม่รบกับญี่ปุ่นไปแล้ว ก็ควรตกลงกับญี่ปุ่นในทางที่ไทยจะเสียหายน้อยที่สุด ซึ่งก็ตรงกับความเห็นของ พล.ต.ต. อุดล อุดลเดชวรวิธ ที่ได้กล่าวก่อนหน้านั้นว่า การที่ไทยหยุดต่อสู้ เพราะขึ้นสู้ต่อไปก็สู้ไม่ได้ เอกราชจะลดลงไปบ้าง แต่ก็หาทางผ่อนหนักเป็นเบาโดยมิให้ต้องสูญเสียเอกราชไปจนหมดกระทั่งต้องเป็นเมืองขึ้นญี่ปุ่น ในเรื่องนี้ นายปรีดีฯ เสนอว่า ควรต่อรองกับญี่ปุ่นในลักษณะที่ไทยยอมให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านเท่านั้น ซึ่งเป็นเรื่องทางทหารโดยเฉพาะ ไม่เกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจหรือการคลัง ในที่สุดก็ได้มีการลงนามในข้อตกลงระหว่างไทยกับญี่ปุ่น โดยไทยอนุญาตให้ทหารญี่ปุ่นผ่านดินแดนไทย ซึ่งไทยจะให้ความสะดวกทุกอย่างที่จำเป็นเพื่อการนั้น เพื่อหลีกเลี่ยงการสู้รบกัน ทั้งนี้ญี่ปุ่นก็จะประกันว่า เอกราช อธิปไตย และเกียรติยศของประเทศไทยจะได้รับการเคารพสำหรับในข้อความที่จะแถลงแก่ประชาชนนั้น นายปรีดีฯ ได้แนะนำว่า ให้แถลงว่า เราได้พยายามต่อสู้แล้ว แต่ญี่ปุ่นบุกขึ้นมาหลายจุดพร้อมกัน สุดท้ายเราจะ

ด้านทานได้ และญี่ปุ่นได้มาขอเจรจาให้เราอนุญาตให้ทหารญี่ปุ่นเดินทัพผ่านดินแดนประเทศไทย หลังจากนั้น ก็ได้เปิดการประชุม ครม. เมื่อเวลา ๑๑.๕๕ น. โดยประชุมต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ ๒๓.๐๐ น. รวมเป็นเวลาถึง ๑๓ ชั่วโมง

นายปรีดิฯ กลับบ้าน พบนายทวี ตะเวทิกุล และนายปราโมทย์ พึ่งสุนทร มาคอยฟังเหตุการณ์ จึงได้ให้บุคคลทั้งสองนัดหมายบุคคลอื่นๆ บางคนมาพบที่บ้านในค่ำวันเดียวกัน

ต่อมาในตอนบ่ายของวันเดียวกัน ครม. ก็ได้มีการประชุมกันอีกรอบหนึ่ง ซึ่งมีพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ทรงเข้าร่วมประชุมด้วย ในการประชุมครั้งนี้ นอกจากจะมีการรับทราบสถานการณ์โดยทั่วๆ ไปภายหลังที่รัฐบาลได้ยอมให้ทหารญี่ปุ่นเข้ามาในประเทศไทยแล้ว ก็ได้มีการพูดกันถึงการปฏิบัติในเรื่องต่างๆ ของทหารญี่ปุ่นที่อยู่ในประเทศไทย ในเรื่องของการเงิน นายปรีดิ พนมยงค์ ได้ให้ความเห็นว่า ทหารญี่ปุ่นจะต้องมีเงินสำหรับการที่จะซื้อข้าวของในประเทศไทย หรือไม่ก็ต้องทำบัญชีไว้ เพื่อนำเงินมาชำระในภายหลัง กล่าวคือไม่ใช่จะมาเอาอะไรเปล่าๆ

ในการประชุมคราวนี้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ได้ทูลพระองค์อาทิตย์ฯ ว่า นายวินสตัน เชอร์ชิลล์ มีหนังสือบอกมาว่า ให้ไทยป้องกันตัวเอง สำนัของนายกรัฐมนตรีอังกฤษที่จอมพลฯ กล่าวถึงนี้ คงจะมาถึงมือนายกรัฐมนตรีไทยภายหลังการประชุม ครม. รอบแรก และเป็นเวลาภายหลังที่รัฐบาลได้ตัดสินใจยอมให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านประเทศไทยไปแล้ว ซึ่งเช่นนั้น สำนัของเชอร์ชิลล์จึงไม่มีผลใดๆ ต่อการตัดสินใจของรัฐบาลไทย

จอมพล ป. พิบูลสงคราม มิได้ให้รัฐมนตรีนายได้อ่านสำนัของนายกรัฐมนตรีอังกฤษ เพียงแต่สรุปให้พระองค์อาทิตย์ฯ ฟังว่า นายเชอร์ชิลล์บอกให้ไทยป้องกันตัวเอง และคำกล่าวของจอมพลฯ ที่ว่านี้ก็ได้นำมาพูดกันต่อๆ

มาทำนองว่า อังกฤษไม่อาจจะช่วยไทยได้ จึงให้ไทยช่วยตนเอง ดังนั้นไทยจึงจำเป็นต้องยอมให้ทหารญี่ปุ่นเดินทัพผ่าน ความจริงมิได้เป็นเช่นนั้นเลยแม้แต่น้อย อีกหลายทศวรรษต่อมา สาส์นของนายวินสตัน เชอร์ชิลล์ จึงได้รับการเปิดเผยต่อสาธารณชนโดยทางการอังกฤษ สาส์นของเชอร์ชิลล์ที่เป็นโทรเลขลับและด่วนที่สุดส่งจากกรุงลอนดอนถึงสถานอัครราชทูตอังกฤษในกรุงเทพฯ เมื่อเวลา ๑๘.๔๐ น. เวลาในกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๔๘๔ (ซึ่งได้ส่งไปที่สถานเอกอัครราชทูตอังกฤษในกรุงวอชิงตันพร้อมกัน) มีข้อความดังนี้

“โปรดมอบต่อนายกรัฐมนตรีไทยซึ่งสาส์นของนายกรัฐมนตรีอังกฤษที่แก้ไขแล้วดังต่อไปนี้

มีความเป็นไปได้ที่ญี่ปุ่นจะรุกรานประเทศของท่านในไม่ช้านี้ ถ้าหากท่านถูกโจมตี ขอให้ต่อสู้เพื่อป้องกันตัวเอง การดำรงรักษาเอกราชและอธิปไตยอย่างสมบูรณ์ของประเทศไทยเป็นประโยชน์ของอังกฤษ และเราจะถือว่า การโจมตีไทยเสมือนการโจมตีเรา”

สาส์นของนายกรัฐมนตรี เชอร์ชิลล์ ดังกล่าวนี้นี้แสดงการผูกมัดตนเองของอังกฤษที่จะร่วมเป็นร่วมตายกับไทยในกรณีที่ไทยถูกญี่ปุ่นรุกราน นอกจากนั้นอัครราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ก็ยังส่งโทรเลขด่วนไปลอนดอนเมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๔๘๔ ซึ่งสวนทางกับโทรเลขด่วนจากลอนดอนข้างต้น มีใจความว่า เพิ่งจะได้พบกับนายดิเรก ชัยนาม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งร่วมกับเซอร์ โจเซฟ ครอสบี้ ทูตอังกฤษ ขอร้องขอให้ทหารอังกฤษรุกล้ำดินแดนไทยเลยแม้แต่น้อย นอกจากและจนกว่าญี่ปุ่นจะโจมตีไทยก่อน สำหรับจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี นั้นได้ทราบถึงแผนการโจมตีประเทศไทยของญี่ปุ่นว่า กำหนดในวันที่ ๓ ธันวาคม แต่ได้เลื่อนไปในนาทียุทธท้าย แต่การณั้้นก็จะอุบัติขึ้นในไม่ช้า ทูตอังกฤษขอให้รัฐบาลอังกฤษรีบมอบอำนาจให้ทูตทาทามนายกรัฐมนตรีไทยโดยด่วน เพื่อเสนอการป้องกันปักษ์ใต้ร่วมกันเมื่อญี่ปุ่นเปิดฉากโจมตี อย่างไรก็ตาม ในภายหลัง

เสรีไทยฯ ก็คงจะได้รายงานให้ลอนดอนทราบ ว่า รัฐบาลไทยได้ตัดสินใจหยุดต่อสู้และอนุญาตให้ทหารญี่ปุ่นเดินทัพผ่าน ก่อนที่จะได้รับทราบสาส์นของนายกรัฐมนตรีอังกฤษ และรัฐบาลอังกฤษก็ควรที่จะเข้าใจความจำเป็นที่ไทยต้องปฏิบัติไปเช่นนั้น และเช่นนั้น อังกฤษก็ถือว่า ประเทศไทยเป็นดินแดนที่ถูกศัตรูยึดครอง เช่นเดียวกับสหรัฐฯ ทั้งนี้จนกระทั่งวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๔๘๕ เมื่อไทยประกาศสงครามกับอังกฤษ ซึ่งทำให้อังกฤษต้องถือว่า ไทยเป็นประเทศคู่สงครามตลอดมา

ภายหลังการประชุม ครม. ซึ่งได้เลิกประชุมประมาณ ๑๘.๐๐ น. นายปรีดี พนมยงค์ เดินทางกลับถึงบ้านและได้พบกับมิตรสหายหลายคนที่มาคอยอยู่ อาทิเช่น หลวงบรรณกรโกวิท (เปา จักกะพาก) นายสงวน ตุลารักษ์ นายจำกัฏ พลังกูร นายวิจิตร ลุลิตานนท์ นายเตียง ศิริขันธ์ นายถวิล อุดล หลวงเดชาดิวงค์รวาวัฒน์ (ม.ล. กริ เดชาดิวงค์) ฯลฯ เมื่อได้ปรึกษาหารือและแลกเปลี่ยนความรู้สึกนึกคิดกันพอสมควรแล้ว ผู้ที่มาพบนายปรีดีฯ ในค่ำวันนั้นก็ได้ตกลงใจที่จะพลีชีพเพื่อกอบกู้เอกราชอธิปไตยอันสมบูรณ์ของชาติไทย โดยการจัดตั้ง “องค์การต่อต้านญี่ปุ่น” ขึ้น ประกอบด้วยคนไทยผู้รักชาติทุกชั้นวรรณะ ทั้งในประเทศและในต่างประเทศ โดยมอบภาระให้นายปรีดีฯ เป็นหัวหน้าองค์การและกำหนดแผนการปฏิบัติต่อไป ดังกล่าวนี้อีกถือว่า ขบวนการเสรีไทยได้ก่อกำเนิดขึ้นในวันที่ญี่ปุ่นบุกประเทศไทย คือวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๔ โดยมีนายปรีดี พนมยงค์ เป็นหัวหน้าขบวนการดังกล่าวตั้งแต่แรกเริ่ม

คณะผู้ก่อตั้งขบวนการเสรีไทยได้กำหนดภารกิจที่จะต้องปฏิบัติไว้ในขั้นแรก ๒ ประการคือ (๑) ต่อสู้ญี่ปุ่นผู้รุกราน โดยพลังคนไทยผู้รักชาติและร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร (คืออังกฤษ สหรัฐฯ ฯลฯ) และ (๒) ปฏิบัติการเพื่อให้ฝ่ายสัมพันธมิตรรับรองว่าเจตนารมณ์แท้จริงของราษฎรไทยไม่เป็นศัตรูต่อฝ่ายสัมพันธมิตร ต่อมาเมื่อรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามได้ประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐฯ ภารกิจขององค์การเสรีไทยก็ได้เพิ่มขึ้นมาอีกประการ

หนึ่งคือ (๓) ปฏิบัติการเพื่อให้ฝ่ายสัมพันธมิตรรับรองว่าประเทศไทยจะไม่ตกเป็นผู้แพ้สงคราม และพยายามผ่อนหนักเป็นเบา นายปรีดี พนมยงค์ มีความวิตกในภารกิจประการสุดท้ายนี้เป็นอย่างมากและโดยตลอด กล่าวคือได้พยายามที่จะทำให้ประเทศไทยไม่เป็นประเทศผู้แพ้สงคราม ซึ่งนายปรีดีฯ และผู้ร่วมในขบวนการเสรีไทยมีความมั่นใจว่า ฝ่ายสัมพันธมิตรจะต้องชนะสงครามแน่นอนตั้งแต่เมื่อญี่ปุ่นเปิดฉากสงคราม ทั้งๆ ที่ญี่ปุ่นเป็นฝ่ายรุกและได้เปรียบในช่วงแรก นายปรีดีฯ มีความเห็นว่า ขบวนการเสรีไทยจะต้องทำงานทั้งในด้านการทหาร คือการจับอาวุธขึ้นต่อสู้กับญี่ปุ่น และในด้านการเมืองการทูต คือการทำความเข้าใจกับฝ่ายสัมพันธมิตรให้ได้ว่า การร่วมมือกับญี่ปุ่นเป็นการกระทำของผู้บริหารประเทศเพียงไม่กี่คน ขณะที่คนอื่นๆ และราษฎรไทยเป็นส่วนรวมต่อต้านญี่ปุ่นและเป็นฝ่ายสัมพันธมิตร

การปฏิบัติงานในด้านใดด้านหนึ่งแต่เพียงด้านเดียวไม่เป็นการพอเพียงดังจะเห็นว่า ในขณะที่นายปรีดีฯ ได้จัดตั้งพลพรรคเสรีไทยที่ติดอาวุธขึ้นทั่วประเทศ ก็ได้พยายามติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตรโดยการส่งผู้แทนออกไปทำความเข้าใจ และแม้กระทั่งได้ดำริที่จะเล็ดลอดออกไปจัดตั้งรัฐบาลไทยพลัดถิ่นขึ้นในอินเดีย อย่างไรก็ตามในท้ายที่สุดก็ปรากฏชัดเจนว่า ปฏิบัติการทางทหารของขบวนการเสรีไทย ไม่ว่าจะเป็นพลพรรคในประเทศหรือปฏิบัติการต่างๆ ของเสรีไทยทั้งสายอังกฤษและสายอเมริกันเองที่ได้ก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีจนถึงระดับความประทับใจในความห้าวหาญไม่เสียตายชีวิต ตลอดจนความเด็ดเดี่ยว มั่นคงในอุดมการณ์ของบรรดาเสรีไทยเหล่านั้น เป็นตัวแทนเจตนารมณ์อันแท้จริงของราษฎรไทย ซึ่งทำให้ประเทศไทยไม่ต้องตกเป็นประเทศผู้แพ้สงคราม รัฐบาลไทยไม่ต้องยอมจำนน กองทัพไทยไม่ต้องวางอาวุธ และไทยไม่ต้องถูกยึดครองภายหลังที่สงครามได้สิ้นสุดลง

การเจรจา แม้จะช่วยได้บ้าง หากก็เกิดประโยชน์น้อยมาก กล่าวคือในกรณีของสหรัฐฯ ซึ่งเข้าใจดีอยู่แล้ว การเจรจาก็มิได้ช่วยให้เข้าใจดีขึ้น สำหรับ

ในด้านอังกฤษ ซึ่งมีความข้องใจมาแต่แรกเริ่ม ก็มีได้เปลี่ยนทัศนคติอันเป็นผลจากการเจรจา การที่รัฐบาลอังกฤษให้ความเห็นชอบต่อการแนะนำให้นายปรีดิพนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ประกาศสันติภาพเมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๔๘๘ ก็เพราะแม่ทัพอังกฤษมีความประทับใจและเข้าใจคนไทยซึ่งมีเสรีไทยเป็นตัวแทนและมีนายปรีดิฯ เป็นผู้นำ

นายปรีดิ พนมยงค์ ได้เตือนให้บรรดาผู้เข้าร่วมในองค์การต่อต้านญี่ปุ่น หรือขบวนการเสรีไทยตั้งแต่แรกเริ่มการก่อตั้งว่า ทุกคนจะต้องรักษาความลับ และมีวินัยอย่างเคร่งครัดที่สุด โดยจะต้องระลึกเสมอว่า ญี่ปุ่นกำลังยึดครองประเทศไทยและมีอำนาจและอิทธิพลเหนือรัฐบาลไทย อีกทั้งก็มีหน่วยสืบราชการลับที่เรียกว่า “เคมเปไต” ที่มีอำนาจมาก นอกจากนั้น ในระยะแรก ตำรวจและทหารไทยก็ยังมิได้เข้าร่วมในขบวนการเสรีไทย และฝ่ายปกครองก็ยังมิได้เข้าร่วม ดังนั้นสมาชิกเสรีไทยก็มีสิทธิจะได้รับความเดือดร้อนจากเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยด้วยเช่นกัน

เมื่อได้ตกลงก่อตั้งองค์การเพื่อต่อต้านญี่ปุ่น หรือต่อมาก็คือองค์การเสรีไทยขึ้นแล้ว นายปรีดิ พนมยงค์ ก็ได้ขอให้ผู้มาประชุมกลับบ้านและช่วยกันพิจารณาสถานการณ์ ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดของราษฎรไทยโดยทั่วไป เพื่อประกอบการปรึกษาหารือกันในอนาคตต่อไป ขณะนั้นเป็นเวลา ๒๓.๐๐ น. ของวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๔

นายปรีดิฯ ได้ขอให้หลวงเดชาติวงศ์ฯ (ม.ล. กรี เดชาติวงศ์) ซึ่งเป็นนายช่างใหญ่กรมทางหลวง และเป็นผู้กว้างขวางในภาคเหนือเพราะมารดาของภรรยาเป็นเจ้าแห่งตระกูลเจ้าเชียงใหม่ อีกทั้งเป็นคนหนึ่งในบรรดาสมาชิกคณะราษฎรที่ร่วมทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ อยู่ปรึกษาหารือ ม.ล. กรีฯ เป็นนักเรียนทุนรถไฟและสำเร็จได้ปริญญาทางวิศวกรรมโยธาจากมหาวิทยาลัยเบอร์มิงแฮม อังกฤษ และต่อมาได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลหลายคณะในระหว่างและภายหลังสงคราม

โลกครั้งที่ ๒ นายปรีดี มีความไว้วางใจในตัวหลวงเดชาดิวงศ์ มานาน เช่นเมื่อนายปรีดี ดำริจะชุดคอคอดกระเมื่อก่อนสงครามหลายปี ก็ได้ขอให้ ม.ล. กรีย จัดทำโครงการในด้านวิศวกรรมศาสตร์มาพิจารณา ในคืนวันนั้น นายปรีดี กับ ม.ล. กรีย ได้ปรึกษากันถึงความเป็นไปได้ที่จะให้องค์การที่ตั้งขึ้นไปยึดชุมทางรถไฟที่นครสวรรค์ไว้ให้ได้เสียก่อน ซึ่งขณะนั้นการจะเดินทางขึ้นทางเหนือเลยจากนครสวรรค์ขึ้นไปจะทำได้เฉพาะโดยทางรถไฟเท่านั้น

เมื่อบุคคลทั้งสองได้ปรึกษากันอยู่จนประมาณเที่ยงคืน น.อ. หลวงกาจสงคราม (เทียบ เก่งระดมยิง) ผู้ก่อการ ๒๔ มิถุนายนและรัฐมนตรีในคณะรัฐบาล ได้มาพบนายปรีดี และขอให้นายปรีดี กอบกู้เอกราชของชาติ โดยตนเองพร้อมแล้วที่จะพานายปรีดี เล็ดลอดออกไปตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นในพม่า นายปรีดี บอกกับหลวงกาจว่า เราอาจจะตั้งรัฐบาลต่อต้านญี่ปุ่นในภาคเหนือหรือภาคอีสานก็ได้ และเนื่องจาก น.อ. หลวงกาจสงครามเป็นชาวเชียงใหม่ จึงขอให้รีบเดินทางโดยรถยนต์ด่วนที่สุดเพื่อไปนครสวรรค์ และให้ร่วมมือกับนายทหารที่ไว้วางใจได้ทำการยึดทางรถไฟในบริเวณนั้น และต่อต้านมิให้ทหารญี่ปุ่นยกพลขึ้นไปทางเหนือ โดยนายปรีดี จักได้เล็ดลอดขึ้นไปตั้งรัฐบาลต่อต้านญี่ปุ่นในทางเหนือ น.อ. หลวงกาจ ได้เดินทางขึ้นเหนือโดยทางรถยนต์ในตอนเช้ามืดของวันที่ ๙ ธันวาคม และกลับมารายงานนายปรีดี ในวันที่ ๑๑ ธันวาคม ว่า เมื่อเดินทางถึงนครสวรรค์ก็พบว่า ทหารญี่ปุ่นได้เข้ายึดทางรถไฟที่นครสวรรค์ไว้ได้แล้ว ดังนั้นแผนการที่จะตั้งรัฐบาลขึ้นในภาคเหนือก็ต้องระงับไป

ในช่วงสัปดาห์แรกที่กองทัพญี่ปุ่นได้เข้ามาในประเทศไทย กรม. ได้มีการประชุมครั้งพิเศษเมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม โดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ได้แจ้งว่า ญี่ปุ่นเสนอให้ไทยทำสัญญาร่วมมือเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น โดยจอมพลฯ ก็เห็นว่า เมื่อไทยจะเข้ากับญี่ปุ่นแล้วก็เข้าเสียให้เต็มที่ทางญี่ปุ่นจักได้เห็นอกเห็นใจไทย นายปรีดี พนมยงค์ ได้แสดงความเห็น

คัดค้านว่า เมื่อญี่ปุ่นบุก ไทยรบญี่ปุ่น ดังนั้นถ้าไทยจะเข้ากับญี่ปุ่นไปรบกับฝ่ายอังกฤษ ก็จะทำให้เสียเกียรติของชาติไป จึงเห็นควรให้รักษาข้อตกลงเมื่อวันที่ ๘ ธันวาคมเอาไว้ อย่างไรก็ตาม ครม. มีความเห็นสอดคล้องกับนายกรัฐมนตรีว่า ไทยไม่มีทางเลือก จึงจำเป็นที่จะต้องทำสัญญาเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น กติกาสัญญานับนี้ได้ลงนามในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามเมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม โดยมีพิธีสารลับผนวกท้ายว่า ญี่ปุ่นจะช่วยให้ไทยได้รับดินแดนที่อังกฤษเอาไปกลับคืนมา และไทยจะช่วยเหลือญี่ปุ่นสถาปนาระเบียบใหม่ในเอเชียตะวันออก

ในระหว่างนั้น ญี่ปุ่นได้เริ่มเจรจาขอกู้เงินจากไทยเพื่อใช้จ่ายในกิจการทหารของญี่ปุ่นในประเทศไทย นายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง เสนอความเห็นต่อ ครม. ว่า เนื่องจากเข้าใจว่าทางญี่ปุ่นคงจะขอกู้เงินไทยมาอีกเรื่อยๆ ไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งไทยก็ต้องพิมพ์ธนบัตรเพิ่มขึ้นเพื่อเอามาให้ญี่ปุ่นกู้ไปใช้ ซึ่งจะทำให้เกิดภาวะเงินเฟ้ออันเป็นผลเสียหายต่อเศรษฐกิจของชาติ นายปรีดีฯ มีความเห็นว่า ควรให้ทหารญี่ปุ่นพิมพ์ธนบัตรของเขาขึ้นมาใช้เองในกองทัพจะดีกว่า เพราะเมื่อเลิกสงคราม ธนบัตรดังกล่าวก็จะถูกยกเลิกไป และเช่นนี้เศรษฐกิจและการเงินของไทยก็จะได้ไม่ได้รับความกระทบกระเทือน จอมพล ป. พิบูลสงคราม แสดงความไม่เห็นด้วย บอกว่าถ้าทำอย่างนี้นายปรีดีฯ แนะนำ ก็เท่ากับว่าไทยได้เสียเอกราชอธิปไตยไปแล้ว นายปรีดีฯ ก็ย้อนว่า การที่ไทยยอมให้ทหารญี่ปุ่นเข้ามาอยู่เต็มบ้านเต็มเมือง และทำอะไรได้ต่างๆ นั้น ไม่ได้แปลว่าไทยได้เสียเอกราชและอธิปไตยไปแล้วหรือ อย่างไรก็ตาม นายกรัฐมนตรีก็ยังยืนยันกรานในความคิดเห็นของตน ดังนั้น จากนั้นจนกระทั่งสิ้นสงคราม ไทยก็ต้องพิมพ์ธนบัตรเพิ่มขึ้นตลอดเวลาเพื่อให้ญี่ปุ่นกู้ไปใช้ และนอกจากนั้น ก็ยังมีการปรับอัตราแลกเปลี่ยนระหว่างเงินบาทกับเงินเยนให้เงินสองสกุลนี้มีค่าเท่ากัน ซึ่งก็คือการลดค่าเงินบาทลงป็นตัวเอง เพราะแต่เดิมมาเงินบาทมีค่าสูงกว่าเงินเยน

ทางญี่ปุ่นก็คงจะพอทราบทัศนคติและจุดยืนของนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งทำให้มีการขัดแย้งต่อผลประโยชน์ของญี่ปุ่นอยู่ตลอดเวลา และก็เข้าใจว่า ที่เป็นเช่นนี้เพราะนายปรีดีฯ มีจิตใจเอนเอียงเข้าข้างอังกฤษ อเมริกา นอกจากนายปรีดีฯ แล้วก็มีนายวิลาศ โอสถานนท์ ซึ่งเป็นรัฐมนตรีอีกนายหนึ่งที่ญี่ปุ่นแสดงความรังเกียจ ซึ่งอาจจะเป็นเพราะนายวิลาศฯ ขณะนั้นเป็นบุตรเขยของสกุลที่เกี่ยวข้องกับจีนคณะชาติที่เป็นศัตรูของญี่ปุ่นก็ได้ ญี่ปุ่นได้สื่อความคิดเห็นในเรื่องของนายปรีดีฯ และนายวิลาศฯ ผ่านไปถึงจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งในกรณีของนายปรีดีฯ นั้น ญี่ปุ่นต้องการให้พ้นไปจากคณะรัฐมนตรี โดยเสนอว่า ควรแต่งตั้งให้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะญี่ปุ่นทราบว่า นายปรีดีฯ มีอิทธิพลและมีผู้นับถือศรัทธาอยู่มาก จึงไม่ประสงค์ที่จะทำสิ่งใดอันกระทบกระเทือนสัมพันธ์ไมตรีกับประชาชนคนไทย พล.ต.ต. อุดุล อุดุลเดชจรัส หรือหลวงอุดุลเดชจรัส รองนายกรัฐมนตรี ได้เป็นผู้ประสานกับนายปรีดีฯ ในเรื่องนี้ และเมื่อไม่มีข้อขัดข้องแล้ว จอมพลฯ นายกรัฐมนตรี ก็ได้เสนอขอความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรในการแต่งตั้งนายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในตำแหน่งที่ว่างอยู่ และสภาผู้แทนฯ ก็ให้ความเห็นชอบเมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๔๘๔ ซึ่งนายปรีดี พนมยงค์ ก็ได้ลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในวันเดียวกัน อย่างไรก็ตาม แม้จะพ้นจากตำแหน่งหน้าที่ในทางการเมืองไปอยู่ในฐานะเหนือการเมือง นายปรีดีฯ ก็ยังสามารถใช้การเปลี่ยนแปลงในฐานะให้เป็นประโยชน์ต่องานเสรีไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในเบื้องต้น นายปรีดีฯ ได้ข้อมความเข้าใจกับจอมพลฯ นายกรัฐมนตรี และหลวงอุดุลเดชจรัส รองนายกฯ ว่า นายปรีดีฯ จะยังคงดำรงตำแหน่งผู้ประสานการณ์มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองต่อไป เพราะตำแหน่งดังกล่าวมิใช่ตำแหน่งทางการเมือง อีกทั้งก็ได้รับตำแหน่งนี้ด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎรตามกฎหมายของมหาวิทยาลัยดังกล่าว เมื่อได้ข้อมความเข้าใจเป็นที่เรียบร้อยแล้ว นายปรีดีฯ ก็ได้ใช้มหาวิทยาลัยฯ เป็นที่ตั้งกอง

บัญชาการต่อต้านญี่ปุ่น ที่ในภายหลัง เมื่อได้ร่วมเป็นขบวนการเดียวกับเสรีไทยนอกประเทศแล้ว ก็เรียกว่าขบวนการเสรีไทย

ภายหลังที่รัฐบาลไทยกับญี่ปุ่นได้ตกลงทำกติกาสัญญาเป็นพันธมิตรร่วมมือกันทางทหารและในด้านอื่นๆ แล้ว รัฐบาลไทยก็เตรียมการที่จะควบคุมตัวคนสัญชาติอังกฤษ อเมริกัน และคนของชาติฝ่ายสัมพันธมิตรอื่นๆ ไว้ในค่ายกักกันเสมือนเป็นชนชาติศัตรู ทั้งนี้เพราะหากไม่กระทำเช่นนั้น ทางญี่ปุ่นก็จะดำเนินการเอง พล.ต.ต. อุดล อุดลเดชจรัส รองนายกฯ และอธิบดีกรมตำรวจได้รับมอบหมายให้เป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องนี้ หลวงอดุลฯ ได้มาพบนายปรีดีฯ เพื่อขอแบ่งส่วนหนึ่งของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์ฯ ทำเป็นค่ายกักกันชาวต่างประเทศเหล่านั้น โดยขอให้ทางมหาวิทยาลัยช่วยจัดเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยเป็นผู้ดูแลค่ายกักกันนี้ด้วย ส่วนทางทหารนั้น ได้ตั้งให้ พ.อ. เพ็ญ มหานนท์ เป็นผู้บังคับการค่ายและ พ.ต. หม่อมราชวงศ์ พงศ์พรหมจักรพันธุ์ นายทหารกองหนุน อดีตนักเรียนนายร้อยแซนด์เฮิสต์ ซึ่งรับราชการเป็นนายตรวจศุลกากร เป็นรองผู้บังคับการค่าย

นายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้ประสานการมหาวิทยาลัยฯ ได้ตกลงรับข้อเสนอของรองนายกฯ เพราะเห็นว่า คนสัญชาติอังกฤษและอเมริกันในประเทศไทยจะรอดพ้นจากการจับกุมและการควบคุมตัวของญี่ปุ่น และที่สำคัญก็คือ การช่วยเหลือคนสัญชาติสัมพันธมิตรจะทำให้ฝ่ายสัมพันธมิตรมีความรู้สึกที่ดีต่อไทย และจะผ่อนหนักผ่อนเบาให้แก่ประเทศไทยถ้าหากสัมพันธมิตรเป็นฝ่ายชนะสงคราม นายปรีดีฯ ได้มอบหมายให้นายวิจิตร ลุลิตานนท์ เลขาธิการมหาวิทยาลัยฯ ซึ่งทำหน้าที่เป็นเลขาธิการของกองบัญชาการเสรีไทย เป็นหัวหน้าเจ้าหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ของผู้ถูกกักกันให้ได้รับความสะดวกสบายและปลอดภัยจากญี่ปุ่น ซึ่งนายวิจิตรฯ ก็ได้ปฏิบัติตามที่ได้รับมอบหมายอย่างยิ่ง

การณได้เป็นความจริงอย่างที่นายปรีดีฯ ได้คาดไว้ การช่วยเหลือเกื้อกูลแก่คนสัญชาติสัมพันธมิตรในประเทศไทยให้มีความปลอดภัยและมีความเป็นอยู่ที่ดีในค่ายกักกัน ได้เป็นเหตุผลที่สำคัญประการหนึ่งที่น่าไปสู่การตัดสินใจของฝ่ายสัมพันธมิตรในการแนะนำให้นายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ประกาศสันติภาพเมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๔๘๘ ซึ่งปลดปล่อยพันธนาการแห่งการเป็นประเทศผู้แพ้สงคราม การต้องยอมจำนน การต้องวางอาวุธ และการที่จะต้องถูกยึดครองภายหลังสงคราม

จอมพลเรือ ลอร์ด หลุยส์ แม้นท์แบทเทน ได้ให้สัมภาษณ์แก่หนังสือพิมพ์ไทมส์ ภายหลังสงครามเมื่อปลายปี ๒๔๘๙ ขณะที่นายปรีดี พนมยงค์ กำลังเยือนกรุงลอนดอนว่า “ข้าพเจ้าทราบดีว่ามีบุคคลจำนวนมากที่เคยตกเป็นเชลยศึกในสยามซึ่งมีเหตุผลที่ดีในอันที่จะรู้สึกกตัญญูรู้คุณต่อความปรารถนาดีที่คุณหลวงประดิษฐฯ (นายปรีดี) มีต่อพวกเรา ดังนั้นจึงขอให้พวกเราให้การสดุดีแก่บุคคลผู้นี้ในฐานะที่เขาได้บำเพ็ญประโยชน์อย่างสูงต่ออุดมการณ์ของฝ่ายสัมพันธมิตรและต่อประเทศชาติของเขาเอง...”

นอกจากนั้นในหนังสือของสโมสรวงกำลังพิเศษของอังกฤษ ซึ่งสมาชิกเป็นอดีตนายทหารอังกฤษที่เคยปฏิบัติงานในกองกำลังพิเศษระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ นายกลสมิสรา ได้มีหนังสือลงวันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๑๓ เขียนนายปรีดี พนมยงค์ เป็นสมาชิกกิตติมศักดิ์ มีข้อความตอนหนึ่งว่า “...การเชื่อเชิญของเราเป็นเครื่องแสดงการยอมรับนับถือและความประทับใจอย่างสูงของพวกเราในบทบาทที่สูงส่งของ ฯพณฯ ในการส่งเสริมและสนับสนุนขบวนการต่อต้านซึ่งในยามที่ตกอยู่ในอันตรายและเสี่ยงภัยนั้น เป็นกรณียกิจที่ได้บำเพ็ญต่อประเทศของเราทั้งสอง” เหล่านี้พอจะเป็นประจักษ์พยานว่า บทบาทของนายปรีดี พนมยงค์ เอง ทั้งในด้านการให้ความอนุเคราะห์ช่วยเหลือบรรดาเชลยศึกสัมพันธมิตร และในด้านความอุตสาหะวิริยะในการดำเนินงานเสรีไทยโดยร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตร ซึ่งเป็นงานที่มีอันตรายอย่างยิ่ง ได้ประทับใจ

บุคลากรหลายฝ่ายในด้านสัมพันธมิตรซึ่งมีผลทำให้เป็นผลดีอย่างยิ่งต่อ
สถานภาพของประเทศไทยภายหลังสงคราม

ในขณะเดียวกันการปรับปรุงคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๔๘๔
มีการเปลี่ยนแปลงในกระทรวงการต่างประเทศโดยนายดิเรก ชัยนาม ได้
ปรารภว่านโยบายของรัฐบาลไทยได้เปลี่ยนจากการรักษาความเป็นกลางไปเป็น
ให้ความร่วมมือกับญี่ปุ่น ดังนั้นจึงควรเปลี่ยนแปลงตัวเจ้ากระทรวงผู้รับผิดชอบ
จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีได้เข้ามาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงการต่างประเทศเอง โดยให้นายดิเรกฯ ลดลงไปเป็นรัฐมนตรีช่วย
ว่าการ ซึ่งเป็นการปฏิบัติในลักษณะเดียวกับทางกระทรวงกลาโหม ต่อมาใน
วันที่ ๒๐ ธันวาคม จอมพลฯ ได้ขอให้รองนายกรัฐมนตรี อุดล อุดลเดชจรัส ซึ่ง
เป็นผู้ที่คุ้นเคยกับนายดิเรกฯ ทาบตามนายดิเรกฯ ให้เดินทางไปรับตำแหน่ง
เอกอัครราชทูต ณ กรุงโตเกียว เมื่อนายดิเรกฯ ปฏิเสธ จอมพลฯ จึงได้ให้นาย
ดิเรกฯ ไปพบที่ท่าเทียบวังสวนกุหลาบ แจ้งว่า ขอให้นายดิเรกฯ รับไปเป็นทูตที่
ญี่ปุ่น เพราะได้ขอความเห็นชอบไปทางญี่ปุ่นแล้ว อย่างไรก็ตาม นายดิเรกฯ
ก็ยังไม่ยอมรับตำแหน่งดังกล่าว จนกระทั่งจอมพลฯ มีความไม่พอใจมาก

นายดิเรก ชัยนาม ได้นำเรื่องดังกล่าวไปขอคำแนะนำจากนายปรีดิ
พนมยงค์ ซึ่งเพิ่งจะได้รับแต่งตั้งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ นายปรีดิฯ
แนะนำว่า เมื่อทางรัฐบาลได้ขอความเห็นชอบในตัวบุคคลไปยังโตเกียวแล้ว
การปฏิเสธไม่ยอมไปรับตำแหน่งของนายดิเรกฯ ก็จะทำให้เกิดความยุ่งยากมาก
และดังนั้นก็เห็นควรที่จะเดินทางไปญี่ปุ่น นอกจากนั้นนายปรีดิฯ ก็ยังให้ทัศนะ
ต่อไปว่าในบั้นปลายญี่ปุ่นก็ต้องเป็นฝ่ายแพ้สงคราม ดังนั้น ในฐานะทูตที่
โตเกียว นายดิเรกฯ ก็อาจอยู่ในฐานะที่จะดูแลมิให้ความสัมพันธ์ระหว่างไทย
กับญี่ปุ่นได้ผูกมัดประเทศไทยจนเกินไป และในขณะเดียวกัน นายดิเรกฯ ก็
อาจหาทางติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตรให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องในสถานภาพ
ของไทยได้ อย่างไรก็ตาม นายปรีดิฯ ขอให้นายดิเรกฯ เลือกเจ้าหน้าที่ที่ไว้

วางใจได้จริงๆ เอาไปอยู่สถานทูตที่โตเกียวด้วย นายดิเรก ชัยนาม จึงได้แจ้งต่อ พล.ต.ต. อุดล อุดลเดชวรวิธ ว่า ถ้าแม้ยังยืนยันให้ตนรับตำแหน่งดังกล่าว ก็ประสงค์จะขอความกรุณาจากรัฐบาล ๓ ข้อคือ (๑) ขอให้รัฐบาลแจ้งตอบญี่ปุ่นว่า รัฐบาลได้มอบความไว้วางใจแก่นายดิเรกฯ ในการเจรจาเรื่องต่างๆ กับญี่ปุ่น (๒) เมื่อนายดิเรกฯ เสนอความคิดเห็นประการใดมาจากโตเกียว ทางรัฐบาลจะพิจารณาด้วยดี และ (๓) นายดิเรกฯ ขอเลือกข้าราชการที่จะร่วมอยู่ในคณะทูตเอง จากบุคคลผู้มีความรู้ความสามารถและไว้วางใจได้ เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ทราบเงื่อนไขของนายดิเรก ชัยนาม ก็ได้ตอบตกลง โดยกล่าวว่า หากเห็นว่าสิ่งใดจะเป็นประโยชน์ต่อบ้านเมืองแล้ว ก็ขอมอบให้อยู่ในดุลยพินิจของนายดิเรกฯ สามารถดำเนินการไปได้

นายดิเรก ชัยนาม ผู้ซึ่งออกเดินทางไปโตเกียวในวันที่ ๕ มกราคม ๒๔๘๕ ได้เลือกข้าราชการที่ไว้วางใจไปด้วยหลายนาย และอย่างน้อย ๓ นายในจำนวนนั้นต่อมาได้มีโอกาสรับใช้ชาติในฐานะเสรีไทย คือ นายทวี ตะเวทิกุล นายกนดิษฐ์ ศุภมวงคล และนายถนัด คอมันตร์ นายดิเรก ชัยนาม เป็นเอกอัครราชทูตอยู่ที่โตเกียวเป็นเวลาประมาณปีครึ่ง ก็เดินทางกลับประเทศไทย และต่อมาก็ได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๔๘๖

การประกาศสงครามต่ออังกฤษและสหรัฐอเมริกาเมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๔๘๕ ซึ่งได้ปฏิบัติไปโดยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ก่อให้เกิดความวิตกกังวลแก่นายปรีดี พนมยงค์ ผู้ซึ่งมีความมั่นใจมาตั้งแต่เริ่มสงครามว่า ญี่ปุ่นจะต้องเป็นฝ่ายแพ้ และอังกฤษอเมริกาจะเป็นฝ่ายชนะสงครามเป็นอย่างยิ่ง การอนุญาตให้ญี่ปุ่นเดินทัพผ่านไทยไปโจมตีดินแดนของอังกฤษ แม้จะมีเหตุผลที่จะอธิบายได้ ก็เป็นการเสื่อมเกียรติภูมิของชาติอยู่มากแล้ว ต่อมารัฐบาลไทยได้ลงนามในกติกาสัญญาพันธมิตรกับญี่ปุ่น ก็ทำให้มีการผูกมัดไทยกับญี่ปุ่นมากขึ้น ในที่สุด ไทยก็ได้ประกาศสงครามต่ออังกฤษและสหรัฐ

ซึ่งทำให้บรรดาสมาชิกองค์การต่อต้านหรือขบวนการเสรีไทยเพิ่มความวิตกกังวลในฐานะของประเทศไทยภายหลังสงครามยิ่งขึ้นว่า โอกาสที่ประเทศไทยจะรอดพ้นจากการเป็นผู้แพ้สงครามมีน้อยลง

นายปรีดี พนมยงค์ ได้ตัดสินใจว่า องค์การต่อต้านในประเทศจะต้องแสวงหาทางติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตรเพื่อทำความเข้าใจกันให้จงได้ในประเด็นที่ว่า การกระทำต่างๆ ของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม มิได้ผูกพันประชาชนชาวไทยซึ่งมิได้เข้ากับญี่ปุ่นโดยสมัครใจ และเพื่อที่จะให้เป็นที่ยอมรับว่าไทยอยู่กับฝ่ายสัมพันธมิตร นายปรีดีฯ มีความประสงค์ที่จะเล็ดลอดออกไปตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นขึ้นในอินเดีย ในเรื่องนี้ ในเบื้องต้นนายปรีดีฯ ได้ขอให้เจ้าวงศ์แสนศิริพันธ์ ผู้แทนราษฎรจังหวัดแพร่ จัดส่งคนที่ไว้ใจได้ออกไปเมืองจีน แต่ก็ไม่เป็นผลสำเร็จเพราะขณะนั้นญี่ปุ่นได้ควบคุมตรวจตราการเข้าออกประเทศไทยไว้ทุกจุด ดังนั้นตลอดปี ๒๔๘๕ นายปรีดีฯ จึงไม่สามารถที่จะดำเนินการใดๆ ได้เลย แม้กระทั่งสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงโตเกียว สมัยที่นายดิเรกชัยนาม ประจำอยู่ ก็ไม่สามารถจะติดต่อกับโลกภายนอกได้ จนกระทั่งเข้าปีใหม่ ๒๔๘๖ นายปรีดีฯ จึงส่งผู้แทนของขบวนการใต้ดินออกไปติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตรได้

ในการส่งผู้แทนของเสรีไทยภายในประเทศออกไปติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตรนั้น นายปรีดี พนมยงค์ ได้เตรียมการเป็น ๓ เรื่องด้วยกัน คือ เรื่องแรกเป็นเรื่องของภารกิจซึ่งดังที่กล่าวข้างต้น ก็ประกอบด้วยภารกิจที่แจ้งให้ฝ่ายสัมพันธมิตรเข้าใจอย่างถูกต้องว่า ประเทศไทยและประชาชนชาวไทยยังคงรักษามิตรภาพกับประเทศฝ่ายสัมพันธมิตรโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง ชี้แจงว่าได้มีขบวนการเสรีไทยเกิดขึ้นภายในประเทศ ซึ่งมีนายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการเป็นหัวหน้า โดยประสงค์จะเล็ดลอดออกไปจัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นเป็นรัฐบาลเสรีไทยขึ้นในอินเดีย และขอให้อังกฤษและสหรัฐฯ ปลดปล่อยเงินของรัฐบาลไทยที่ฝากไว้ในประเทศทั้งสองเพื่อรัฐบาลเสรีไทยพลัดถิ่นจะได้ใช้จ่ายในการทำสงครามกู้ชาติร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร

สำหรับเรื่องที่สองก็คือเส้นทางการเดินทางของผู้แทนที่จะส่งออกไปนอกประเทศ ซึ่งกำหนดให้ออกจากไทยทางอีสาน ผ่านลาวไปญวน และจากนั้นก็เข้าประเทศจีนทางด้านเมืองมณฑลหยก-ตงเฮ้ง ซึ่งเป็นเส้นทางที่นักธุรกิจใช้กันอยู่ เมื่อเข้าไปในจีนแล้ว ก็ให้ผู้แทนส่งโทรเลขถึงจอมพล เจียงไคเช็ค ดร.ที.วี.ชุง รัฐมนตรีต่างประเทศของจีน และ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช อัครราชทูตไทย ณ กรุงวอชิงตัน แจ้งว่า ได้เล็ดลอดออกมาจากประเทศไทยในการกิจที่มีความสำคัญยิ่ง และขอให้ส่งไปจุงกิงเพื่อพบปะและรายงานตัวกับผู้นำของจีนและทูตอังกฤษและสหรัฐฯ ในจุงกิง หลังจากนั้นก็ให้ผู้แทนที่จะส่งออกไปทำการนัดหมายประชุมร่วมกันในกรุงลอนดอนระหว่างผู้แทนขบวนการใต้ดินจากเมืองไทยกับ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช และบรรดาข้าราชการอังกฤษและสหรัฐฯ ที่เคยประจำอยู่ในกรุงเทพฯ ได้แก่ นายวิลิส เพ็ค อดีตอัครราชทูตสหรัฐฯ นายเฟรเดอริก-อาร์ ดอลแบร์ ชาวอเมริกันที่เคยเป็นที่ปรึกษากระทรวงการต่างประเทศของไทย เซอร์ โจเซฟา ครอสบี้ อดีตอัครราชทูตอังกฤษ และนายดับลิว.เอ.เอ็มดอลล์ อดีตที่ปรึกษากระทรวงการคลังซึ่งเป็นคนอังกฤษ กล่าวคือทั้งหมดนี้เป็นผู้ที่รู้จักและคุ้นเคยกับนายปรีดี พนมยงค์ การประชุมดังกล่าวก็มุ่งที่จะให้การกิจทั้ง ๒ ประการข้างต้นประสบความสำเร็จ

สำหรับเรื่องที่ ๓ ซึ่งเป็นการคัดเลือกบุคคลที่เหมาะสมที่จะเป็นตัวแทนของขบวนการใต้ดินออกไปปฏิบัติการกิจที่ยากลำบากและมีความสำคัญต่อประเทศชาติ ดูเหมือนจะเป็นเรื่องที่ต้องใช้ความรอบคอบเป็นพิเศษ ประการแรก จะต้องเป็นบุคคลที่สมัครใจไปปฏิบัติการกิจซึ่งเอาชีวิตเป็นเดิมพัน ซึ่งแน่นอนจะต้องเป็นผู้มีอุดมการณ์ มีความรักชาติ และมีความพร้อมที่จะเสียสละแม้กระทั่งชีวิต ประการที่สอง จะต้องเป็นผู้มีความรู้ความสามารถที่จะปฏิบัติการกิจระดับชาติ หรือระดับนานาชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประการสุดท้าย จะต้องเป็นบุคคลที่จะได้รับความเชื่อถือ ศรัทธา และยอมรับจากบรรดาบุคคลที่จะต้องไปติดต่อด้วย เป็นที่เข้าใจว่า นายปรีดี พนมยงค์ คงจะใช้เวลานานพอสมควรในการเลือกบุคคลที่จะมอบหมายภารกิจของชาติ

ให้ไปปฏิบัติ และสุดท้ายก็ได้เลือกนายจำกัฒ พलगูร คนหนุ่มวัย ๒๗ ปี บัณฑิตเกียรตินิยมจากบัลลิโอลคอลลเลจ มหาวิทยาลัยออกฟอร์ด หนึ่งในจำนวนสมาชิกผู้ก่อตั้งองค์การต่อต้านภายในประเทศ และเป็นผู้ที่รู้จัก ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เป็นส่วนตัว และมีน้องชายร่วมสายโลหิตกำลังศึกษาอยู่ทั้งในอังกฤษ (ดร. กำแหงฯ) และในสหรัฐฯ (ดร. บรรเจิดฯ) ถึงแม้ว่านายจำกัฒฯ จะมีอายุน้อย และมีได้มีตำแหน่งหน้าที่การงานให้เป็นที่รู้จักแก่คนทั้งปวง แต่ก็ต้องหาผู้ใดที่จะเหมาะสมโดยคุณสมบัติยิ่งไปกว่าเขาได้ยาก นายปรีดี พนมยงค์ ส่งนายจำกัฒฯ ออกไปเมืองจีน เมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๖

นายจำกัฒ พलगูร ได้บากบั่นปฏิบัติการกิจที่ได้รับมอบหมาย จนกระทั่งเป็นผลสำเร็จ กล่าวคือแม้จะไม่สามารถทำให้เกิดรัฐบาลเสรีไทยพลัดถิ่นในอินเดียได้ แต่เขาก็ได้ทำให้ฝ่ายสัมพันธมิตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือสหรัฐอเมริกา อังกฤษ และจีน ได้รับทราบว่าได้มีขบวนการเสรีไทยเกิดขึ้นในประเทศไทย โดยมีนายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เป็นหัวหน้าที่พร้อมจะร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตรในการทำสงครามกับญี่ปุ่น ข้อมูลที่นายจำกัฒฯ ได้นำออกมาจากประเทศไทย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้อมูลในทางการเมืองมากกว่าทางทหาร เป็นที่สนใจของบรรดาหน่วยปฏิบัติการลับของประเทศฝ่ายสัมพันธมิตรและหน่วยงานที่รับผิดชอบในด้านการเมืองและความสัมพันธ์ต่างประเทศ สถานทูตอังกฤษและสถานทูตสหรัฐฯในจุงกิงได้รายงานเรื่องนายจำกัฒฯ และองค์การต่อต้านญี่ปุ่นภายในประเทศไทยไปยังรัฐบาลที่กรุงลอนดอนและกรุงวอชิงตัน อย่างไรก็ตามทางด้านอังกฤษให้ความสนใจในประโยชน์ขององค์การใต้ดินภายในประเทศไทยในแง่การทหารเป็นเบื้องต้น ทั้งนี้เพราะอังกฤษกำลังทำสงครามกับญี่ปุ่นซึ่งใช้ประเทศไทยเป็นฐานปฏิบัติการ ความสนใจของอังกฤษมุ่งไปที่ว่า ขบวนการต่อต้านที่จัดตั้งขึ้นในไทยจะอำนวยความสะดวกในทางทหารให้แก่อังกฤษได้อย่างไรและมากน้อยเพียงใด ในการนี้ อังกฤษได้ส่ง พ.ต. หม่อมเจ้าศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัตน์ สมาชิกอาวุโสของเสรีไทยสายอังกฤษซึ่งประจำอยู่ในกองทัพบกอังกฤษ

เดินทางจากอินเดียไปยังจุงกิงเพื่อพบกับนายจำกัฒ พलगูร ม.จ. ศุภสวัสดิ์ฯ พร้อมด้วย พ.ต. ครุฑ อดีตผู้จัดการบริษัทไฟฟ้าวัดเลียบ ได้พบนายจำกัฒฯ ในจุงกิงในเดือนสิงหาคม ๒๔๘๖ ที่สถานเอกอัครราชทูตอังกฤษ

ม.จ. ศุภสวัสดิ์ฯ ทรงได้รับข้อมูลที่มีประโยชน์หลายประการจากนายจำกัฒฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรงเชื่อว่า นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าขบวนการเสรีไทยและผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เป็นบุคคลที่มีอุดมการณ์ เป็นผู้รักชาติ เป็นนักต่อสู้เพื่อความเป็นธรรมและความยุติธรรม และเป็นผู้เลื่อมใสในประชาธิปไตยอย่างแท้จริง เมื่อได้เชื่อว่า ในประเทศไทยมีองค์การต่อต้านญี่ปุ่น ซึ่งประสงค์ที่จะร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตร และเป็นองค์การที่มีบุคคลระดับสูงสุดที่เชื่อถือได้เป็นผู้นำ พ.ต. “อรุณ” หรือ ม.จ. ศุภสวัสดิ์ฯ ก็ได้ดำเนินการประสานการปฏิบัติการของกองกำลัง ๑๓๖ ของอังกฤษกับเสรีไทยภายในประเทศไทย โดยได้จัดหาคนเดินสารจากเมืองจีนไปพบนายปรีดีฯ ในกรุงเทพฯ ซึ่งถือหนังสือนัดหมายให้องค์การต่อต้านในประเทศไทยจัดการรับนายทหารเสรีไทย ซึ่งจะเดินทางโดยเรือดำน้ำมาขึ้นบกที่พังงาในเดือนธันวาคมของปีนั้น อย่างไรก็ตาม กว่ำที่ผู้เดินสารจะนำหนังสือมามอบให้นายปรีดี พนมยงค์ ในกรุงเทพฯ ได้ ก็เข้าไปกลางปี ๒๔๘๗ คือภายหลังวันนัดหมายหลายเดือน ซึ่งทำให้ปฏิบัติการ “พริชาร์ด” ของกองกำลัง ๑๓๖ ที่จะส่งนายทหารเสรีไทยเข้าประเทศไทยโดยทางเรือดำน้ำประสบความสำเร็จล้มเหลว ด้วยความมั่นใจในองค์การฯ ในประเทศไทย กองกำลัง ๑๓๖ ของอังกฤษก็ได้พยายามส่งเสรีไทยสายอังกฤษเข้าประเทศไทยอีก โดยการกระโดดร่มจากเครื่องบินภายใต้ปฏิบัติการ “แอฟฟริซิเอชั่น” ถึง ๒ ชุด

ร.ต. ป่วย อึ้งอาภรณ์ เป็นนายทหารเสรีไทยสายอังกฤษที่ได้รับมอบหมายจากกองกำลัง ๑๓๖ ให้เป็นหัวหน้าชุดปฏิบัติการ “แอฟฟริซิเอชั่น” ภายหลังที่ปฏิบัติการ “พริชาร์ด” ซึ่งก็มี ร.ต. ป่วยฯ เป็นหัวหน้าชุดเช่นกัน ได้ถูกยกเลิกไปเพราะไม่มีผู้มาคอยรับที่ชายฝั่ง เหตุผลที่ ร.ต. ป่วยฯ ได้ถูกเลือกให้เป็นหัวหน้าชุดก็มีใช่เพียงว่าเป็นผู้อาวุโสและมีบุคคลิกเป็นผู้นำเท่านั้น แต่

เนื่องจาก ร.ต. ป่วยฯ เป็นธรรมศาสตร์บัณฑิตซึ่งนายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยฯ และเป็นนักเรียนทุนกระทรวงการคลังซึ่งมีนายปรีดีฯ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงดังกล่าว ที่สำคัญก็คือ นายปรีดีฯ เคยรู้จัก ร.ต. ป่วยฯ มาบ้าง ซึ่งอย่างน้อยที่สุดก็ทราบดีว่า ร.ต. ป่วยฯ เป็นใคร ทางกองกำลัง ๑๓๖ ที่กัลกัตตาดำเนินความหวังอย่างยิ่งว่า ชุดเสรีไทยภายใต้การนำของ ร.ต. ป่วยฯ จะสามารถประสานงานกับขบวนการเสรีไทยภายในประเทศได้เป็นอย่างดี และด้วยเครื่องรับ-ส่งวิทยุที่มีติดตัวเข้าไปด้วย คณะ “แอฟริซิเอชัน” จะสามารถส่งข่าวออกมาจากประเทศไทยได้

ปฏิบัติการ “แอฟริซิเอชัน ๑” ซึ่งกระโดดร่มลงที่บ้านน้ำขาว อำเภอวัดสิงห์ ชัยนาท เมื่อวันที่ ๑๕ มีนาคม ๒๔๘๗ และปฏิบัติการ “แอฟริซิเอชัน ๒” ที่กระโดดร่มลงที่นครสวรรค์ในวันที่ ๓ เมษายน มิได้ส่งข่าวใดๆ ออกไปให้ทางกัลกัตตาได้ทราบ ทั้งนี้จนกระทั่งกลางเดือนสิงหาคมของปีเดียวกัน จึงมีสายลับนำสารของ ร.ต. ป่วยฯ ที่เขียนไว้ตั้งแต่เดือนมิถุนายนหรือกรกฎาคม และเป็นรหัสที่ต้องถอดออก ซึ่งเป็นข่าวจากกรุงเทพฯ ขึ้นแรกที่แผนกประเทศสยามของกองกำลัง ๑๓๖ ที่กัลกัตตาได้รับ ในสารนั้น ร.ต. ป่วยฯ ได้รายงาน ว่า ทุกคนปลอดภัยและกำลังอยู่ในความอารักขาของตำรวจสันติบาล ตลอดจนให้กัลกัตตาคอยรับฟังสัญญาณทางวิทยุที่จะส่งออกมา ในที่สุดการติดต่อทางวิทยุระหว่างกัลกัตตากับกรุงเทพฯ โดยสถานวิทยุ เจบีเจ ของ ร.ต. ป่วยฯ หรือในนามตามรหัสว่า “แซม” ก็เป็นผลสำเร็จในวันที่ ๑๗ สิงหาคม ๒๔๘๗ ซึ่งเป็นเวลาภายหลังที่ได้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลไทยจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็น พ.ต. ควง อภัยวงศ์ แล้วกว่า ๒ สัปดาห์

เมื่อนายปรีดีฯ ได้รับรายงานว่านายป่วย อังภากรณ์ เป็นหนึ่งในจำนวนพลร่มที่เครื่องบินสัมพันธมิตรมาปล่อยลงในประเทศไทย และได้ถูกตำรวจนำไปอารักขาไว้ที่สันติบาล ก็ได้ให้นายวิจิตร ลุกลิตานนท์ ติดต่อกับ ร.ต.อ. โพนม จันทรงค์ นายตำรวจผู้ซึ่งได้รับมอบหมายจากอธิบดีกรมตำรวจให้เป็น

ผู้รับผิดชอบดูแลบรรดาเสรีไทยที่ลี้ภัยลอดเข้ามาในประเทศไทย ให้ช่วยเหลือ นำตัว ร.ต. ป่วยฯ มาพบที่บ้านของ นายวิจิตรฯ ที่บางเขน ร.ต.อ. โยมม และ ร.ต. ป่วยฯ เป็นอัสสัมชนิกด้วยกัน ดังนั้นในเวลาไม่ช้า ร.ต. ป่วยฯ ก็ได้พบกับ หัวหน้าขบวนการเสรีไทย ทั้งนี้โดยอธิบดีกรมตำรวจไม่ทราบ

นายป่วย อึ้งภากรณ์ มีสาส์นจากลอร์ด แม้นท์แบทเตน ผู้บัญชาการทหารสูงสุดสัมพันธมิตรในภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ มามอบให้กับนายปรีดี พนมยงค์ (สาส์นดังกล่าวนี้อาจทำเป็นไมโครฟิล์มเช่นเดียวกับในกรณีที่ พ.ต. หม่อมเจ้าศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัตน์ ได้ให้ผู้เดินสารจากจุงกิงนำไปมอบให้แก่นายปรีดีฯ เพื่อนัดหมายการรับเสรีไทยสายอังกฤษที่จะมาขึ้นบกที่พังงาเมื่อปลายปี ๒๔๘๖) ในลักษณะเป็นการให้กำลังใจ และเสนอความช่วยเหลือและความร่วมมือทางทหารโดยให้มีการติดต่อกัน อย่างไรก็ดีในช่วงเดือนเมษายน - กรกฎาคม ๒๔๘๗ ซึ่งเป็นระยะเวลาประมาณ ๔ เดือนเต็มๆ นั้น คณะนายทหารเสรีไทยสายอังกฤษทั้ง ๖ นาย และต่อมาเพิ่มขึ้นอีก ๒ นายที่เข้าประเทศไทยทางเรือดำน้ำที่อำเภอท้ายเหมือง พังงา ตั้งแต่ปลายปี ๒๔๘๖ อยู่ในความอารักขาของ พล.ต.อ. อุดล อุดลเดชจรัส อธิบดีกรมตำรวจ และรองนายกรัฐมนตรี โดยมีได้ปฏิบัติงานใดๆ และเครื่องรับส่งวิทยุที่เอาเข้ามาด้วย ทางตำรวจก็เก็บเอาไปและไม่อนุญาตให้ใช้ประโยชน์ ระยะเวลาดังกล่าวเป็นช่วงสุดท้ายของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

เมื่อรัฐบาลชุดใหม่ภายใต้ พ.ต. ควง อภัยวงศ์ เข้ามาบริหารราชการแผ่นดินตั้งแต่วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๔๘๗ โดยเป็นรัฐบาลที่มีนายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการฯ และหัวหน้าขบวนการเสรีไทยอยู่เบื้องหลัง คณะนายทหารเสรีไทยสายอังกฤษซึ่งมี ร.ต. ป่วย อึ้งภากรณ์ เป็นหัวหน้าชุดก็ได้รับอนุญาตให้ส่งวิทยุติดต่อกับฐานทัพที่อินเดียได้ อย่างไรก็ดีตาม ในช่วงแรกที่ พล.ต.อ. อุดล อุดลเดชจรัส ยังมิได้เข้าร่วมในขบวนการเสรีไทย การรับส่งวิทยุต้องกระทำโดยปกปิดมิให้ พล.ต.อ. อุดลฯ ทราบ ทั้งนี้ด้วยความช่วยเหลือของ พ.ต.ต. โยมม

จันทร์คະ สารวัตรตำรวจสันติบาล ที่ได้รับมอบหมายจากอธิบดีตำรวจให้ดูแลเสรีไทยจากนอกประเทศ ในที่สุด สถานีวิทยู เจบีเจ. ของ ร.ต. ป่วยฯ ก็สามารถติดต่อกับกัลกัตตาและแคนดีได้ในเดือนสิงหาคม ๒๔๘๗ ซึ่งหมายถึงการเชื่อมกิจการเสรีไทยภายในประเทศกับปฏิบัติการของกองกำลัง ๑๓๖ แผนกประเทศสยามได้เป็นครั้งแรก กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ประมาณปลายเดือนสิงหาคม ๒๔๘๗ นายปรีดี พนมยงค์ ก็สามารถติดต่อกับกองบัญชาการทหารสูงสุดสัมพันธมิตรฯ ได้ ซึ่งต่อมาในวันที่ ๗ กันยายน ๒๔๘๗ ร.ต. กฤษณ์ โตษยานนท์ และ ร.ต. ประเสริฐ ปทุมมานนท์ พร้อมด้วยสาส์นของลอร์ดเม้าท์แบทเตนและสัมภาระ ก็ได้กระโดดร่มลงที่บริเวณหัวหิน-ปราณบุรี โดยนายปรีดี พนมยงค์ ได้มอบให้นายชาญ นูนาคและหลวงบรรณกรโกวิทไปจัดการรับเข้ากรุงเทพฯ ทั้งนี้โดยทาง พล.ต.อ. อุดล อุดลเดชจรัส ไม่ทราบเช่นกัน

ข่าวการเดินทางมาประเทศจีนของนายจำกั๊ด พลงกูร ในฐานะตัวแทนขององค์การใต้ดินในประเทศไทย ได้รับทราบในกรุงวอชิงตันตั้งแต่เดือนมีนาคม ๒๔๘๖ ภายหลังที่กลุ่มนายทหารเสรีไทยสายอเมริกา รุ่นที่ ๑ ได้ออกเดินทางจากบัลติมอร์สู่อินเดียไม่กี่วัน และก่อนที่ พ.ท. หม่อมหลวงขาบ ภูษธร จะบินจากสหรัฐฯ ไปเตรียมรอรับที่จุงกิง ความไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่าง ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช และ ม.ล. ขาบ ภูษธร ความลังเลใจในการยอมรับความเป็นจริงที่เกี่ยวกับนายจำกั๊ดฯ ในส่วนของอัครราชทูตไทย ณ กรุงวอชิงตัน การกีดกันของฝ่ายหน่วยสืบราชการลับของจีนที่ไม่ต้องการให้ทางอเมริกันได้ติดต่อโดยตรงกับผู้แทนจากองค์การใต้ดินจากเมืองไทย และแม้กระทั่งความเฉยเมยในส่วนของ โอ.เอส.เอส. ต่อการเดินทางมาจุงกิงของนายจำกั๊ดฯ เหล่านี้ ทั้งในแต่ละประเด็นและทั้งที่เกี่ยวข้องกัน ได้ทำให้นายจำกั๊ดฯ ไม่สามารถจะติดต่อกับเจ้าหน้าที่ทางด้านอเมริกันเลย แม้กระทั่ง ม.ล. ขาบฯ จะให้ความพยายามใดๆ ในจุงกิงอยู่เป็นเวลาหลายเดือน ก็ไม่อาจจะทราบว่า นายจำกั๊ดฯ อยู่ที่ใดในเมืองเดียวกัน

ในวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๔๘๖ ภายหลังที่รอฟังข่าวจากนายจำกัฒ พलगูร ที่ทราบว่าได้เดินทางไปถึงเมืองจีนแล้วตั้งแต่เดือนมีนาคม ศกเดียวกัน แต่ก็ยังไม่ได้รับข่าวความคืบหน้า นายปรีดี พนมยงค์ ได้ตัดสินใจส่งผู้แทนขององค์การใต้ดินออกไปประเทศจีนอีกคณะหนึ่ง ประกอบด้วย นายสงวน ตุลารักษ์ ผู้ก่อการ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ และผู้อำนวยการโรงงานยาสูบ กระทรวงการคลังและครอบครัว นายแดง คุณะดิลก นักเรียนกฎหมายอังกฤษ ข้าราชการกระทรวงการต่างประเทศ นายกระจำง ตุลารักษ์ น้องชายนายสงวนฯ และนายวิบูลย์วงศ์ วิมลประภา อดีตนักเรียนฝรั่งเศส โดยนายสงวนฯ และนายแดงฯ เป็นผู้แทน ส่วนผู้อื่นเป็นผู้ติดตาม นายสงวน ตุลารักษ์ และคณะเดินทางถึงจุงกิงในเดือนกันยายน ซึ่งขณะนั้นคณะนายทหารเสรีไทยสายอเมริกา รุ่นที่ ๑ ได้เดินทางมาถึงจุงกิงแล้ว นายสงวนฯ และ ม.ล. ขาบบฯ ได้พบกับนายจำกัฒ พलगูร ซึ่งขณะนั้นกำลังป่วยหนัก และได้ถึงแก่กรรมเมื่อวันที่ ๗ ตุลาคม ศกเดียวกัน การเดินทางมาถึงจุงกิงของนายสงวน ตุลารักษ์ กับคณะเป็นการยืนยันความจริงที่ว่า ได้มีองค์การใต้ดินต่อต้านญี่ปุ่นหรือเสรีไทยในประเทศไทย โดยมีนายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เป็นหัวหน้า และขบวนการนี้ประสงค์จะติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตร อีกทั้งร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตรทำสงครามขับไล่ทหารญี่ปุ่นให้พ้นประเทศไทย คณะเสรีไทยที่จุงกิงได้ทดสอบดูแล้วเห็นว่านายสงวนฯ กับคณะมีความจริงใจ ดังนั้นจึงได้ร่วมกันแสดงเจตนาที่จะสละเงินเดือนมอบให้ทาง โอ.เอส.เอส. เป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางโดยทางเครื่องบินของนายสงวน ตุลารักษ์ และนายแดง คุณะดิลก จากจุงกิงไปวอชิงตัน นายสงวนฯ และนายแดงฯ เดินทางถึงกรุงวอชิงตันในต้นเดือนธันวาคม ๒๔๘๖ และพำนักอยู่ในกรุงวอชิงตันประมาณ ๓ เดือนจึงเดินทางข้ามไปอังกฤษ และสุดท้าย ทาง โอ.เอส.เอส. ได้ส่งไปช่วยปฏิบัติงานที่ศูนย์ปฏิบัติการ ๔๐๔ ที่เมืองแคนดี ลังกา สำหรับนายแดง คุณะดิลก นั้น เมื่อทางอังกฤษสามารถติดต่อกับนายปรีดี พนมยงค์ ได้ทางวิทยุเมื่อกลางเดือนสิงหาคม ๒๔๘๗ แผนกประเทศสยามของกองกำลัง ๑๓๖

ก็ได้ทำเรื่องขอตัวนายแดงฯ มาช่วยปฏิบัติงานทางอังกฤษ โดยกำหนดจะให้กระโดดร่มลงในไทย

การเดินทางไปกรุงวอชิงตันของนายสงวน ตุลารักษ์ และนายแดง คุณะดิลก นั้นเป็นประโยชน์ต่อแผนปฏิบัติการเสรีไทยของนายปรีดี พนมยงค์ เป็นอย่างยิ่ง โดยภูมิหลัง นายสงวน ตุลารักษ์ มีความใกล้ชิดและสนิทสนมกับนายปรีดีฯ มาตั้งแต่ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ โดยนายสงวนฯ ซึ่งเดิมเป็นครูโรงเรียนบ้านสมเด็จเจ้าพระยาและสอบเป็นเนติบัณฑิตได้ มาร่วมงานกับนายปรีดีฯ ด้านการจัดพิมพ์เผยแพร่ความรู้ด้านกฎหมาย ตลอดจนการให้ความช่วยเหลือทางวิชาการแก่นักเรียนกฎหมายที่สนใจ นายสงวน ตุลารักษ์ เป็นผู้ที่มีความคิดก้าวหน้าและมีอุดมการณ์ อีกทั้งเป็นผู้ที่ซื่อสัตย์ มั่นคง และรักษาความลับได้ ตลอดจนมีความกล้าหาญ ไม่พร่นพึ่งต่อภยันตรายและความยากลำบาก ด้วยคุณลักษณะดังกล่าวนี้ นายปรีดีฯ จึงได้ชักชวนให้นายสงวน ตุลารักษ์ เข้าร่วมในการเปลี่ยนแปลงการปกครองด้วย ในสายของนายปรีดีฯ ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง นายสงวน ตุลารักษ์ รับราชการในกรมราชทัณฑ์ และต่อมาได้เป็นผู้อำนวยการโรงงานยาสูบกระทรวงการคลัง ในตำแหน่งสุดท้ายนี้ นายสงวนฯ ได้ใช้อำนาจในการเดินทางออกนอกประเทศ เพื่อแสวงหาวัตถุดิบป้อนโรงงานดังกล่าว การที่นายสงวน ตุลารักษ์ มีความใกล้ชิดกับนายปรีดีฯ จึงได้รับความไว้วางใจและมีความเข้าใจในความคิดอ่านของนายปรีดีฯ ในระดับหนึ่ง

ในกรุงวอชิงตัน ประโยชน์เบื้องต้นของนายสงวน ตุลารักษ์ ก็คือ การแจ้งให้ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ทราบถึงขบวนการเสรีไทยภายในประเทศและความมุ่งหมายต่างๆ ของนายปรีดี พนมยงค์ ในปฏิบัติการเสรีไทย ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการประสานความคิดระหว่างอัครราชทูตไทย ณ กรุงวอชิงตัน กับนายปรีดี พนมยงค์ โดยมีนายสงวน ตุลารักษ์ ผู้ซึ่ง ม.ร.ว. เสนีย์ฯ มีความเกรงใจ ทำหน้าที่เป็นผู้ประสาน ประโยชน์ต่อไปก็คือ การได้เข้าชี้แจงเรื่องของ

ขบวนการฯ ในประเทศไทยและความประสงค์ของนายปรีดี ในอันที่จะร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตร รวมถึงการให้ข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับประเทศไทยในช่วงนั้น ซึ่งทางสหรัฐฯ มีความต้องการเป็นอย่างยิ่ง ข้อมูลจากนายสงวนฯ ได้ทำให้สหรัฐฯ มีนโยบายที่จะรีบส่งคนเข้าไปติดต่อกับนายปรีดี พนมยงค์ เพื่อประสานปฏิบัติการระหว่างสหรัฐฯ กับเสรีไทยภายในประเทศ ซึ่งความมุ่งหมายมีความกว้างขวางและลึกซึ้งเกินไปจากในด้านความร่วมมือทางทหาร หากขยายไปครอบคลุมในด้านการเมืองและเศรษฐกิจในภายหลังสงคราม นอกจากนั้น สหรัฐฯ ก็ยังได้รับทราบข้อมูลเกี่ยวกับ พล.ต.อ. อุดล อุดลเดชจรัส อธิบดีกรมตำรวจและรองนายกรัฐมนตรี ผู้ซึ่งมีขอบข่ายอิทธิพลที่กว้างขวางทั้งโดยทางส่วนตัวและในฐานะผู้บังคับบัญชาของกองทัพบกทั่วประเทศ และเป็นบุคคลสำคัญของไทยผู้หนึ่งที่มีจิตใจฝักใฝ่ทางฝ่ายสัมพันธมิตรและชิงชังญี่ปุ่นในฐานะผู้ทราน ข้อมูลที่สำคัญนี้ได้นำไปสู่นโยบายที่จะติดต่อให้หลวงอดุลฯ กับนายปรีดีฯ ร่วมมือกันในปฏิบัติการเสรีไทยภายใต้ความสนับสนุนอย่างแข็งขันในทุกด้านของสหรัฐอเมริกา โดยที่ในเวลาที่นายสงวนฯ อยู่ในวอชิงตัน เสรีไทยสายอเมริกา ๓ นาย คือ ร.ท. บุญมาก เทศะบุตร ร.ต. วิมล วิริยะวิทย์ และ ร.ต. อานนท์ ศิริวรรณะ ซึ่งได้รับการฝึกหลักสูตรข่าวกรองพิเศษ และมอบหมายให้เดินทางเข้าประเทศไทยเพื่อติดต่อกับบุคคลชั้นหัวหน้าขององค์การใต้ดิน อันเป็นการเตรียมการสำหรับเจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารของสหรัฐฯ จะเข้าไปปฏิบัติการในประเทศไทย กำลังจะเสร็จสิ้นการฝึกและเตรียมตัวที่จะออกเดินทางไปอินเดีย นายทหารเสรีไทยกลุ่มดังกล่าวจึงได้พบปะและรับทราบข้อมูลที่มีประโยชน์หลายด้านสำหรับการปฏิบัติการกิจที่ได้รับมอบหมาย โดยเฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับหลวงอดุลเดชจรัส

ในขณะเดียวกัน นายสงวน ตูลารักษ์ และนายแดง คุณะดิลก ในฐานะตัวแทนของนายปรีดี พนมยงค์ และขบวนการใต้ดินในประเทศไทย ก็ยังได้ช่วยสร้างความมั่นใจให้แก่บรรดาเสรีไทยสายอเมริกา ทั้งที่เป็นทหารและที่เป็นพลเรือน ในการรับใช้ชาติบ้านเมือง เสรีไทยสายอเมริกามีจำนวนไม่น้อยใน

ขณะนั้นกำลังมีความรู้สึกขาดความมั่นใจในวัตถุประสงค์ของการทำงานเสรีไทย อีกทั้งมีความไม่แน่ใจว่า ผลจากความเสียสละอย่างสูงของตนจะเป็นประโยชน์ต่อประเทศไทยหรือไม่ เสรีไทยสายอเมริกาที่เป็นทหารได้ประกาศจุดยืนที่ชัดเจนว่า จะไม่รบเพื่ออเมริกาหรือเพื่อสถานทูตไทย แต่จะอุทิศชีวิตเพื่อชาติไทย สิ่งที่ยักรดาเสรีไทยสายอเมริกาต้องการก็คือประมุขของพวกเขา - หัวหน้าขบวนการเสรีไทยทั้งหมด ซึ่งแน่นอนจะต้องมีใช่ ม.ร.ว. เสรี ปราโมช หรือ ม.ล. ขาบ กุญชร บุคคลดังกล่าวจะต้องอยู่ในประเทศไทยและเป็นบุคคลที่มีทั้งอุดมการณ์และขีดความสามารถในการปฏิบัติงานในระดับสูงเพื่อชาติบุคคลสำคัญในประเทศไทยในขณะนั้นซึ่งได้เคยพิสูจน์ผลงานในการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ บางคนได้อยู่ในข่ายของการพิจารณา และผู้หนึ่งในจำนวนนั้น ซึ่งก็มีคุณสมบัติเหนือบุคคลอื่นๆ ทั้งหมด ก็คือนายปรีดี พนมยงค์ นายสงวน ตุลารักษ์ และคณะได้ช่วยทำให้การตัดสินใจเลือกหัวหน้าขบวนการเสรีไทยง่ายขึ้นมาก

การเดินทางจากฐานปฏิบัติการชือเหมาลงมาทิสได้และเข้าสู่ประเทศไทยทางภาคเหนือของนายทหารเสรีไทยสายอเมริกาได้เริ่มขึ้นในเดือนมีนาคม ๒๔๘๗ พ.ท. หม่อมหลวงขาบ กุญชร ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาของเสรีไทยกลุ่มดังกล่าวนี้ ได้คัดเลือกครั้งหนึ่งของจำนวนทั้งหมด ๒๑ นายให้เดินทางเข้าประเทศไทย โดยอีกครั้งหนึ่งให้ประจำอยู่ที่ฐานฯ เพื่อคอยรับสัญญาณวิทยุที่อีกกลุ่มหนึ่งจะรายงานเข้ามา ขณะนั้น ทั้งเจ้าหน้าที่ของ ไอ.เอส.เอส. และนายทหารเสรีไทยสายอเมริกาเกือบจะมั่นใจได้แล้วว่า บุคคลผู้เป็นหัวหน้าขบวนการเสรีไทยภายในประเทศคือผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ปรีดี พนมยงค์ ผู้ซึ่งเสรีไทยสายอเมริกามีแนวโน้มอย่างสูงที่จะยอมรับเป็นประมุขของเสรีไทยทั้งหมด และพร้อมที่จะรับคำสั่งจากบุคคลผู้นั้น อย่างไรก็ตาม การเดินทางโดยทางเท้าจากตอนใต้ของเมืองจีนเข้าสู่ประเทศไทยเต็มไปด้วยความยากลำบากแสนสาหัสและมีอันตรายรอบด้าน จนกระทั่ง ร.ท. สมพงษ์ ศัลยพงษ์ และ ร.อ. การะเวก ศรีวิจารณ์ ต้องสละชีพเพื่อชาติไปเมื่อวันที่ ๑๑ มิถุนายน ศกนั้น นายทหาร

เสรีไทยสายอเมริกาจากชื่อเหมาเริ่มทยอยเข้าประเทศไทยในเดือนกรกฎาคม และสิงหาคม ๒๔๘๗ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลที่เปิดโอกาสให้ขบวนการเสรีไทยภายใต้ นายปรีดี พนมยงค์ สามารถปฏิบัติการได้มากขึ้น อย่างไรก็ตาม บรรดานายทหารเสรีไทยสายอเมริกาที่เดินทางเข้าประเทศไทยทั้งหมด ๘ นาย ก็ตกอยู่ในความอารักขาของอธิบดีกรมตำรวจ พ.ต.อ. อุดล อุดลเดชวรส์ เช่นเดียวกับเสรีไทยสายอังกฤษ ๘ นาย ซึ่งล่วงหน้าเข้ามาก่อนหน้านี้จนกระทั่ง พล.ต.อ. อุดล อุดลเดชวรส์ ได้ตัดสินใจเข้าร่วมขบวนการเสรีไทยในปลายเดือนกันยายน ๒๔๘๗ ในช่วงก่อนหน้านั้น นายทหารเสรีไทยจากชื่อเหมาเพียงผู้เดียวที่หลงอดุลฯ ได้พาไปพบนายปรีดี พนมยงค์ คือ ร.ท. อานนท์ ณ ป้อมเพชร์ ในฐานะที่เป็นน้องชายของท่านผู้หญิงฯ นอกจากนี้ นายปรีดีฯ ได้พบหรือได้ร่วมปฏิบัติงานด้วยภายหลังที่ พล.ต.อ. อุดลฯ ได้เข้าร่วมในขบวนการเสรีไทยแล้วทั้งสิ้น และเช่นเดียวกัน การส่งวิทยุติดต่อกับฐานปฏิบัติการที่ชื่อเหมาก็ได้กระทำภายหลังการตัดสินใจของหลวงอดุลเดชวรส์ และประสบผลสำเร็จครั้งแรกในวันที่ ๕ ตุลาคม ศกดังกล่าว โดยสรุปแล้วเสรีไทยสายอเมริกาก็เช่นเดียวกับเสรีไทยสายอังกฤษ ใช้เวลาเดินทางหรือรอคอยประมาณครึ่งปีก่อนที่จะได้ทำงานร่วมกับนายปรีดี พนมยงค์ บุคคลที่ทั้งอังกฤษและสหรัฐฯ ได้อยอมรับอย่างเป็นทางการว่า คือตัวแทนของประเทศไทยซึ่งเป็นมิตรกับนานาอารยประเทศต่อเนื่องมาจากวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๕

เช่นเดียวกับ พ.ท. ปีเตอร์ พอยน์ตัน หัวหน้าแผนกประเทศสยามของกองกำลัง ๑๓๖ ที่กัลดัตตา ที่เฝ้าคอยฟังข่าวจากเสรีไทยสายอังกฤษ ที่ได้ส่งเข้าประเทศไทยโดยการกระโดดร่มจากเครื่องบินระหว่างเดือนมีนาคม-เมษายน ๒๔๘๗ ด้วยความกระวนกระวายใจที่ยังไม่มีการติดต่อใดๆ ออกมา ในเดือนกรกฎาคมของปีเดียวกัน พ.อ. ริชาร์ด เฮฟฟ์เนอร์ หัวหน้าศูนย์ปฏิบัติการ ๔๐๔ ของ โอ.เอส.เอส. ที่แคนดี้ ซึ่งคอยรับสัญญาณจากเสรีไทยสายอเมริกาที่เริ่มทยอยเดินทางเข้าไทยตั้งแต่เดือนมีนาคม โดยผิดหวังที่ไม่มีข่าวใดๆ ออกมา นอกจากข่าวการเสียชีวิตของ ร.อ. การะเวกฯ และร.ท.สมพงษ์ฯ ที่เชียงแสน

เมื่อวันที่ ๑๑ มิถุนายน ก็ได้ขออนุมัติหน่วยเหนือดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ “ดูเรียน” ส่ง ร.ท. บุญมาก กับ ร.ต. วิมลฯ เข้าประเทศไทยโดยทางเรือ ดำน้ำให้ไปขึ้นบกที่ตะกั่วป่าแล้วให้เดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อติดต่อกับนายปรีดี พนมยงค์ และ พล.ต.อ. อุดล อุดลเดชจรัส ปฏิบัติการ “ดูเรียน” ดังกล่าวนี้นี้ล้มเหลว เนื่องจากเรือดำน้ำอังกฤษที่นายทหารเสรีไทยสายอเมริกาทั้ง ๒ นาย เดินทางไปได้เปลี่ยนแผนโดยกะทันหัน ไม่ส่งเสรีไทยขึ้นฝั่ง ซึ่งการนี้จะด้วยเหตุผลที่แท้จริงประการใดก็ตาม ได้ทำให้การปฏิบัติงานในประเทศไทยของสหรัฐอเมริกาต้องเปลี่ยนแปลงไป

อย่างไรก็ตาม ในวันที่ ๑๗ สิงหาคม ๒๔๘๗ พ.ท. พอยน์ตัน ได้รับการติดต่อทางวิทยุออกมาจากกรุงเทพฯ โดย ร.ต. ป่วย อึ้งภากรณ์ กับคณะ “แอฟริซิเอชั่น” สามารถส่งวิทยุออกมาได้ และรายงานว่าได้ติดต่อกับนายปรีดี พนมยงค์แล้ว ซึ่งทำให้งานของแผนกประเทศสยามของกองกำลัง ๑๓๖ ก้าวล้ำหน้าศูนย์ปฏิบัติการ ๔๐๔ ของ โอ.เอส.เอส. เมื่อได้ทราบเรื่องนี้ พ.อ. เฮฟฟ์เนอร์ จึงได้ตัดสินใจเตรียมแผนปฏิบัติการส่งเสรีไทยสายอเมริกาเข้าประเทศไทยโดยวิธีกระโดดร่มลงจากเครื่องบินในพื้นที่ซึ่งคิดว่าปลอดภัยและเหมาะสม ทั้งนี้โดยไม่มีการเตรียมรับทางพื้นดินแต่ประการใด ประสบการณ์ของกองกำลัง ๑๓๖ ได้ยืนยันถึง ๒ คราวว่า การทิ้งร่มโดยปราศจากการเตรียมรับทางพื้นดินมีโอกาสประสบความสำเร็จตามความมุ่งหมายน้อยมาก กระนั้น เฮฟฟ์เนอร์ ก็มีได้ยับยั้ง โดยอาจจะคิดว่าสิ่งใดที่ทางอังกฤษทำไม่ได้ อเมริกาก็ไม่จำเป็นจะต้องทำไม่ได้ด้วย ในการนี้ทางศูนย์ปฏิบัติการ ๔๐๔ ได้เรียกตัวนายทหารเสรีไทยรุ่นที่ ๒ ซึ่งเคยผ่านการฝึกกระโดดร่มหลายนายมารับการฝึกเพิ่มเติมที่ทรินโกมาลี บนเกาะลังกา เพื่อเตรียมส่งเข้าประเทศไทย อย่างไรก็ตามสำหรับปฏิบัติการ “ฮอทพูท” ที่จะส่งเสรีไทยเข้าไปติดต่อกับผู้นำขบวนการเสรีไทยภายในประเทศเพื่อปูทางสำหรับ โอ.เอส.เอส. จะเข้าไปตั้งฐานปฏิบัติการในประเทศไทยนั้น พ.อ. เฮฟฟ์เนอร์ได้เปิดโอกาสให้นายทหารเสรีไทยที่เดินทางกลับจากปฏิบัติการ “ดูเรียน” ที่ล้มเหลวตัดสินใจก่อนว่า ยินดี

จะไปกระโดดร่มลงที่แพร่หรือไม่ ทั้งนี้ก็ตระหนักว่า นายทหารเสรีไทยดังกล่าวไม่เคยฝึกการกระโดดร่มมาก่อนเลย

ร.ท. บุญมาก เทศะบุตร กับ ร.ต. วิมล วิริยะวิทย์ มีเวลาเตรียมตัวเพียงไม่กี่วัน ภายหลังจากที่ได้ทราบอยู่ในเรือดำน้ำมาเป็นแรมเดือน ก่อนที่จะขึ้นเครื่องบิน ปี.๒๔ ที่ส่งตรงมาจากคุณหมิง ไปกระโดดร่มลงที่บริเวณป่าสูงในอำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่ เมื่อวันที่ ๙ กันยายน ๒๔๘๗ เพียง ๒ วัน ภายหลังจากปฏิบัติการ “บิลลิก” ของกองกำลัง ๑๓๖ ที่ปล่อยพลร่มเสรีไทยสายอังกฤษ คือ ร.ต. ฤกษ์ชัย โตษยานนท์ และ ร.ต. ประเสริฐ ปทุมานนท์ลงที่หัวหิน - ปรานบุรี โดยมีเสรีไทยภายในประเทศคอยรับที่พื้นดิน เนื่องจาก “ฮอทพุท” เป็นปฏิบัติการบุกเบิกของ โอ.เอส.เอส. ดังนั้น จึงไม่มีการคาดหมายว่า ทุกสิ่งทุกอย่างจะสะดวกสบายและเรียบร้อย พลร่มเสรีไทยทั้ง ๒ นายลงสู่พื้นดินในพื้นที่ซึ่งเป็นป่าสูง และหากันไม่พบ ขณะที่ ร.ท. บุญมากฯ เข้าไปในจังหวัดแพร่เพื่อติดต่อกับนายทอง กันทาธรรม และ เจ้าวงศ์ แสนศิริพันธุ์ ซึ่งนายสงวน ตุลารักษ์ ได้แนะนำไว้ ร.ต. วิมลฯ หาทางออกจากป่าและเข้าหมู่บ้าน และให้ชาวบ้านพาตัวไปอำเภอลำปางและจังหวัด จนในที่สุดก็ได้ขอให้ตำรวจภูธรโทรเลขถึง พล.ต.อ. อุดล อุดลเดชจรัส โดยแจ้งชื่อจริงให้อธิบดีตำรวจทราบ ซึ่งหลวงอุดลฯ ก็ได้สั่งให้ตำรวจแพร่นำตัวลงมาพบในกรุงเทพฯ ร.ต. วิมล วิริยะวิทย์ ได้พบ พล.ต.อ. อุดลฯ ในคืนวันที่ ๒๒ กันยายน ๒๔๘๗ และได้แจ้งให้หลวงอุดลฯ ทราบถึงความมุ่งหมายของสหรัฐฯ ที่ประสงค์จะให้ความช่วยเหลือสนับสนุนขบวนการเสรีไทยทุกรูปแบบ รวมทั้งความสนับสนุนเอกราชของไทยภายหลังสงคราม เพียงขอให้อธิบดีตำรวจร่วมมือกับขบวนการเสรีไทยและนายปรีดี พนมยงค์ ในคืนวันเดียวกัน พล.ต.อ. อุดล อุดลเดชจรัสก็ได้นำ ร.ต. วิมล วิริยะวิทย์ เข้ารายงานตัวต่อนายปรีดี พนมยงค์ และจากนั้นหลวงอุดลเดชจรัสและตำรวจไทยก็ได้เข้าร่วมปฏิบัติการเสรีไทยอย่างเข้มแข็งและจริงจัง กล่าวโดยสรุปก็คือ ภายในเดือนกันยายน ๒๔๘๗ การประสานงานอย่างเป็นระบบระหว่างขบวนการเสรีไทยภายในประเทศภายใต้การนำของ

นายปรีดี พนมยงค์ และ พล.ต.อ. อุดล อุดลเดชจรัส และกองบัญชาการทหารสูงสุดสัมพันธมิตร ทั้งในด้านอังกฤษและด้านสหรัฐฯ ก็ได้เริ่มขึ้น ซึ่งการนั้นได้เปลี่ยนโฉมหน้าของปฏิบัติการเสรีไทยจากปฏิบัติการที่ต่างฝ่ายต่างดำเนินการกันไปตามลำพังในความมืด ไปสู่ความเป็นเอกภาพที่เชื่อมเครือข่ายของปฏิบัติการทั้งหมดเข้าด้วยกัน ในวันที่ ๕ ตุลาคม ศกนั้น เสรีไทยสายอเมริกาในกรุงเทพฯ ก็สามารถติดต่อกับฐานปฏิบัติการซือเหมา และผ่านต่อไปยังแคนดี้ได้เป็นผลสำเร็จ ซึ่งทำให้นายปรีดีฯ สามารถติดต่อทางวิทยุกับศูนย์ปฏิบัติการ ๔๐๔ ของ ไอ.เอส.เอส. และกับแผนกประเทศสยามของกองกำลัง ๑๓๖ ได้เป็นการประจำวัน การติดต่อกับทางสหรัฐฯ ได้โดยตรง ทำให้นายปรีดีฯ มีโอกาสมากขึ้นที่จะดำเนินงานด้านการเมืองที่มีเป้าหมายให้ไทยคงความเป็นเอกราชและมีอธิปไตยอย่างสมบูรณ์ภายหลังที่สงครามได้สงบลงแล้ว

นับตั้งแต่ที่นายปรีดี พนมยงค์ ได้ส่งนายจำกัฏ พลาญกูร เล็ดลอดออกไปประเทศจีนตั้งแต่ต้นเดือนมีนาคม ๒๔๘๖ นายปรีดีฯ ก็ได้เริ่มวางแผนการที่จะเล็ดลอดออกไปจัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นที่อินเดีย ซึ่งอยู่ในการกิจที่ได้มอบหมายให้นายจำกัฏฯ ไปเจรจากับทางฝ่ายสัมพันธมิตร ตามแผนการของนายปรีดีฯ นั้น รัฐบาลเสรีไทยที่จะจัดตั้งขึ้นที่อินเดียนั้นจะเป็นรัฐบาลที่ถูกต้องตามกฎหมาย กล่าวคือจะประกอบด้วยผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ซึ่งเป็นตัวแทนของพระมหากษัตริย์ ประธานสภาผู้แทนราษฎร รัฐมนตรี และผู้แทนราษฎรจำนวนหนึ่ง นายปรีดีฯ ได้กล่าวชักชวนนายทวิ บุณยเกตุ ผู้ก่อการ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ ซึ่งเพิ่งลาออกจากรัฐมนตรี ให้เข้าร่วมในขบวนการเสรีไทย โดยนายปรีดีฯ จะขอให้สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเลือกนายทวิฯ เป็นประธานสภาฯ และจะได้ออกไปตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นกับนายปรีดีฯ นายทวิฯ ตอบตกลงหากจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีขณะนั้น ไม่ยอมลงนามรับสนองพระบรมราชโองการแต่งตั้งนายทวิ บุณยเกตุ ดังนั้นแผนการจึงได้ชะงักลงและประจวบกับการไม่ได้รับข่าวใดๆ จากนายจำกัฏฯ จึงทำให้นายปรีดีฯ ต้องเปลี่ยนแผนไปตามสถานการณ์ ต่อมาในเดือนกรกฎาคม ๒๔๘๖ นายปรีดี

พนมยงค์ ได้ส่งนายสงวน ตุลารักษ์ และคณะไปประเทศจีนเพื่อติดตามเรื่องนายจำกดฯ และได้มอบให้นายสงวนฯ ติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตรให้เข้าใจสถานการณ์ของประเทศไทย ตลอดจนขอความสนับสนุนแก่ขบวนการเสรีไทยภายในประเทศ แต่จากนั้น จนกระทั่งเสรีไทยทั้งสายอังกฤษและสายอเมริกาเดินทางเข้ามาในประเทศไทยในกลางปี ๒๔๘๗, นายปรีดีฯ ก็ยังมิได้รับการติดต่อจากโลกภายนอก ซึ่งมีผลทำให้กิจกรรมของขบวนการเสรีไทยภายในประเทศมิได้มีความก้าวหน้าเท่าใดนัก

เมื่อล่วงเข้ามาในปี ๒๔๘๗ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังการยกพลขึ้นบกของกองทัพสัมพันธมิตรที่นอมังดีเมื่อวันที่ ๖ มิถุนายน นายปรีดี พนมยงค์ ก็มองเห็นว่า สงครามในยุโรปคงจะสงบลงในไม่ช้าด้วยการพ่ายแพ้ของเยอรมันนี ซึ่งจากนั้นก็จะมีเริ่มต้นนับถอยหลังไปสู่วันที่ญี่ปุ่นจะยอมจำนน นอกจากนั้น สาส์นที่กองบัญชาการทหารสูงสุดสัมพันธมิตรที่แคนดีให้เสรีไทยสายอังกฤษชุด “แอฟฟริคาเซชั่น” นำามอบให้ก็เป็นการเปิดทางให้ขบวนการเสรีไทยภายในประเทศสามารถทำงานรับใช้ชาติได้กว้างขวาง ซึ่งเป็นโอกาสที่จำเป็นจะต้องช่วยเอาไว้ อย่างไรก็ตาม อุปสรรคสำคัญของปฏิบัติการเสรีไทยที่จะต้องรีบเร่งเพราะเวลามีเหลืออยู่ไม่มากนักสำหรับการรักษาเอกราชและอธิปไตยของชาติภายหลังสงคราม ก็คือ รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นรัฐบาลที่นำประเทศไทยเข้าเป็นพันธมิตรทางทหารและทางอื่นๆ กับญี่ปุ่น และได้ประกาศสงครามต่ออังกฤษและสหรัฐฯ ซึ่งอังกฤษและหลายประเทศในเครือจักรภพอังกฤษก็ได้ประกาศสงครามตอบ ถึงแม้โดยส่วนตัว นายปรีดีฯ จะมีความเข้าใจจอมพลฯ ดีว่าได้พยายามรักษาเอกราชและอธิปไตยของชาติ อีกทั้งความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน หากนายปรีดีฯ ก็เห็นว่าจอมพลฯ ได้กระทำการที่ผิดพลาด โดยไปฟังและเชื่อความเห็นที่ไม่ถูกต้องจากผู้ใกล้ชิดบางคน และไม่ยอมรับฟังการหักท้วงที่มีเหตุผล จนกระทั่งทำให้ประเทศชาติต้องตกอยู่ในฐานะที่ล่อแหลมต่อการสูญเสียเอกราช อธิปไตย ตลอดจนเกียรติภูมิ เมื่อจะต้องตกเป็นประเทศผู้แพ้สงครามไปกับญี่ปุ่นมหา

มิตร นอกจากนั้นการรับฟังวิทยุคลื่นสั้นของฝ่ายสงครามจิตวิทยาของสัมพันธมิตร ก็เห็นได้ชัดเจนว่าจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นเป้าการโจมตีอย่างรุนแรงของฝ่ายสัมพันธมิตร ซึ่งหากสงครามสงบลงโดยที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังเป็นรัฐบาลอยู่แล้ว ประเทศไทยจะต้องถูกลงโทษอย่างหนักจากฝ่ายที่ชนะสงคราม สำหรับการติดต่อกับทางกองทัพจีนที่พรมแดนไทยใหญ่-ยูนนาน ที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม กำลังดำเนินการในช่วงแรกของปี ๒๔๘๗ นั้น แม้หากว่านายปรีดี พนมยงค์ จะพอทราบกระแสรายบ้าง ก็เห็นว่า เป็นการติดต่อกที่จะหวังผลอะไรไม่ได้เลย อีกทั้งการเชื้อเชิญกองทัพจีนเข้าสู่ประเทศไทยเพื่อขับไล่ญี่ปุ่น ก็คือการชักศึกเข้าบ้านโดยตรงนั่นเอง ซึ่งยิ่งจะเป็นภัยอันใหญ่หลวง ยิ่งกว่านั้นในขณะนั้นประชาชนและวงการทั่วไปก็เริ่มมีความรู้สึกไม่พอใจจอมพล ป. พิบูลสงครามและคณะรัฐบาลในเรื่องภายในประเทศหลายต่อหลายเรื่อง โดยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นนี้ นายปรีดี พนมยงค์ จึงมีความเห็นว่า เพื่อความอยู่รอดของบ้านเมือง มีความจำเป็นโดยรีบด่วนที่จะต้องจัดการให้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ และเพิกถอนอำนาจทั้งทางทหารและพลเรือนของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เสียโดยสิ้นเชิง

นายปรีดี พนมยงค์ ได้ปรึกษาหารือกับบรรดาสมาชิกขบวนการเสรีไทย ซึ่งเมื่อเข้ามาในปี ๒๔๘๗ ได้ขยายไปรวมถึงสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวนมากจากทุกภาคของประเทศและข้าราชการในหลายหน่วยงานและหลายกระทรวงทบวงกรม ตลอดจนบางส่วนของกองทัพไทย ซึ่งมีความเห็นตรงกันว่า มีความจำเป็นจะต้องเปลี่ยนรัฐบาลเพื่อเปิดโอกาสให้ปฏิบัติการเสรีไทยดำเนินไปอย่างกว้างขวางและสนองเจตนารมณ์ในการรับใช้ชาติ และเพื่อการผ่อนหนักเป็นเบาเมื่อสงครามสงบลงโดยญี่ปุ่นเป็นฝ่ายปราชัย ซึ่งเกือบจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอย่างแน่นอนในอนาคตอันใกล้ การล้มรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ตามวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญ ได้กระทำโดยสภาผู้แทนราษฎรลงมติไม่อนุมัติพระราชกำหนดที่รัฐบาลได้ประกาศใช้ไปก่อนหน้านี้ ๒ ฉบับ

คือ พระราชกำหนดระเบียบบริหารนครบาลเพชรบูรณ์ เมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม และพระราชกำหนดจัดสร้างพุทธบิรมณฑล เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๔๘๗. ต่อมาในวันที่ ๒๔ กรกฎาคม จอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ได้ลาออกจากตำแหน่ง อย่างไรก็ตาม พล.ท. พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภา ประธานคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ไม่ทรงอาจจะรับใบลาออกของ จอมพลฯ และแต่งตั้งบุคคลอื่นเป็นนายกรัฐมนตรีสืบต่อไปได้ด้วยเหตุผลส่วนพระองค์ จึงทรงลาออกจากตำแหน่งเมื่อวันที่ ๓๑ กรกฎาคม ในการประชุมสภาผู้แทนราษฎรในวันรุ่งขึ้น คือวันที่ ๑ สิงหาคม ๒๔๘๗ สภาผู้แทนราษฎร ก็ได้ลงมติตั้งให้นายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แต่ผู้เดียว และในวันเดียวกันนั่นเอง นายปรีดีฯ ก็ได้แต่งตั้ง พ.ต.ควง อภัยวงศ์ รองประธานสภาผู้แทนราษฎร เป็นนายกรัฐมนตรีสืบต่อจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยประธานสภาฯ เป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ พ.ต. ควงฯ หรือหลวงโกวิทอภัยวงศ์ เป็นนักเรียนฝรั่งเศสรุ่นเดียวกับนายปรีดีฯ และจอมพล ป. พิบูลสงคราม และเป็นผู้หนึ่งที่เข้าร่วมก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ พ.ต. ควงฯ อยู่ในวงการเมืองภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองมาโดยตลอด และเคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีมาตั้งแต่รัฐบาลของพระยาพหลพลพยุหเสนา และต่อมาในคณะรัฐบาลของจอมพลฯ ก็ได้เป็นรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงธรรมการ และสุดท้ายเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ ตามลำดับ จนกระทั่งได้ขอลาออกจากตำแหน่งพร้อมกับนายทวี บุณยเกตุ เมื่อวันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๖ นายปรีดี พนมยงค์ ได้เลือกนายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี เพราะเห็นกันว่า รัฐบาลชุดใหม่ก็ต้องร่วมมือกับญี่ปุ่นโดยใกล้ชิดตามสัญญาพันธมิตรที่มีต่อกันไว้ด้วยดี แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นรัฐบาลที่จะอำนวยความสะดวกให้แก่ปฏิบัติการเสรีไทย ซึ่งเห็นว่า พ.ต. ควงฯ มีความสามารถในอันที่จะ "ตีหน้า" กับญี่ปุ่นได้ สำหรับการทำงานของรัฐบาลนั้น นายทวี บุณยเกตุ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ จะทำหน้าที่สั่งราชการสำนักนายกรัฐมนตรี

นายทวี บุญยเกตุ เป็นคนซื่อตรงและสามารถ อีกทั้งมีอาวุโสในคณะราษฎร เพราะเข้าร่วมในคณะราษฎรตั้งแต่วัยศึกษาอยู่ในปารีสเมื่อปี ๒๔๗๐ ก่อน พ.ต. ควงฯ ซึ่งเข้าร่วมในคณะราษฎรในปี ๒๔๗๕ ผู้แทนราษฎรหลายนาย สนับสนุนให้นายทวีฯ เป็นนายกรัฐมนตรี แต่นายทวีฯ เป็นผู้พูดตรงไปตรงมา จึงไม่อาจจะคบหากับญี่ปุ่นในขณะที่ปฏิบัติงานเสรีไทยอย่างเต็มตัวในขณะ เดียวกันได้

สำหรับรัฐมนตรีร่วมคณะรัฐบาลนั้น นายปรีดี พนมยงค์ ก็ได้เลือกสมาชิก ขบวนการเสรีไทยแทรกอยู่หลายนาย เช่น นายทวี บุญยเกตุ น.อ. บุง ศุภชลาศัย นายสพรั่ง เทพหัสดิน ณ อยุธยา และ พล.ท. ชิต มั่นศิลป์ สีนาดโยธารักษ์ เป็นต้น อย่างไรก็ตามเพื่อให้ญี่ปุ่นวางใจรัฐบาลของ พ.ต. ควง อภัยวงศ์ ในแง่ ความเป็นมิตรกับญี่ปุ่น ก็ได้แต่งตั้ง พล.ร.ท. สินธุ์ กมลนาวิน ผู้ซึ่งญี่ปุ่นมีความ คั่นเคย เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมและรัฐมนตรีว่าการกระทรวง เกษตรราธิการ ต่อมาในวันที่ ๒๔ สิงหาคม ๒๔๘๗ ได้มีประกาศยุบเลิกตำแหน่ง ผู้บัญชาการและรองผู้บัญชาการทหารสูงสุด และแต่งตั้งแม่ทัพใหญ่และรอง แม่ทัพใหญ่แทน ทั้งนี้โดยให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งเป็นที่ ปรีกษาราชการแผ่นดิน ต่อมาอีกในวันที่ ๑๓ กันยายน ๒๔๘๘ ภายหลังวัน สันติภาพ ได้มีประกาศพระบรมราชโองการยกเลิกตำแหน่งที่ปรีกษาราชการ แผ่นดิน เพื่อให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม พ้นความเกี่ยวข้องกับราชการโดย สิ้นเชิงระหว่างการรอคูท่าที่ของฝ่ายสัมพันธมิตรในการปฏิบัติต่อประเทศไทย

การเปลี่ยนรัฐบาลในเดือนสิงหาคม ๒๔๘๗ ได้ทำให้ปฏิบัติการเสรีไทย ในทุกแ่งมีความก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว เพราะรัฐบาลใหม่ แม้จะมีได้เป็น รัฐบาลเสรีไทย แต่ก็ยังเป็นรัฐบาลที่เกื้อหนุน คุ่มครอง และอยู่ในความควบคุม ของหัวหน้าขบวนการเสรีไทย ในเดือนสิงหาคมนั่นเอง นายปรีดี พนมยงค์ ก็สามารถติดต่อกับกองบัญชาการทหารสัมพันธมิตรที่ลังกาและกับแผนกประเทศ สยาม ของกองกำลัง ๑๓๖ ที่กัลกัตตาได้ และต่อมาในเดือนตุลาคมก็สามารถ ติดต่อกับศูนย์ปฏิบัติการ ๔๐๔ ของ โอ.เอส.เอส. ที่แคนดีได้เช่นกัน ในช่วง

ปลายปี ๒๔๘๗ นั้น ทั้งด้านอังกฤษและด้านสหรัฐฯ ก็ได้ทะยอยส่งเสรีไทยในสังกัดเข้าสู่ประเทศไทย คือในด้านสหรัฐฯ ก็เริ่มด้วยปฏิบัติการ “อริสทอค” ซึ่งพลร่มเสรีไทย ๓ นายได้ถูกปล่อยลงที่บริเวณดอยอินทนนท์ โดยทางพื้นดินยังไม่พร้อมที่จะรับ เมื่อคืนวันที่ ๒ พฤศจิกายน ขณะที่ปฏิบัติการ “ดูเรียน ๒” ก็ได้ส่งเสรีไทยสายอเมริกา ๒ นายขึ้นจากเรือดำน้ำที่เกาะกระดาน จังหวัดตรัง ในวันที่ ๙ เดือนเดียวกัน นายทหารเสรีไทยสายอเมริกาทั้ง ๕ นายจากปฏิบัติการทั้งสองนี้ต้องถูกเก็บตัวไว้ในค่ายเชลยศึก เนื่องจากญี่ปุ่นทราบเรื่อง อย่างไรก็ตาม ดี เสรีไทยจาก “อริสทอค” ก็สามารถส่งวิทยุติดต่อโดยตรงกับแคนดีได้ก่อนที่จะเข้าค่ายเชลยศึก สำหรับทางสายอังกฤษ ภายหลังจากปฏิบัติการ “บริลลิค” ที่ส่งพลร่มเสรีไทย ๒ นายมาลงที่หัวหิน - ปรานฯ เมื่อคืนวันที่ ๗ กันยายนแล้ว ต่อมาในวันที่ ๕ ธันวาคม เสรีไทยสายอังกฤษอีก ๓ นายแห่งปฏิบัติการ “คับปลิง” ก็ได้ถูกปล่อยลงที่บริเวณอำเภอกัทพัตน์ อุทัยธานี โดยมีการเตรียมรับที่ภาคพื้นดิน นอกจากนั้นในวันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๔๘๗ นั้นเอง ทางกองกำลัง ๑๓๖ ก็ได้ส่งเครื่องบินทะเลคาทาลินามารับตัวรอจสันติบาล ๗ นายที่หลังเกาะตะรุเตา เพื่อเอาไปฝึกในอินเดีย ในระยะนั้นเอง ทางกองบัญชาการทหารสูงสุดสัมพันธมิตรฯ ก็ได้แจ้งมายังนายปรีดีฯ ขอให้ส่งคณะผู้แทนไทยไปร่วมปรึกษารือรื้อด้านปฏิบัติการทางทหารที่แคนดี

ถึงแม้ครั้งหนึ่งของปี ๒๔๘๗ จะเป็นช่วงเวลาแห่งการติดต่อประสานงานระหว่างกองบัญชาการเสรีไทยในกรุงเทพฯ กับกองบัญชาการทหารสูงสุดสัมพันธมิตรที่ลังกา ซึ่งได้ประสบความสำเร็จภายหลังจากที่ได้มีความพยายามของทุกฝ่ายมาเป็นเวลาประมาณ ๑ ปี ครั้งแรกของปี ๒๔๘๘ ก็เป็นช่วงเวลาแห่งปฏิบัติการเสรีไทยที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ เพื่อทดแทนเวลาที่ได้เสียไปเกือบ ๓ ปีนับตั้งแต่ญี่ปุ่นบุกประเทศไทย พร้อมกับการจัดตั้งขบวนการเสรีไทยเพื่อรักษาเอกราชและอธิปไตยของชาติ ในระหว่าง ๑๒ เดือนสุดท้ายของสงคราม คือ กันยายน ๒๔๘๗ - สิงหาคม ๒๔๘๘ นายปรีดี

พนมยงค์ มีภารกิจที่หนักหน่วงที่สุดในฐานะหัวหน้าขบวนการเสรีไทยและในฐานะตัวแทนของประเทศไทย ซึ่งการตัดสินใจทุกเรื่องอันเกี่ยวกับความเป็นความตายของชาติอยู่ในความรับผิดชอบของเขาแต่เพียงผู้เดียว

ในด้านปฏิบัติการทางทหาร นายปรีดี พนมยงค์ รับผิดชอบต่อกองบัญชาการทหารสูงสุดสัมพันธมิตรในภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ ซึ่งกำหนดนโยบายและแผนยุทธการ ตลอดจนเป้าประสงค์ในแต่ละเรื่อง แล้วแจ้งมาให้กองบัญชาการเสรีไทยรับผิดชอบในการปฏิบัติ ซึ่งมีมาทั้งในดำนออเมริกัน โดยศูนย์ปฏิบัติการ ๔๐๔ ของ โอ.เอส.เอส. ที่แคนดี และในดำนอังกฤษ โดยแผนกประเทศสยามของกองกำลัง ๑๓๖ ที่กัลกัตตา ทางด้านสัมพันธมิตร แผนปฏิบัติการทางทหารจะเน้นไปในด้านข่าวกรองและการฝึกพลพรรคเสรีไทยทั้งในและนอกประเทศ เพื่อสนองแผนการรุกเพื่อเผด็จศึกของกองทัพสัมพันธมิตรภายใต้แม่ทัพอังกฤษ ซึ่งกำหนดไว้เบื้องต้นก่อนสิ้นปี ๒๔๘๘ อย่างไรก็ตามแผนปฏิบัติการต่างๆ ในประเทศไทยของฝ่ายสัมพันธมิตรจะต้องได้รับความเห็นชอบจากนายปรีดี พนมยงค์ ก่อนเสมอไป และนายปรีดีฯ ก็ได้ทำการประท้วงปฏิบัติการใดๆ ของสัมพันธมิตรที่เห็นว่าเป็นการไม่สมควร เช่นเรื่องการทิ้งระเบิดที่อาจเป็นอันตรายต่อพระบรมวงศานุวงศ์ เป็นต้น

เพื่อจะได้ปรึกษาหารือโดยตรงกับนายปรีดี พนมยงค์ และเพื่อจะได้ศึกษาสภาพต่างๆ ในประเทศไทยด้วย ทั้งทางอังกฤษและทางสหรัฐฯ ได้ตกลงใจที่จะส่งนายทหารของตนเข้าสู่ประเทศไทย ซึ่งในประเด็นนี้ อเมริกันมีความรวดเร็วในการตัดสินใจและการดำเนินการเหนือกว่าอังกฤษมาก ผู้แทนของ โอ.เอส.เอส. ภายใต้ปฏิบัติการ “ฮอทพูท” ได้พบนายปรีดี พนมยงค์ และ พล.ต.อ. อุดล อุดลเดชวรวิธ เมื่อปลายเดือนกันยายน ๒๔๘๗ และการติดต่อทางวิทยุระหว่างกรุงเทพฯ กับแคนดีเป็นผลสำเร็จเมื่อต้นเดือนตุลาคม ศกเดียวกัน ต่อมาในปลายเดือนมกราคม ๒๔๘๘ นายทหารอเมริกันชุดแรกก็ได้เดินทางเข้ามาพบนายปรีดี พนมยงค์ ในกรุงเทพฯ ซึ่งได้มีการวางแผนปฏิบัติการ

ร่วมกัน และนับตั้งแต่เวลานั้น โอ.เอส.เอส. ก็ได้ตั้งศูนย์ปฏิบัติการ “ไซเรน” ขึ้นในกรุงเทพฯ เพื่อประสานปฏิบัติการทั้งหมดของสหรัฐฯ ในประเทศไทย อีกทั้งเป็นศูนย์กลางการติดต่อระหว่างนายปรีดี กับ โอ.เอส.เอส. ที่แคนดีด้วย สำหรับทางอังกฤษนั้นมีความล่าช้าในการตัดสินใจและในการคัดเลือกตัวบุคคลที่เหมาะสม จนกระทั่งปลายเดือนเมษายน ๒๔๘๘ เป็นเวลา ๓ เดือนภายหลังอเมริกัน จึงได้ส่งคณะนายทหารอังกฤษเข้ามาพบนายปรีดี พนมยงค์ และต่อมานายทหารอังกฤษก็ได้ตั้งฐานปฏิบัติการในกรุงเทพฯ เช่นเดียวกับ โอ.เอส.เอส. นายปรีดี พนมยงค์ ต้องรับผิดชอบความปลอดภัยและการอำนวยความสะดวกให้แก่นายทหารสัมพันธมิตรเหล่านั้น รวมทั้งความเป็นอยู่ด้วย

สำหรับการปฏิบัติงานในส่วนภูมิภาค ได้มีการแบ่งเขตปฏิบัติการระหว่าง อังกฤษและอเมริกัน อังกฤษจะปฏิบัติการอยู่ในเขตจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ สุราษฎร์ธานี ภูเก็ต พังงา นครพนม สกลนคร เลย ตาก ระนอง อุตรดิตถ์ กำแพงเพชร ขณะที่อเมริกันจะอยู่ที่แพร่ เชียงราย สุโขทัย อุตรธานี สกลนคร อุบลราชธานี ชัยภูมิ กาญจนบุรี อ่างทอง ออยุธยา ระยอง ชลบุรี ชุมพร นครศรีธรรมราช นครราชสีมา และเพชรบุรี ในเขตจังหวัดเหล่านี้ในตอนปลายสงครามจะมีทั้งเสรีไทยและนายทหารสัมพันธมิตรร่วมปฏิบัติงานกันอยู่ทุกพื้นที่ โดยงานส่วนใหญ่ก็คือการฝึกอาวุธพลพรรคฯ และการส่งข่าวกรอง ในบางพื้นที่เครื่องบินสัมพันธมิตรจะมาทิ้งร่มอาวุธยุทโธปกรณ์ด้วย เช่นที่ชลบุรี ระยอง และเพชรบุรี เป็นต้น นายปรีดี พนมยงค์ ได้มอบหมายให้สมาชิกระดับอาวุโสของขบวนการเสรีไทยแบ่งภาระและความรับผิดชอบดำเนินการในแต่ละพื้นที่ โดยประสานกับทางสัมพันธมิตรและร่วมมือกับนายทหารเสรีไทยผู้รับผิดชอบในปฏิบัตินั้น สมาชิกอาวุโสของขบวนการเสรีไทยซึ่งรับผิดชอบปฏิบัติการในส่วนภูมิภาคก็มีอาทิ เช่น นายเตียง ศิริขันธ์ นายพื้ง ศรีจันทร์ นายทองกันทาธรรม และนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ เป็นต้น ซึ่งก็เป็นสมาชิกสภา

ผู้แทนราษฎรในจังหวัดที่รับผิดชอบ นอกจากนั้น นายปรีดีฯ ก็ยังได้มอบหมาย ความรับผิดชอบให้แก่ข้าราชการฝ่ายปกครองที่ไว้วางใจได้อีกจำนวนหนึ่ง อาทิ เช่น นายอุดม บุญประกอบ นายปรัง พนุชนม์ นายสุวรรณ รื่นยศ ฯลฯ ให้ ควบคุมดูแลปฏิบัติการเสรีไทยในส่วนภูมิภาค อันได้แก่ การฝึกพลพรรค การ เก็บรักษาและแจกจ่ายอาวุธยุทโธปกรณ์ การสร้างสนามบินลับ ฯลฯ ซึ่งล้วน เป็นปฏิบัติการทางทหารทั้งสิ้น

ความมุ่งหมายในด้านปฏิบัติการทางทหารของนายปรีดี พนมยงค์ ก็คือ การสร้างขีดความสามารถของพลพรรคเสรีไทย ตลอดจนความพร้อมในอันที่ จะลงมือสู้รบกับทหารญี่ปุ่นในประเทศไทยอย่างเปิดเผย ในประเด็นว่าด้วยการ สู้รบนี้ เป็นที่แน่นอนว่า นายปรีดีฯ มิได้มุ่งหวังในชัยชนะถึงขั้นที่จะขับไล่ทหาร ญี่ปุ่นให้พ้นไปจากประเทศไทย ด้วยตระหนักดีว่า ญี่ปุ่นมีกำลังมหาศาล ซึ่ง แม้ว่าจะอ่อนเปลี้ยลงไปมาก แต่ก็ไม่อยู่ในวิสัยที่พลพรรคเสรีไทย หรือแม้ กระทั่งกองทัพไทยเป็นส่วนรวมจะเอาชนะได้ สิ่งที่จะทำได้ก็คือ การให้ความ สนับสนุนแก่กองทัพสัมพันธมิตรที่จะเผชิญศึกด้วยกำลังทั้งทหารและอาวุธที่ เหนือกว่าญี่ปุ่น อย่างไรก็ตาม กองบัญชาการทหารสูงสุดสัมพันธมิตรที่แคนดี ก็วางแผนปฏิบัติการดังกล่าวอย่างรอบคอบ ด้วยความมุ่งหมายที่จะให้การ สูญเสียมีน้อยที่สุดในการสู้รบ ทั้งนี้โดยสัมพันธมิตรได้มีประสบการณ์ที่ได้รับ ชัยชนะโดยแลกกับความสูญเสียมหาศาลจากการกวาดล้างญี่ปุ่นตามเกาะต่างๆ ในภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ การเอาชนะญี่ปุ่นย่อมหมายถึงการปลดปล่อยพม่า ประเทศไทย และประเทศต่างๆ ในอินโดจีน รวมทั้งแหลมมลายูและดินแดนที่ เคยเป็นอาณานิคมของเนเธอร์แลนด์ ซึ่งรวมกันเป็นพื้นที่กว้างขวาง โดยญี่ปุ่น ได้วางกองกำลังไว้ทุกจุด ในช่วงระยะหนึ่งเมื่อต้นปี ๒๔๘๔ ลอร์ดเมานท์แบทเดน ได้อนุมัติให้ฝ่ายเสนาธิการจัดทำรายละเอียดของปฏิบัติการ “โรเจอร์” ซึ่งเป็น ปฏิบัติการทางทหารครั้งใหญ่ทางภาคใต้ของประเทศไทย โดยจะมีการยกพล ขึ้นบกที่ภูเก็ต และจะใช้ภูเก็ตเป็นฐานปฏิบัติการทางอากาศ เพื่อทำลายเส้นทาง

คมนาคมทั้งทางบก ทางเรือ และทางอากาศของญี่ปุ่นให้หมดสิ้น ดังนั้นเมื่อถึงเวลาที่สัมพันธมิตรจะเปิดฉากการรุกใหญ่ ณ จุดใดก็ตาม ญี่ปุ่นจะไม่สามารถเคลื่อนกำลังจากจุดหนึ่งไปป้องกันจุดอื่นได้เลย ปฏิบัติการ “โรเจอร์” ซึ่งต้องการความสนับสนุนในด้านข่าวกรองจากฐานปฏิบัติการเสรีไทยในภาคใต้ และซึ่งกำหนดในเบื้องต้นว่าจะลงมือประมาณเดือนพฤษภาคม ๒๔๘๘ ได้ถูกยกเลิกไปในที่สุด นายปรีดีฯ ได้รอโอกาสที่ขบวนการเสรีไทยจะลุกขึ้นต่อต้านญี่ปุ่นมาตั้งแต่ต้นปี ๒๔๘๘ หากทางสัมพันธมิตรยังไม่พร้อมที่จะลงมือปฏิบัติการ เพราะไม่ปรารถนาจะเห็นความสูญเสียมากเกินไปเท่าที่จำเป็น

ความจริง ความมุ่งหมายของนายปรีดี พนมยงค์ มิได้อยู่ที่ชัยชนะหรือความได้เปรียบของกองกำลังเสรีไทยในการต่อสู้กับญี่ปุ่น ทั้งนี้เนื่องจากกำลังของเสรีไทย หรือแม้ของกองทัพไทย มิใช่พอเพียงสำหรับการนั้นดังกล่าวข้างต้น นายปรีดีฯ มีความมุ่งหมายในด้านการเมือง กล่าวคือมีความประสงค์ที่จะใช้ปฏิบัติการทางทหารของขบวนการเสรีไทยเพื่อสร้างความประทับใจให้กับสัมพันธมิตรว่า ประเทศไทยและคนไทยมีความรักและหวงแหนเอกราชและอธิปไตย และยอมเสียสละเพื่อสิ่งดังกล่าวด้วยความเต็มใจ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ นายปรีดีฯ ประสงค์ที่จะลบล้างความเข้าใจของสัมพันธมิตรที่ว่าไทยมิได้ต่อสู้เมื่อถูกรุกรานโดยญี่ปุ่น และการนั้นได้นำความเสียหายไปสู่อังกฤษอย่างมาก จนกระทั่งทำให้มีปัญหากับสถานภาพของประเทศไทยภายหลังสงคราม ซึ่งในปี ๒๔๘๗ - ๒๔๘๘ เป็นที่แน่นอนว่า สัมพันธมิตรจะต้องเป็นฝ่ายชนะ โดยญี่ปุ่นและพันธมิตรของญี่ปุ่นจะเป็นฝ่ายแพ้ นายปรีดีฯ ต้องการจะพิสูจน์แก่ชาวโลกว่า ไทยต่อสู้ภายใต้อุดมการณ์เดียวกับสหประชาชาติ ซึ่งถ้าแม้เมื่อญี่ปุ่นบุก จะไม่มีโอกาสเท่าที่ควร เพราะรัฐบาลครั้งนั้นได้สั่งระงับการต่อสู้เสียก่อน หากไทยก็ได้สูญเสียไปมิใช่น้อยจากการต่อสู้ต่อนั้น บัดนี้ไทยต้องการจะพิสูจน์อีกครั้ง โดยมีให้มิข้อสงสัยใดๆ อีกต่อไป

นายปรีดี พนมยงค์ เชื่อว่า การพิสูจน์ของไทยจะฟื้นฟูภาพพจน์ของประเทศชาติ และจะเป็นหลักประกันที่มั่นคงที่สุดสำหรับเอกราชและอธิปไตยของไทยภายหลังจากสงคราม ด้วยความมุ่งหมายที่จะบรรลุผลทางการเมืองดังกล่าวนี้ นายปรีดีฯ จึงได้ทุ่มเทความสนับสนุนของขบวนการเสรีไทยต่อปฏิบัติการทางทหารของฝ่ายสัมพันธมิตรทั้งสายอังกฤษและสายอเมริกา และขณะเดียวกันก็เตรียมให้พร้อมในอันที่จะลงมือปฏิบัติการทางทหารโดยขบวนการเสรีไทยเอง นายปรีดี พนมยงค์ วิเคราะห์สถานการณ์และปัญหาได้ถูกต้องและแม่นยำทุกประการ สัจธรรมได้ปรากฏอย่างชัดเจนที่สุดว่า ปฏิบัติการทางทหารของเสรีไทยในทุกแง่และทุกระดับ ได้ช่วยรักษาเอกราชและอธิปไตยของชาติเอาไว้ได้สำเร็จ ด้วยความประทับใจในปฏิบัติการทางทหารของเสรีไทย สัมพันธมิตรได้รับรองเอกราชและอธิปไตยของไทยภายหลังจากสงคราม โดยประเทศไทยไม่ต้องตกเป็นประเทศผู้แพ้สงคราม รัฐบาลไทยไม่ต้องยอมจำนน กองทัพไทยไม่ต้องวางอาวุธ และไทยไม่ต้องถูกยึดครอง

ในช่วงปลายสงคราม โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากที่นาซีเยอรมันได้ตกเป็นฝ่ายถอยจนกระทั่งใกล้จะยอมจำนน ความวิตกกังวลของนายปรีดี พนมยงค์ ต่อสถานภาพของประเทศไทยภายหลังจากสงครามได้ทวีขึ้น ทางด้านสหรัฐอเมริกา แม้จะได้มีการแสดงท่าทีในหลายโอกาสที่ยืนยันความเป็นเอกราชและอธิปไตยของไทย แต่ก็ยังไม่มีหลักฐานใดๆ ที่จะยึดถือได้อย่างเป็นทางการว่า สหรัฐฯ จะไม่ถือว่าไทยเป็นประเทศผู้แพ้สงคราม ยิ่งไปกว่านั้น ทางอังกฤษก็ยังปฏิเสธเด็ดขาดไม่ยอมเจรจาในเรื่องการเมืองกับนายปรีดี พนมยงค์ นายปรีดีฯ ได้ตัดสินใจส่งบุคคลต่างๆ ไปกรุงวอชิงตัน เพื่อช่วยเหลือ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ดำเนินการในหลายด้านที่จะเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติและความมุ่งหมายของขบวนการเสรีไทย บุคคลแรกที่นายปรีดีฯ ส่งไปกรุงวอชิงตันคือนายกนต์ธีร์ ศุภมงคล หัวหน้ากองการเมือง กรมการเมือง ตะวันตก กระทรวงการต่างประเทศ ผู้ซึ่งเคยไปประจำสถานเอกอัครราชทูตไทย ณ กรุงโตเกียว ในคณะของนายดิเรก ชัยนาม ในเบื้องต้น นายปรีดีฯ

ต้องการให้นายทวี ตะเวทิกุล ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาของนายกนต์ธีร์ฯ เดินทางไป หากนายทวีฯ มีสุขภาพไม่สมบูรณ์พอ จึงได้ให้นายกนต์ธีร์ฯ ทำหน้าที่ดังกล่าว ภารกิจที่นายปรีดีฯ มอบหมายให้นายกนต์ธีร์ฯ รับไปปฏิบัติก็คือไปพบกับ ม.ร.ว. เสนีย์ฯ ยกเรื่องเจรจาเป็นทางการกับรัฐบาลสหรัฐฯ ในเรื่องสถานการณ์ของประเทศไทยภายหลังสงคราม แต่ความมุ่งหมายจริงๆ อยู่ที่ว่าหาทางให้อังกฤษเปิดเผยท่าทีเกี่ยวกับอนาคตของประเทศไทยให้แน่ชัดก่อนที่ญี่ปุ่นจะยอมจำนน โดยอย่างน้อยที่สุดก็ให้เคารพในเอกราชและอธิปไตยของไทย ทั้งนี้โดยไทยพร้อมที่จะคืนดินแดนในมาลายูและพม่าให้ ตลอดจนจนดใช้ค่าเสียหายต่างๆ นายกนต์ธีร์ฯ ออกเดินทางไปโดยเครื่องบินทะเลลำที่นำคณะนายทหารอเมริกันชุดแรกเข้าประเทศไทย ในคืนวันที่ ๒๖ มกราคม ๒๔๘๘ นายสงวน ตุลารักษ์ได้สมทบไปกับนายกนต์ธีร์ฯ จากแคนดี และทั้งสองก็ได้ร่วมกับสถานอัครราชทูตไทย ณ กรุงวอชิงตัน เปิดการเจรจากับกระทรวงการต่างประเทศสหรัฐฯ ตั้งแต่วันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๘ โดยเริ่มต้นด้วยการรื้อฟื้นเรื่องการจัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่นขึ้นมาเป็นประเด็น แต่ทั้งทางสหรัฐฯ และอังกฤษก็ไม่เห็นด้วยกับความคิดดังกล่าว โดยเห็นว่า ขณะนี้ทางอังกฤษและสหรัฐฯ ก็ติดต่อกับนายปรีดี พนมยงค์ได้โดยตรงอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นจะต้องมีรัฐบาลพลัดถิ่นขึ้นมาให้เกิดความสับสน ถ้าหากจะมีการจัดตั้งรัฐบาลขึ้นแล้ว ก็ควรจะเป็นการจัดตั้งรัฐบาลชั่วคราวในดินแดนไทยที่กองทัพสัมพันธมิตรได้ทำการปลดปล่อยแล้ว จะเหมาะสมกว่า

ในเดือนเมษายน ๒๔๘๘ ก่อนที่นายกนต์ธีร์ฯ ศุภมงคล จะเดินทางกลับกรุงเทพฯ ได้มีการประชุมเพื่อจัดตั้งองค์การสหประชาชาติขึ้น ณ นครซานฟรานซิสโก ซึ่งประเทศที่จะเข้าร่วมประชุมจะต้องเป็นประเทศที่ประกาศสงครามกับกลุ่มประเทศอักษะ นายปรีดี พนมยงค์ ได้สั่งให้สถานอัครราชทูตไทย ณ กรุงวอชิงตัน แจ้งต่อสหรัฐฯ ว่า ขบวนการเสรีไทยพร้อมที่จะลุกขึ้นประกาศสงครามและต่อสู้กับญี่ปุ่นโดยทันที ทั้งนี้เพื่อจะได้มีสิทธิเข้าร่วมประชุมจัดตั้งองค์การสหประชาชาติ ความคิดในเรื่องนี้ก็ไม่ประสบความสำเร็จ

อีก เพราะทางสหรัฐฯ และสัมพันธมิตรเกรงว่า การกระทำความผิดจะทำให้ญี่ปุ่นจะเข้ายึดประเทศไทยอย่างสมบูรณ์เช่นเดียวกับกรณีอินโดจีนเมื่อต้นเดือนมีนาคมที่เพิ่งผ่านมา อย่างไรก็ตามรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศสหรัฐฯ ก็ได้ส่งโทรเลขไปให้กำลังใจแก่นายปรีดี มีข้อความว่า “ความพยายามของท่านและของผู้ร่วมงานกับท่านที่จะปลดปล่อยประเทศไทยจากผู้กดขี่เป็นที่ทราบตระหนักอย่างดีและจะไม่ลืมหูลืมตา ขออวยพรให้ท่านประสบความสำเร็จ และขอแสดงความนับถืออย่างอบอุ่นที่สุดมา ณ ที่นี้”

ในด้านจุดยืนของอังกฤษต่อประเทศไทยภายหลังสงครามนั้น อังกฤษได้ยินยอมให้กระทรวงการต่างประเทศสหรัฐฯ แฉงต่อไทยด้วยวาจา ซึ่งนายกนต์ธีร์ ศุภมงคล ได้จดข้อความนำกลับมารายงานนายปรีดี พนมยงค์ ว่า (๑) อังกฤษถือว่าเป้าหมายสุดท้ายของอังกฤษและสหรัฐฯ เป็นอย่างเดียวกัน (ซึ่งคงหมายถึงเอกราชและอธิปไตยของไทย) (๒) อังกฤษไม่มีข้อเคลือบแคลงสงสัยในความแน่วแน่แท้จริงใจของนายปรีดีฯ ผู้สำเร็จ ที่ปรารถนาจะร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตร และ (๓) อังกฤษรู้สึกว่าจะดำเนินการติดต่อกับนายปรีดีฯ โดยตรงต่อไปจนกว่าจะถึงเวลาจัดตั้งรัฐบาลไทยชั่วคราวในพื้นที่ประเทศไทยที่ได้รับการปลดปล่อยแล้ว

กล่าวโดยสรุปก็คือ นายปรีดี พนมยงค์ ยังไม่ได้รับการยืนยันใดๆ จากฝ่ายสัมพันธมิตรอันเกี่ยวกับฐานะของประเทศไทยภายหลังสงคราม หากจากการเจรจาที่กรุงวอชิงตันได้ทำให้รู้สึกสบายใจขึ้นบ้าง อย่างน้อยที่สุดก็ได้ทราบ ว่า ฝ่ายสัมพันธมิตรได้เห็นความจริงจังและจริงใจของนายปรีดีฯ และขบวนการเสรีไทย ในขณะเดียวกัน ปฏิบัติการทางทหารอันได้แก่ การรับอาวุธยุทโธปกรณ์จากสัมพันธมิตรทางเครื่องบิน การเดินทางเข้ามาประเทศไทยของนายทหารอังกฤษและอเมริกัน ตลอดจนนายทหารเสรีไทยทั้งสายอังกฤษและสายอเมริกา การฝึกและติดอาวุธพลพรรคเสรีไทยที่เพิ่มและขยายจำนวนอย่างรวดเร็วทั่วประเทศ การส่งเสรีไทยภายในประเทศออกไปรับการฝึกที่

อินเดียและลังกา โดยบางนายได้กลับเข้ามาปฏิบัติงานในประเทศไทย และการรายงานข่าวกรองที่เป็นประโยชน์แก่การทำสงครามของสัมพันธมิตร ทั้งให้ปลอดภัยจากญี่ปุ่นและได้รับการส่งออกไป ยิ่งสงครามใกล้จะสิ้นสุดลง การติดต่อระหว่างนายปรีดี พนมยงค์ กับฝ่ายสัมพันธมิตรที่แคนดิกก็ทวีความใกล้ชิดมากขึ้นจนกระทั่งเป็นเรื่องประจำวัน ทางด้านอังกฤษเดิมใช้ชื่อรหัส “บีบี ๘๕๕” สำหรับนายปรีดีฯ ขณะที่ทางอเมริกาใช้คำว่า “รู้ธ” เป็นชื่อรหัส สำหรับนายปรีดี พนมยงค์

แม้ว่าการติดต่อจะเป็นไปโดยใกล้ชิดกับกองบัญชาการทหารสูงสุด สัมพันธมิตรฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับลอร์ด เมานท์แบทเทน และทางขบวนการเสรีไทยก็ได้พยายามตอบสนองความต้องการของฝ่ายสัมพันธมิตรในทุกวิถีทาง รวมทั้งการส่งนายทหารเสนาธิการทั้งด้านทหารบกและทหารอากาศไปประจำกองบัญชาการทหารสัมพันธมิตรฯ ได้แก่ พ.อ. เนตร เขมะโยธิน ประจำอยู่กับฝ่ายอังกฤษ พ.ท. เอกศักดิ์ ประพันธ์โยธิน และ น.ท. ทวี จุลละทรัพย์ ประจำอยู่กับศูนย์ปฏิบัติการ ๔๐๔ ของ ไอ.เอส.เอส. นอกจากนั้นก็ยังส่งนักบินจากกองทัพอากาศไทยหลายนายไปช่วยเหลือนักบินสัมพันธมิตรที่บินเข้ามาปฏิบัติการเหนือประเทศไทยเพื่อให้การโจมตีไม่พลาดจุดยุทธศาสตร์ และหลีกเลี่ยงการทำอันตรายประชาชน แต่กระนั้นนายปรีดี พนมยงค์ ก็ยังไม่คลายความกังวลใจ การเดินทางไปกรุงวอชิงตันของนายกนดิสร์ ศุภมงคล ก็มีได้เกิดผลอะไรมากนัก ในเดือนกุมภาพันธ์ นายปรีดีฯ ได้ส่งคณะผู้แทนขบวนการเสรีไทยไปแคนดีตามคำเชิญของผู้บัญชาการทหารสูงสุดสัมพันธมิตรฯ ซึ่งระบุไว้ล่วงหน้าว่า จะเจรจากันเฉพาะในด้านการทหารโดยไม่เกี่ยวกับการเมือง ผู้แทนคณะดังกล่าวประกอบด้วยนายดิเรก ชัยนาม อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เป็นหัวหน้าคณะ และ พล.ท. หลวงชาตินิกรบเสนาธิการทหารบก และนายถนัด คอมันตร์ แห่งกระทรวงการต่างประเทศร่วมคณะ แต่ปรากฏว่า คณะผู้แทนไทยมิได้พบกับลอร์ด เมานท์แบทเทน เพียงปรึกษาหารือกับ พล.ต. คอลิน เอช. แมคเคนซี ผู้บัญชาการกองกำลัง ๑๓๖

และนายเอ็ม. อี. เดนิง ที่ปรึกษาฝ่ายการเมืองของผู้บัญชาการทหารสูงสุดฯ ซึ่งเป็นการหารือกันในเรื่องความร่วมมือทางทหาร อย่างไรก็ตาม นายดิเรกฯ ก็ได้พยายามนำประเด็นด้านการเมืองขึ้นหารือกับนายเดนิง แต่ก็มิได้รับการตอบสนองที่น่าพอใจ เพราะเป็นนโยบายของรัฐบาลอังกฤษที่จะไม่เจาะเรื่องการเมืองกับไทยในขณะนั้น

ในต้นเดือนพฤษภาคม ๒๕๔๘ เยอรมันนีได้ยอมจำนนต่อสัมพันธมิตร ซึ่งย่อมหมายถึงว่าวันที่ญี่ปุ่นจะแพ้สงครามได้ใกล้เข้ามาแล้ว ในขณะเดียวกัน ญี่ปุ่นก็ได้เพิ่มความระแวงสงสัยประเทศไทยในความเป็นพันธมิตรมากขึ้น และดูเหมือนจะแน่ใจว่า ได้มีขบวนการเสรีไทยอย่างเป็นทางการเป็นหลักฐานขึ้น ซึ่งมีการติดต่อรับอาวุธจากสัมพันธมิตร ซึ่งนายปรีดี พนมยงค์ มีความไม่แน่ใจว่า เมื่อใดที่ญี่ปุ่นจะตัดสินใจเข้ายึดประเทศไทยเช่นในกรณีอินโดจีน ดังนั้นนายปรีดีฯ จึงได้ส่งสาส์นถึงรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศสหรัฐฯ มีสาระสำคัญว่า ขบวนการเสรีไทยได้กระทำตามข้อแนะนำของฝ่ายอเมริกา ตลอดมาว่าจะไม่ปฏิบัติการต่อสู้ญี่ปุ่นอย่างเปิดเผยก่อนถึงเวลาอันควร หากบัดนี้ญี่ปุ่นมีความสงสัยมากขึ้น และรัฐบาลไทยขณะนั้นจะลาออกถ้าญี่ปุ่นยืนยันจะขอกู้เงินจากไทยเพิ่มขึ้น รัฐบาลไทยที่จะจัดตั้งขึ้นใหม่จะประกาศยกเลิกข้อตกลงต่างๆ ที่ได้เคยทำกับญี่ปุ่นไว้ รวมทั้งการประกาศสงครามกับอังกฤษและสหรัฐฯ ด้วย โดยไทยจะลุกขึ้นต่อสู้กับญี่ปุ่น ดังนั้นจึงขอแจ้งให้สหรัฐฯ ทราบเสียก่อน โดยเชื่อว่า “ในวันที่เราลงมือปฏิบัติการนั้น สหรัฐฯ จะประกาศเคารพความเป็นเอกราชของประเทศไทย และถือว่าประเทศไทยเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติด้วย และไม่ถือว่าประเทศไทยเป็นศัตรู ทั้งนี้เป็นการส่งเสริมกำลังใจอย่างใหญ่หลวงต่อมวลราษฎรไทยซึ่งเตรียมพร้อมแล้วในการเสียสละใดๆ” และได้แจ้งเรื่องทั้งหมดนี้ไปยังลอร์ด เมานท์แบทเตน ผู้บัญชาการทหารสูงสุดสัมพันธมิตรฯ ให้ทราบด้วย

ความพยายามอีกครั้งหนึ่งของนายปรีดี ที่จะประกันความเป็นเอกราชของไทยภายหลังสงคราม ด้วยการต่อสู้กับญี่ปุ่นอย่างเปิดเผย ทำให้ทางสัมพันธมิตรกังวลใจมาก เพราะการนั้นจะกระทบกระเทือนถึงแผนยุทธการของฝ่ายสัมพันธมิตรที่กำลังจัดทำขึ้นอย่างรอบคอบที่สุด สาส์นของนายปรีดีดังกล่าว กระทรวงการต่างประเทศสหรัฐได้รับในวันที่ ๒๑ พฤษภาคม ๒๔๘๔ และปลัดกระทรวงการต่างประเทศ ทำการแทนรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ได้ส่งโทรเลขตอบนายปรีดี เมื่อวันที่ ๒๔ เดือนเดียวกันความว่า “ขอขอบคุณอย่างสุดซึ้งในสาส์นที่ท่านส่งให้รัฐมนตรี เราเข้าใจความปรารถนาของท่านที่จะให้ประเทศไทยต่อต้านศัตรูอย่างแข็งขันที่สุดเท่าที่จะทำได้ อย่างไรก็ตามเป็นอีกครั้งหนึ่งที่ทางการสหรัฐ ได้ย้ำว่า สหรัฐฯ ไม่เคยถือว่าประเทศไทยเป็นศัตรู และเมื่อถึงเวลาอันเหมาะสมก็จะได้ประกาศรับรองความเป็นเอกราชของไทย”

พร้อมกับที่ส่งสาส์นไปยังรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศสหรัฐฯ ข้างต้น นายปรีดี พนมยงค์ ก็ได้ส่งพระพิศาลสุขุมวิท (ประสบ สุขุม) และหลวงสุขุมนัยประดิษฐ (ประดิษฐ สุขุม) ไปกรุงวอชิงตัน โดยมอบหมายให้ไปดำเนินการแก้ไขผ่อนปรนสถานการณ์ระหว่างประเทศไทยกับสหรัฐฯ ให้นักเป็นเบา โดยหาทางนำข่าวและข้อเท็จจริงไปชี้แจงให้ประชาชนอเมริกันได้ทราบ และขณะเดียวกันก็ขอให้ติดต่อช่องทางที่จะจัดหาสิ่งของที่จำเป็นมาบรรเทาทุกข์ราษฎรไทย และช่วยฟื้นฟูบูรณะประเทศภายหลังสงคราม พระพิศาลฯ และหลวงสุขุมฯ ได้เดินทางถึงกรุงวอชิงตันในวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๔๘๔ และได้ดำเนินการต่างๆ ตามที่ได้รับมอบหมายจากนายปรีดี พนมยงค์ ก่อนหน้านั้นนายปรีดีฯ ได้ส่ง น.อ. หลวงยุทธกิจพิลาส (มี ปัทมนาวิณ), ร.ท. ชลิตชัยสิทธิเวช และนายกุมท จันทรเรือง ไปช่วยงานสถานทูตที่วอชิงตัน และมีอีก ๒ นายที่เดินทางไปพร้อมกับคณะของพระพิศาลฯ คือนายลักชี วาสิกศิริ และนายแผน วรณเมธี

โดยความเป็นจริงแล้ว รัฐบาลสหรัฐฯ โดยกระทรวงการต่างประเทศ ได้มีความพยายามอย่างต่อเนื่องที่จะกระตุ้นให้อังกฤษมีจุดยืนเดียวกับสหรัฐฯ ในเรื่องของประเทศไทย หากเรื่องนี้เป็นความลับที่มีได้มีการแพร่พรายให้ผู้ใดทราบ รวมทั้งนายปรีดี พนมยงค์ด้วย จุดยืนดังกล่าวนี้ก็คือการรับรองเอกราชและอธิปไตยของไทยภายหลังสงคราม ซึ่งรัฐบาลสหรัฐฯ ยึดถือมาตั้งแต่เริ่มต้นสงคราม และหลักฐานที่เป็นเอกสารต่างๆ เพิ่งจะได้รับการเปิดเผยภายหลังที่สงครามได้ผ่านไปหลายสิบปี รัฐบาลอังกฤษก็เห็นชอบด้วยหลักการ แต่เนื่องจากอังกฤษถือว่าประเทศไทยเป็นศัตรูโดยได้มีการประกาศสงครามต่อกัน อีกทั้งอังกฤษได้รับความเสียหายในหลายด้านจากการที่ไทยร่วมมือกับญี่ปุ่นและประกาศสงครามต่ออังกฤษ ดังนั้น ถึงแม้ว่าอังกฤษจะไม่เรียกร้องให้รัฐบาลไทยต้องทำการยอมจำนนอย่างไม่มีเงื่อนไขในฐานะผู้แพ้สงคราม หากอังกฤษก็ประสงค์จะให้ไทยยอมรับเงื่อนไขบางประการก่อนที่จะทั้งสองฝ่ายจะลงนามในข้อตกลงเลิกสถานะสงครามอย่างเป็นทางการระหว่างกัน และกลับเป็นมิตรที่ดีต่อกันเช่นเมื่อก่อนสงคราม

ในช่วงสองเดือนสุดท้ายของสงคราม การประสานงานระหว่างขบวนการเสรีไทยกับกองบัญชาการทหารสูงสุดสัมพันธมิตรฯ ก็มีความแน่นแฟ้นเพิ่มขึ้นอีก ขณะที่ทั้งอังกฤษและสหรัฐฯ มีศูนย์ประสานปฏิบัติการต่างๆ ของตนในกรุงเทพฯ โดยพลจัตวา วิกเตอร์ เจคส์ และ พ.ต. หม่อมเจ้าศุภสวัสดิ์วงศ์สนิทฯ ทำหน้าที่ผู้ประสานงานด้านอังกฤษ และ พ.ต. ริชาร์ด กรีนลี และ พ.ต. โอเวิร์ด ปาล์มเมอร์ ทำหน้าที่หัวหน้าศูนย์ "ไซเรน" ของ โอ.เอส.เอส. นายปรีดี พนมยงค์ก็สามารถขยายขอบเขตของปฏิบัติการเสรีไทย ตลอดจนบุคคลากรที่เข้ามามีส่วนร่วมในขบวนการฯ เพิ่มขึ้นอย่างกว้างขวางทั่วประเทศ ที่สำคัญประการหนึ่งก็คือ บรรดานายทหารชั้นผู้ใหญ่ของทั้ง ๓ เหล่าทัพได้เข้าร่วมงานเสรีไทยทั้งโดยทางตรงและในทางอ้อม ภายใต้การประสานงานของ พล.ท. ชิต มั่นศิลป์ สินาดโยธารักษ์ รองแม่ทัพใหญ่ ซึ่งตั้งกองบัญชาการอยู่ในบริเวณสวนจิตรลดา นอกจากนั้น ตำรวจภายใต้บังคับบัญชาของ พล.ต.อ. อุดล

อดุลเดชจรัส รองหัวหน้าขบวนการเสรีไทย ทั้งหมดก็มีบทบาทสำคัญ ทั้งในด้านข่าวกรองและในด้านกำลังของเสรีไทย

ในขณะเดียวกัน พล.ร.ต. สังวร สุวรรณชีพ สารวัตรใหญ่ทหารผู้ซึ่งได้เข้าร่วมรับใช้ชาติในงานเสรีไทยตั้งแต่เดือนสิงหาคม ๒๔๘๖ ก่อน พล.ต.อ. อดุลฯ ประมาณ ๒ เดือน ก็ได้จัดตั้งโรงเรียนนายทหารสารวัตรและโรงเรียนนายสิบสารวัตรทหาร โดยรับสมัครนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นยุวชนนายทหารอยู่แล้ว และนักเรียนเตรียมอุดมศึกษาและนักเรียนเตรียมปริญญาซึ่งเป็นยุวชนนายสิบ เข้าเป็นนักเรียนของทั้งสองโรงเรียนข้างต้นตามลำดับ จำนวนรวมกันทั้งสิ้นเกือบ ๗๐๐ นาย บุคลากรของกรมสารวัตรทหารเหล่านี้และที่จะรับสมัครเพิ่มขึ้นต่อไปได้รับการฝึกอาวุธทันสมัยของสหรัฐฯ และจากครูฝึกที่เป็นทั้งทหารอเมริกันและนายทหารเสรีไทยสายอเมริกา ถ้าแม้ถึงเวลาที่ไทยจะต้องเปิดฉากสู้รบกับญี่ปุ่นอย่างเปิดเผยในเขตกรุงเทพมหานคร บรรดานักเรียนนายทหารสารวัตรและนักเรียนนายสิบสารวัตรทหารดังกล่าวนี้ ซึ่งแต่เดิมมีวัตถุประสงค์จะส่งไปทำหน้าที่ผู้บังคับบัญชาพลพรรคเสรีไทยทั่วประเทศ ก็จะต้องปฏิบัติหน้าที่รับใช้ชาติเป็นหน่วยแรก

ในเดือนสิงหาคม ๒๔๘๘ ซึ่งเป็นเดือนสุดท้ายของสงครามนั้น มีเจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารจากศูนย์ปฏิบัติการ ๔๐๔ โอ.เอส.เอส. และกองกำลัง ๑๓๖ ของอังกฤษเข้ามาปฏิบัติการในประเทศไทยประมาณ ๕๐ นาย และสัมพันธมิตรได้ส่งอาวุธยุทโธปกรณ์โดยการทิ้งร่มลงมาให้แก่พลพรรคเสรีไทยเป็นน้ำหนักประมาณ ๒๐๐ ตัน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาวุธประจำตัวพลรบ เช่น ปืนยิงเร็ว ปืนกลมือ ปืนพก และลูกระเบิดมือ

สงครามได้สงบลงในระหว่างที่ความช่วยเหลือจากสัมพันธมิตรกำลังทะยอยเข้ามาไม่ขาดระยะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อการขนส่งกระทำได้สะดวก โดยเครื่องบินลำเลียงขนาดใหญ่ของสัมพันธมิตรสามารถขึ้นลงสนามบินลับของเสรีไทยที่ได้สร้างขึ้นในหลายพื้นที่ และได้ใช้ประโยชน์มากที่สุดในตอนปลาย

สงครามก็คือ สนามบินภูเขา ที่ชัยภูมิ ซึ่งเครื่องบินลำเลียง ซี.๔๗ สามารถขึ้นลงได้ตลอดเวลา พ.ต. นิคอล สมิธ จาก โอ.เอส.เอส. ซึ่งเคยรับผิดชอบดูแลนายทหารเสรีไทยสายอเมริกาที่ฐานปฏิบัติการชื่อเหมาในจีน ได้เดินทางเข้ามาประเทศไทยโดยทางสนามบินภูเขานี้เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๔๘๘ และได้กลับออกไปเมื่อวันที่ ๖ สิงหาคม นอกจากจะเข้ามาเพื่อประเมินขีดความสามารถและความพร้อมของกำลังเสรีไทยในประเทศแล้ว นิคอล สมิธ ยังได้รับมอบหมายจากกองบัญชาการทหารสัมพันธมิตรฯ ให้พยายามยับยั้งนายปรีดีพนมยงค์ มิให้ลงมือปฏิบัติการสู้รบกับญี่ปุ่นจนกว่าจะได้รับความเห็นชอบจากจอมพลเรือ เมานท์แบทเตน พ.ต. สมิธฯ ได้กล่าวถึงความประทับใจในบุคลิกภาพและบทบาทของนายปรีดีฯ ตลอดจนในตัวบุคคลต่างๆ และปฏิบัติการเสรีไทยภายในประเทศไว้ในหนังสือ *สุสยาม ประเทศใต้ดิน* ของเขา

ในวันที่ ๖ สิงหาคม ๒๔๘๘ เครื่องบินสหรัฐฯ ได้ทิ้งระเบิดปรมาณูลูกแรกลงที่นครฮิโรชิมา ทำลาย ๒๒๐,๐๐๐ ชีวิต และต่อมาในวันที่ ๙ สิงหาคม ก็ได้ทิ้งระเบิดปรมาณูลูกที่สองลงที่นครนางาซากิ มีราษฎรญี่ปุ่นเสียชีวิตอีก ๔๐,๐๐๐ คน ผู้นำประเทศสัมพันธมิตรจากที่ประชุมสุดยอดที่ปอตสดัมในเยอรมันนี้ได้แจ้งไปยังนายกรัฐมนตรี กันตาริ ชูชิกิ ของญี่ปุ่น ให้ยอมจำนนประมาณ ๒ สัปดาห์ก่อนหน้านี้ว่า ถ้าหากญี่ปุ่นยังไม่ยอมจำนนก็จะถูกทำลายย่อยยับ แต่ญี่ปุ่นปฏิเสธ ภายหลังวันที่ ๙ สิงหาคม ญี่ปุ่นได้ขอเจรจาสงบศึกผ่านรัฐบาลสเปน ซึ่งฝ่ายสัมพันธมิตรได้แจ้งผ่านสเปนไปว่าญี่ปุ่นจะต้องยอมจำนนโดยไม่มีเงื่อนไข รัฐบาลญี่ปุ่นขอต่อรองว่า ขอให้สถาบันพระจักรพรรดิคงดำรงอยู่ภายหลังการยอมจำนน ซึ่งสุดท้ายก็ตกลงกันว่า สมเด็จพระจักรพรรดิจะทรงฟังคำสั่งของผู้บัญชาการสูงสุดของสัมพันธมิตรที่จะไปยึดครองญี่ปุ่น โดยญี่ปุ่นยอมจำนนตั้งแต่วันที่ ๑๕ สิงหาคม

ในวันที่ ๑๕ สิงหาคม ๒๔๘๘ เวลา ๑๕.๐๐ น. ที่กรุงวอชิงตัน ซึ่งตรงกับวันที่ ๑๖ สิงหาคม เวลา ๓ นาฬิกา เวลาในกรุงเทพฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เจมส์ เบิร์นส์ ของสหรัฐฯ ได้ส่งโทรเลขถึงเอกอัครราชทูต

สหรัฐประจำกรุงลอนดอน มีข้อความดังนี้คือ “สถานเอกอัครราชทูตอังกฤษ ณ กรุงวอชิงตัน แจ้งเราว่า

(ก) กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษได้อนุญาตเจ้าหน้าที่แบทเตนแนะนำเป็นส่วนตัวมายัง “รัฐ” (นายปรีดี พนมยงค์) ให้ประกาศโดยเร็วที่สุดที่จะเป็นได้ภายหลังญี่ปุ่นยอมจำนนในที่สุดแล้วนั้น บอกปฏิเสธการประกาศสงครามของไทยต่ออังกฤษและสหรัฐฯ อีกทั้งมาตรการทั้งหลายที่เกิดขึ้นจากการนั้นที่ดำเนินไปเป็นที่เสียหายแก่สัมพันธมิตร ยกเลิกการเป็นพันธมิตรและข้อตกลงอย่างอื่นทั้งสิ้นกับญี่ปุ่น ให้ประเทศไทยและกองกำลังทหารไทยบริการสัมพันธมิตร และแถลงว่า พร้อมทั้งจะส่งผู้แทนไปยังแคนดีตันเพื่อติดต่อกับสัมพันธมิตร อังกฤษได้เสนอว่า ประการนั้นอาจกล่าวด้วยก็ได้ว่า “รัฐ” ได้แจ้งแก่รัฐบาลอังกฤษและสหรัฐฯ ตั้งแต่ระยะหนึ่งแล้วว่า ขบวนการเสรีไทยประสงค์ที่จะริเริ่มปฏิบัติการต่อสู้ศัตรูอย่างเปิดเผย และที่ยับยั้งไว้ก็เพราะคำร้องขออย่างจริงจังของสัมพันธมิตรด้วยเหตุผลในเชิงปฏิบัติการทางทหาร

(ข) กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษได้แจ้งเจ้าหน้าที่แบทเตนว่า ถ้าหาก “รัฐ” ริเริ่มดำเนินการที่จำเป็นตามที่ได้รับคำแนะนำดังกล่าว อังกฤษก็พร้อมแล้วเนื่องจากความสนับสนุนของเสรีไทยที่ให้แก่สัมพันธมิตร และการที่สัมพันธมิตรได้ขอร้องมิให้เสรีไทยลงมือปฏิบัติการสู้รบเมื่อเดือนพฤษภาคมที่ผ่านมา ในอันที่จะไม่ทำการบังคับไทยให้ปฏิบัติการยอมจำนนโดยไม่มีเงื่อนไข ซึ่งในกรณีเช่นนี้ย่อมถือว่าการนั้นเป็นกระบวนกรโดยปกติวิสัย และอังกฤษจะปรับนโยบายของตนไปตามความพร้อมของไทยที่จะชดใช้ความเสียหายในอดีตและความร่วมมือซึ่งกันและกันต่อไปในอนาคต

(ค) ถ้าหาก “รัฐ” ปฏิบัติตามคำแนะนำข้างต้นและจัดส่งผู้แทนไปแคนดีทางอังกฤษเสนอว่าจะได้ติดต่อกับกระทรวงการต่างประเทศสหรัฐฯ ก่อนที่จะเริ่มต้นเจรจากับฝ่ายไทยในเรื่องเกี่ยวกับเงื่อนไขต่างๆ ที่ไทยจะพร้อมปฏิบัติเพื่อยุติสถานการณ์สงคราม (ลงนาม) เบิร์นส์”

ก่อนหน้านั้น ทางกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษก็ได้ส่งโทรเลขแจ้งจอมพลเรือ ลอร์ด เมานท์แบทเตน ผู้บัญชาการทหารสูงสุดสัมพันธมิตรในภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ ตามข้อความในหลักฐานข้างต้น และลอร์ดหลุยส์ ก็ได้รับส่งโทรเลขแจ้งนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งนายปรีดีฯ ได้รับในวันที่ ๑๕ สิงหาคม คำแนะนำของเมานท์แบทเตนด้วยความเห็นชอบของรัฐบาลอังกฤษ ซึ่งได้ประสานกับรัฐบาลสหรัฐฯ แล้ว มีความหมายดังนี้คือ (๑) อังกฤษมีความประทับใจอย่างยิ่งในปฏิบัติการต่างๆ ของขบวนการเสรีไทยและในความสุจริตจริงใจของนายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และหัวหน้าขบวนการเสรีไทย ที่ให้ความสนับสนุนที่มีประโยชน์ยิ่งแก่การทำสงครามต่อญี่ปุ่นของฝ่ายสัมพันธมิตร รวมทั้งการแสดงความจำนงอย่างจริงจังของนายปรีดีฯ ที่จะลงมือปฏิบัติการสู้รบกับญี่ปุ่นโดยเปิดเผยเมื่อปลายเดือนพฤษภาคม ๒๔๘๘ หากทางสัมพันธมิตรได้ยบยั้งเอาไว้ (๒) ด้วยความประทับใจดังกล่าว ผู้บัญชาการทหารสูงสุดสัมพันธมิตรและรัฐบาลอังกฤษพร้อมที่จะไม่ถือว่า ประเทศไทยแพ้สงคราม และจะต้องทำการยอมจำนนอย่างไม่มีเงื่อนไขแก่ประเทศผู้แพ้สงครามทั้งหลาย เพื่อแสดงเจตนารมณ์ที่ชัดเจนในการนี้ อังกฤษจึงแนะนำให้นายปรีดี พนมยงค์ ประกาศ “สันติภาพ” ทันทีที่ญี่ปุ่นยอมแพ้ โดยบอกปฏิเสธการประกาศสงครามต่ออังกฤษและสหรัฐฯ ที่กระทำเมื่อวันที่ ๒๕ มกราคม ๒๔๘๕ และยกเลิกข้อตกลงที่ไทยทำไว้กับญี่ปุ่นทั้งหมด (๓) อย่างไรก็ดีตาม เนื่องจากสถานะสงครามระหว่างประเทศไทยกับอังกฤษและเครือจักรภพบางประเทศยังคงอยู่ เพราะมีการประกาศสงครามตอบ ดังนั้นให้ไทยส่งผู้แทนไปทำความตกลงเลิกสถานะสงครามโดยทันทีที่แคนดี้ ลังกา และในการนั้น ไทยจะต้องยอมชดใช้ความเสียหายให้กับอังกฤษบ้าง โดยหลังจากนั้นแล้วก็จะได้ร่วมมือกันต่อไปในอนาคต

โทรเลขให้คำแนะนำจากเมานท์แบทเตนดังกล่าวนี้คือผลสำเร็จโดยสมบูรณ์ของขบวนการเสรีไทยภายใต้การนำของนายปรีดี พนมยงค์ นั่นคือไทยไม่เสียเอกราชและอธิปไตย ไม่ต้องยอมจำนน ไม่ต้องวางอาวุธ และไม่ต้อง

ถูกยึดครอง สำหรับการที่ต้องชดใช้ค่าเสียหายรวมทั้งการต้องคืนดินแดนที่ญี่ปุ่นมอบให้ ทั้งทางด้านมาลายูและทางด้านสหรัญไทยใหญ่ ก็ต้องถือเป็นเรื่องที่เหมาะสม เพราะความเสียหายของสัมพันธมิตรก็ดี และดินแดนที่ไทยได้มาระหว่างสงครามก็ดี เป็นผลจากการที่ไทยเข้าร่วมมือเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นและประกาศสงครามต่อสัมพันธมิตร ดังนั้นเมื่อจะบอกปฏิเสธการกระทำที่เป็นปฏิปักษ์ต่อสัมพันธมิตร ก็จำเป็นจะต้องยอมรับภาระเหล่านี้ เพราะจะคิดเอาแต่ได้ด้านเดียวคงจะไม่ถูกต้อง

ทันใดที่ได้รับสาส์นของลอร์ด เมาน์ทแบทเทน นายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ก็ได้เชิญ พ.ต. คง อภัยวงศ์ นายกรัฐมนตรี และนายทวี บุณยเกตุ รัฐมนตรีสั่งราชการสำนักนายกรัฐมนตรี มาปรึกษาเพื่อที่จะประกาศสันติภาพ และเห็นควรว่า จะเป็นประกาศพระบรมราชโองการโดยนายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการฯ ในพระปรมาภิไธยฯ และนายทวี บุณยเกตุ รัฐมนตรี เป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ เมื่อตกลงกันแล้ว ก็ได้ติดต่อประธานสภาผู้แทนราษฎรนัดประชุมสภาฯ เป็นการด่วนในวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๔๘๔ และประธานสภาผู้แทนราษฎรก็ได้อ่านประกาศสันติภาพ มีสาระสำคัญตอนหนึ่งว่า “การประกาศสงครามต่อสหรัฐฯ และอังกฤษเป็นโมฆะ ไม่ผูกพันประชาชนชาวไทย ในส่วนที่เกี่ยวกับสหประชาชาติ ประเทศไทยได้ตัดสินใจที่จะให้กลับคืนมาซึ่งสัมพันธมิตรอันดีอันเคยมีมากับสหประชาชาติเมื่อก่อนวันที่ ๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๔ และพร้อมที่จะร่วมมือเต็มที่ทุกทางกับสหประชาชาติในการสถาปนาเสถียรภาพในโลกนี้...” ที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติเห็นชอบกับประกาศสันติภาพนั้นเป็นเอกฉันท์

ในวันรุ่งขึ้น พล.ท. อาเคโตะ นากามูระ แม่ทัพญี่ปุ่นประจำประเทศไทย ซึ่งได้รับทราบประกาศพระบรมราชโองการ คือ ประกาศสันติภาพ ได้เข้าเฝ้ามหาราชนายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ณ ทำเนียบท่าช้าง นายพล นากามูระ ได้เคยพบนายปรีดีฯ ก่อนหน้านั้นเพียง ๒ ครั้งในระหว่าง

๓ ปีที่ปฏิบัติหน้าที่แม่ทัพญี่ปุ่นในประเทศไทย ครั้งแรกเมื่อเดินทางมารับตำแหน่งใหม่ ๆ ซึ่งเป็นการเข้าเยี่ยมคารวะอย่างเป็นทางการ และครั้งที่สองเมื่องานพระราชทานเพลิงพระศพพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในต้นเดือนมีนาคม ๒๔๘๗ อย่างไรก็ตาม ในตอนปลายเดือนกรกฎาคมของปี ๒๔๘๗ นั้น เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม ลาออก และคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์กำลังมีความขัดแย้งกันในเรื่องการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีคนใหม่แทนจอมพล ป.ฯ ญี่ปุ่นซึ่งขณะนั้นกำลังมีความระแวงจอมพล ป.ฯ ว่า จะเบี่ยงเบนไปจากข้อตกลงร่วมเป็นร่วมตายกับญี่ปุ่น อีกทั้งคะแนนนิยมจากประชาชนและข้าราชการโดยทั่วไปก็กำลังถดถอยลงอย่างรวดเร็ว ก็ได้ส่งทูตทหารบกและทูตทหารเรือมาเยี่ยมคารวะนายปรีดี พนมยงค์ ที่ทำเนียบผู้สำเร็จฯ และสอบถามนายปรีดีฯ เกี่ยวกับการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีคนใหม่ นายปรีดีฯ ได้ตอบว่า ควรจะเป็นไปตามวิถีทางรัฐธรรมนูญของไทย และขอให้ญี่ปุ่นถือว่าเป็นกิจการภายในของไทย ซึ่งถ้าญี่ปุ่นไม่แทรกแซงก็จะทำให้คนไทยเข้าใจญี่ปุ่นดีขึ้น ทางญี่ปุ่นก็แจ้งต่อนายปรีดีฯ ว่า ญี่ปุ่นขอเพียงให้นายกรัฐมนตรีคนใหม่ของไทยให้ความร่วมมือกับญี่ปุ่นต่อไปเถิด ซึ่งนายปรีดีฯ ก็กล่าวให้ญี่ปุ่นสบายใจได้ การทำความเข้าใจกันดังกล่าวนี้นำให้ไทยสามารถเปลี่ยนแปลงรัฐบาลได้โดยญี่ปุ่นไม่เข้ามาแทรกแซงแต่ประการใด

ต่อมาในวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๔๘๘ พ.ต. ควง อภัยวงศ์ ได้นำคณะรัฐมนตรีถวายบังคมลาออกจากตำแหน่ง เพราะเป็นรัฐบาลที่โดยนิตินัยถือว่าเป็นรัฐบาลที่ร่วมรบร่วมรุกรับกับญี่ปุ่น ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้อื่นที่เหมาะสมกับสถานการณ์จัดตั้งรัฐบาลต่อไป ในวันที่ ๒๒ สิงหาคม นายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้เชิญประธานสภาผู้แทนราษฎรไปพบที่ ทำเนียบฯ และแจ้งเหตุผลที่รัฐบาลลาออก และชี้แจงว่า ในสถานการณ์ที่จะต้องติดต่อกับฝ่ายสัมพันธมิตรเช่นนี้ ผู้สมควรจะเป็นนายกรัฐมนตรีคือ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช อัครราชทูต ณ กรุงวอชิงตัน แต่โดยที่ ม.ร.ว. เสนีย์ฯ ยังอยู่ต่างประเทศ จึงเห็นควรให้นายทวิช นุญนเกตุ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในช่วงนี้

เพราะมีเรื่องเร่งด่วนที่จะต้องเจรจากับฝ่ายสัมพันธมิตร ประธานสภาฯ ได้กลับมาชาวเสียดสมาชิกเป็นการภายในในวันรุ่งขึ้น ซึ่งก็เห็นชอบด้วย จึงได้เสนอให้นายทวิ บุญยเกตุ เพื่อมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งต่อไป นายทวิฯ เป็นนายกรัฐมนตรีอยู่ ๑๗ วัน ตั้งแต่วันที่ ๓๑ สิงหาคม ถึงวันที่ ๑๗ กันยายน ๒๔๘๘ โดยคณะรัฐมนตรีประกอบด้วยบรรดาเสรีไทยภายในประเทศเกือบทั้งคณะ เช่น นายดิเรก ชัยนาม, พล.ท.ชิต มั่นศิลป์ สินาตโยธารักษ์ พล.ร.ต. สังวร สุวรรณชีพ พล.อ.ท. หลวงเทวฤทธิพันธุ์ น.อ. บุง ศุภชลาศัย พล.ต.อ. อุดล อุดลเดชจรัส นายวิจิตร ลุลิตานนท์ นายทวิ ตะเวทิกุล หลวงบรรณกรโกวิท นายสงวน ตูลารักษ์ นายเตียง ศิริขันธ์ นายถวิล อุดล นายพึ้ง ศรีจันทร์ นายทอง กันทาธรรม นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ นายจำลอง ดาวเรือง หลวงสุนทรเทพหัสดิน และนายวุฒิ สุวรรณรักษ์

ในระหว่าง ๑๗ วันของรัฐบาลนายทวิ บุญยเกตุ รัฐบาลได้ดำเนินการในเรื่องที่สำคัญและจำเป็นไปบางเรื่อง คือได้แต่งตั้งคณะผู้แทนทางทหารของรัฐบาลไทยไปเจรจาทกลงเลิกสถานะสงครามกับอังกฤษที่เมืองแคนดี ลังกา คณะผู้แทนไทยประกอบด้วย พล.ท. ศักดิ์ เสนาณรงค์ ผู้ช่วยผู้บัญชาการทหารบก เป็นหัวหน้าคณะ ร.อ. เฉลิมศักดิ์ จูฑะพงค์ นายทหารคนสนิท นายทวิ ตะเวทิกุล รัฐมนตรีและผู้แทนกระทรวงการต่างประเทศ พล.ร.ต. แชน ปัจจุบันนท์ รองเสนาธิการทหารเรือ พ.อ. สุรจิตร์ จารุเศรณี และ พ.อ. เนตร เขมะโยธิน รองเสนาธิการทหารบก น.ท. ทวี จุลละทรัพย์ หัวหน้ากองยุทธการกรมเสนาธิการทหารอากาศ โดยมี พ.ต. ป่วย อึ้งภากรณ์ ทำหน้าที่เลขานุการ คณะ คณะผู้แทนไทยเดินทางถึงแคนดีเมื่อวันที่ ๒ กันยายน ๒๔๘๘

ก่อนหน้านั้น จอมพล เจียงไคเช็ค ประธานาธิบดีจีนและผู้บัญชาการทหารสูงสุดสัมพันธมิตรในยุทธภุมิจีน ได้ขอให้สัมพันธมิตรยอมรับว่า ยุทธภุมิจีนมีพื้นที่ครอบคลุมประเทศไทยตอนเหนือลงมาถึงเส้นขนานที่ ๑๖ ซึ่งกองทัพจีนจะเข้ามาปลดอาวุธทหารญี่ปุ่น โดยหมายความว่า กองทัพจีนจะ

เคลื่อนลงมาปลดอาวุธทหารญี่ปุ่นในจังหวัดภาคเหนือของไทยทุกจังหวัด ได้แก่ แม่ฮ่องสอน เชียงราย เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน พะเยา แพร่ น่าน และลงมาตอนเหนือของภาคกลาง คือ ตาก อุตรดิตถ์ สุโขทัย พิษณุโลก กำแพงเพชร พิจิตร เพชรบูรณ์ รวมตลอดถึงภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบน คือ หนองคาย อุดรธานี สกลนคร เลย ขอนแก่น กาฬสินธุ์ ร้อยเอ็ด มหาสารคาม มุกดาหาร นครพนม หนองบัวลำพู ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ตอนเหนือของประเทศไทยทั้งหมด ชาวต่างประเทศได้สร้างความตระหนกแก่บรรดาผู้นำรัฐบาลไทยเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะมีคนจีนพำนักอยู่ในเมืองไทยจำนวนมาก ซึ่งการเคลื่อนลงมาของกองทัพจีนย่อมจะทำให้เกิดปัญหาความมั่นคงของชาติไทยโดยไม่ต้องสงสัย และยิ่งกว่านั้นก็ไม่มีผู้ใดจะบอกได้ว่ากองทัพจีนที่จะเข้ามาปลดอาวุธทหารญี่ปุ่นนั้น จะถอยกลับออกไปหรือไม่และเมื่อใด นอกจากนั้น ประเทศไทยก็จะถูกแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือทางเหนืออยู่ใต้อิทธิพลจีน ขณะที่ตอนใต้อยู่ใต้อิทธิพลอังกฤษ

นายปรีดี พนมยงค์ ได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างฉับพลัน โดยขอให้ศูนย์ไซเรนของ โอ.เอส.เอส. ในกรุงเทพฯ ส่งโทรเลขด่วนมากของนายปรีดีฯ ไปยังรัฐบาลสหรัฐฯ แจ้งว่า ถ้าหากกองทัพจีนเข้ามาปลดอาวุธทหารญี่ปุ่นในดินแดนส่วนเหนือของไทยแล้ว ความไม่สงบเรียบร้อยก็จะเกิดขึ้น ต่อมาในวันที่ ๒ กันยายน ๒๔๘๘ ประธานาธิบดี แฮร์รี เอส. ทรูแมน ก็ได้ออกคำสั่งทั่วไปหมายเลขที่ ๑/๒๔๘๘ ให้กำลังทหารญี่ปุ่นทั่วแดนไทยยอมจำนนต่อผู้บัญชาการทหารสูงสุดสัมพันธมิตรภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ คือ จอมพลเรือลอร์ด เมานท์แบทเตน ซึ่งทำให้ประเทศไทยรอดพ้นจากมหันตภัยไปอย่างหวุดหวิดอีกครั้งหนึ่ง ในวันที่ ๓ กันยายน พล.ท. จี.อี.แวนส์ พร้อมด้วยกำลังทหารอังกฤษ รุ่นแรก ก็ได้เดินทางเข้ามากรุงเทพฯ ในฐานะผู้บัญชาการทหารสัมพันธมิตรในประเทศไทย และตามมาด้วยทหารอินเดียอีกหลายรุ่น จำนวนทั้งสิ้นประมาณ ๑๗,๐๐๐ นาย เพื่อปลดอาวุธทหารญี่ปุ่นจำนวนประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ นาย ซึ่งอยู่ในประเทศไทยในขณะนั้น

สำหรับค่าใช้จ่ายของกองทหารอังกฤษ/อินเดีย ที่เข้ามาปฏิบัติภารกิจในประเทศไทยนั้นเป็นความรับผิดชอบของรัฐบาลไทย ซึ่งถือว่า ทหารต่างชาติดังกล่าวเป็นอาคันตุกะ ทหารอังกฤษ/อินเดียเหล่านี้มิได้แทรกแซงกิจการภายในใดๆ ของประเทศไทยหรือของรัฐบาลไทย และเมื่อเสร็จสิ้นภารกิจก็ได้กลับออกไป ก่อนที่จะกลับออกไป จอมพลเรือ ลอร์ด เมานท์แบทเตน และท่านผู้บัญชาได้มาเยือนกรุงเทพฯ ในฐานะราชอาคันตุกะและแขกของรัฐบาลไทย โดยลอร์ด เมานท์แบทเตน ได้ยื่นรับความเคารพใกล้เบื้องพระยุคลบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๘ ซึ่งประทับเป็นองค์ประธานในการสวนสนามของกองทหารสัมพันธมิตรตามแนวถนนราชดำเนิน ซึ่งกระทำต่อพระพักตร์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม ๒๔๘๙

ในวันที่ ๗ กันยายน ๒๔๘๘ รัฐบาลของนายทวี บุญเกิด ได้ทำประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีเรื่องการใช้ชื่อประเทศ ประชาชน และสัญชาติ ซึ่งมีสาระสำคัญว่า ในภาษาอังกฤษให้ใช้ชื่อประเทศไทยว่า “ไซแอม” (SIAM) และชื่อประชาชนของสัญชาติว่า “ไซมีส” (SIAMESE) ตามที่รู้จักกันแพร่หลายมาช้านานแล้ว สำหรับชื่อในภาษาไทยก็คงใช้ว่า “ไทย” ไปตามเดิม ต่อมาในวันที่ ๑๓ กันยายน ก็ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ยกเลิกตำแหน่งที่ปรึกษาราชการแผ่นดินที่จอมพล ป. พิบูลสงครามดำรงอยู่ ซึ่งทำให้จอมพล ป. หดตำแหน่งหน้าที่ใดๆ ในทางราชการ

อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำคัญที่เผชิญประเทศไทยและรัฐบาลไทยภายหลังสงครามก็คือสาระในข้อตกลงระหว่างอังกฤษกับไทยในการยกเลิกสถานะสงคราม ซึ่งคณะผู้แทนไทยได้ลงนามเมื่อวันที่ ๘ กันยายน ๒๔๘๘ เฉพาะข้อตกลงทางทหารซึ่งเกี่ยวข้องกับการบรรเทาทุกข์เชลยศึกและการปลดอาวุธทหารญี่ปุ่น นอกจากนั้นคณะผู้แทนไทยมีความเห็นว่ามีควมรุนแรงเกินกว่าที่จะรับได้ ขณะเดียวกัน พ.อ. จอห์น คอฟลิน หัวหน้าศูนย์ปฏิบัติการของไอ.เอส.เอส. ที่แคนดี ซึ่งได้ติดตามเรื่องดังกล่าวนี้อย่างใกล้ชิด ได้ขอร่างข้อ

ตกลงที่ทางอังกฤษได้จัดทำขึ้นให้ฝ่ายไทยลงนามจากนายทวี ตะเวทิกุล ผู้แทนไทยคนหนึ่ง และส่งไปพร้อมกับรายงานโดยละเอียดให้ พล.ต. วิลเลียม โดโนแวน ผู้อำนวยการ โอ.เอส.เอส. ที่กรุงวอชิงตัน ทราบโดยด่วนที่สุดเมื่อวันที่ ๔ กันยายน ซึ่งเป็นวันเดียวกับที่คณะผู้แทนไทยได้รับเอกสารร่างข้อตกลงดังกล่าวจากฝ่ายอังกฤษ ซึ่ง พลตรี โดโนแวนก็ได้ทำบันทึกรายงานประธานาธิบดีแฮร์รี เอส. ทรูแมน เพื่อทราบในวันที่ ๖ กันยายน พร้อมกับที่ได้ส่งร่างข้อตกลงและรายงานไปยังกรุงวอชิงตัน พ.อ. จอห์น คอฟลิน ก็โทรเลขด่วนถึงผู้แทนโอ.เอส.เอส. ในกรุงเทพฯ ให้แจ้งต่อนายปรีดี พนมยงค์ ว่า อย่าได้ยอมอังกฤษ เพราะทางวอชิงตันคงจะต้องเข้าแทรกแซงในเรื่องนี้ แต่ผู้แทน โอ.เอส.เอส. ในกรุงเทพฯ มิได้ปฏิบัติตามโทรเลขของ พ.อ. คอฟลิน บันทึกของ พล.ต. วิลเลียม โดโนแวน ถึงประธานาธิบดี ทรูแมน ลงวันที่ ๖ กันยายน มีลักษณะเป็นรายงานละเอียด โดยรายงานเพิ่มเติมขึ้นไปด้วยว่า (๑) อังกฤษได้เร่งรัดให้ไทยลงนามในวันที่ ๔ กันยายน และเมื่อผู้แทนไทยขอเลื่อนการลงนามเพื่อรายงานให้กรุงเทพฯ ทราบก่อน อังกฤษก็ขอให้ผู้แทนไทยเดินทางกลับกรุงเทพฯ ในวันเดียวกันนั้น และให้คำตอบแก่อังกฤษว่า จะลงนามหรือไม่ลงนามภายใน ๔๘ ชั่วโมง และ (๒) ในเอกสารฉบับนั้น อังกฤษใช้พหูพจน์โดยตลอด ดูเหมือนจะมียกเว้นข้อ ๑๖ ข้อเดียว ที่ใช้เอกพจน์เกี่ยวกับการจัดตั้งคณะที่ปรึกษาการทหารเพื่อให้คำปรึกษาในด้านการจัดกองทัพอากาศ และการจัดหาอาวุธยุทโธปกรณ์ ทั้งนี้โดยที่ไม่มีผู้แทนสหรัฐฯ ร่วมอยู่ด้วยในการเจรจาเพื่อลงนามในข้อตกลงดังกล่าว (ทั้งๆ ที่อังกฤษได้เคยบอกว่า หากจะมีเงื่อนไขใดๆ ในข้อตกลงเลิกสถานะสงครามกับไทยแล้ว อังกฤษจะปรึกษาสหรัฐฯ ก่อน)

ต่อมาในวันที่ ๑๐ กันยายน ๒๔๘๘ ชาร์ลส์ เอส. เชสตัน (CHARLES S. CHESTON) ราชการแทนผู้อำนวยการ โอ.เอส.เอส. ก็ได้ทำบันทึกรายงานประธานาธิบดีทรูแมนไปอีกฉบับหนึ่ง ซึ่งเป็นบันทึกสืบเนื่องจากบันทึกลงวันที่ ๖ กันยายน ว่า ได้รับรายงานจากผู้แทน โอ.เอส.เอส. ในแคนดี มีใจความว่า ผู้สำเร็จราชการปรีดี พนมยงค์ ได้สั่งให้ พล.ท. ศักดิ์ เสนาณรงค์ หัวหน้าคณะ

ผู้แทนไทย ลงนามในข้อตกลงตามร่างเดิมที่อังกฤษได้ทำขึ้น โดยไม่ต้องแก้ไขสิ่งใด และข้อตกลงดังกล่าวก็จะมีการลงนามกันในวันที่ ๔ กันยายน ซึ่งเป็นวันที่ผู้แทน โอ.เอส.เอส. ในแคนดีได้ส่งรายงานฉบับหนึ่งมาขอชิงต้น รายงานของผู้แทนของ โอ.เอส.เอส. ฉบับดังกล่าวได้แนบสำเนาของนายปรีดี พนมยงค์ ที่มีถึงกองบัญชาการทหารสูงสุดสัมพันธมิตรฯ มาด้วย ซึ่งนายปรีดีฯ ได้ขอร้องจอมพลเรือ เมาน์ทแบทเตนในหลายประเด็น เช่น หวังว่าสหรัฐฯ จะมีส่วนร่วมในการนำข้อตกลงข้อที่ ๑๓ ถึง ๑๖ ไปสู่การปฏิบัติ การขอให้ผู้แทนไทยร่วมอยู่ในคณะกรรมการที่จะอยู่ในข้อตกลงที่ ๑๗ และขอให้มีการกำหนดเวลาสิ้นสุดของสภาพการณ์ทางเศรษฐกิจตามที่ระบุไว้ในข้อตกลงที่ ๑๗ และ ๑๘ เป็นต้น

นอกจากนั้น ผู้สำเร็จราชการฯ ปรีดี พนมยงค์ ก็ยังขอร้องเมาน์ทแบทเตนว่า เนื่องจากในข้อตกลงของอังกฤษมีการระบุเกี่ยวกับการจับกุมชนชาติญี่ปุ่นในประเทศไทย ซึ่งหมายถึงว่า ไทยจะต้องตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับญี่ปุ่น การนั้นอาจทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นทำการยึดทรัพย์สินของรัฐบาลไทยและของธนาคารแห่งประเทศไทยที่อยู่ในญี่ปุ่น ซึ่งธนาคารแห่งประเทศไทยมีทองคำจำนวนหนึ่ง และเงินเยนที่ใช้เป็นทุนสำรองธนบัตรไทยอีกจำนวนหนึ่ง นายปรีดีฯ ขอให้ผู้บัญชาการทหารสูงสุดสัมพันธมิตรฯ ให้ช่วยคุ้มครองทรัพย์สินของไทยในญี่ปุ่นดังกล่าวนี้ด้วย ซึ่งอาจจะใช้เป็นหลักประกันการจ่ายเงินชดเชยความเสียหายของทรัพย์สินของสัมพันธมิตรในประเทศไทย และเป็นเงินสำหรับฟื้นฟูบูรณะประเทศไทยด้วย สำหรับทรัพย์สินของรัฐบาลไทยที่รัฐบาลอังกฤษกักกันไว้ระหว่างสงคราม นายปรีดีฯ ก็ขอร้องให้ปลดปล่อยให้รัฐบาลไทยเพื่อจะได้เอาไว้อายเป็นเงินชดเชยความเสียหายของสัมพันธมิตรเช่นเดียวกัน ผู้แทนของ โอ.เอส.เอส. ที่แคนดีได้รายงานกรงวอชิงตันด้วยว่า นายปรีดีฯ ได้ขอผู้บัญชาการทหารสูงสุดสัมพันธมิตรฯ ให้อนุญาตให้ผู้แทนรัฐบาลไทยร่วมอยู่ในบรรดาคณะกรรมการต่างๆ ที่จะจัดตั้งขึ้นตามที่ระบุไว้ในข้อตกลง ๒๑ ข้อ อีกทั้งขอให้มีให้ทางสัมพันธมิตรออกข่าวในลักษณะใดๆ ว่า กองทหารอังกฤษที่จะส่งเข้าไปในประเทศไทยเป็นกองกำลังยึดครองประเทศไทย

นอกจากนั้นรายงานของ โอ.เอส.เอส. จากแคนดีเมื่อวันที่ ๘ กันยายน ๒๔๘๘ ก็ยังกล่าวถึงผู้แทนของ โอ.เอส.เอส. ในกรุงเทพฯ ที่ได้เข้าพบนายปรีดิพนมยงค์ ตัวต่อตัวในตอนบ่ายของวันที่ ๗ กันยายน และได้รับแจ้งจากผู้สำเร็จ ว่า ท่านได้รับเอกสารข้อตกลงที่อังกฤษทำขึ้นให้ไทยลงนามเมื่อวันที่ ๖ กันยายน (ส่วนหนึ่งของคณะผู้แทนไทยคือนายทวี ตะเวทิกุล พล.ร.ต. แชน ปัจจุบันสนทน์ พ.อ. สุรจิตร์ จารุเศรณี และ พ.อ. เนตร เขมะโยธิน ได้เดินทางกลับมารายงานนายปรีดิฯ พร้อมด้วยคำเตือนอย่างเฉียบขาดว่า ผู้แทนไทยลงนามได้เร็วเท่าใดก็จะดีเท่านั้น ให้ลงนามภายใน ๔๘ ชั่วโมง) นายปรีดิฯ มีความรู้สึกว่่า ข้อตกลงดังกล่าวเป็นเงื่อนไขของฝ่ายสัมพันธมิตร และได้สันนิษฐานว่า ผู้แทนสหรัฐฯ คงจะร่วมในการทำข้อตกลง ๒๑ ข้อนั้นด้วย หรืออย่างน้อยที่สุด สหรัฐฯ ก็คงจะให้ความเห็นชอบแล้ว ในลักษณะเช่นนี้ นายปรีดิฯ ก็รู้สึกว่่า ไทยไม่มีทางเลือกใดๆ นอกจากจะยินยอมให้ความร่วมมือกับสัมพันธมิตรไปตามที่จำเป็นต้องกระทำ (นายปรีดิฯ ได้ให้นายทวี ตะเวทิกุลชี้แจงให้สภาผู้แทนราษฎรทราบถึงเหตุผลและความจำเป็นที่รัฐบาลไทยจะต้องยอมรับข้อตกลงของอังกฤษ โดยนายปรีดิฯ ได้ขอแก้ไขในบางประเด็นตามที่ปรากฏในสาส์นถึงลอร์ดเมานท์แบทเตน แล้วแจ้งให้ พล.ท. ศักดิ์ เสนาณรงค์ หัวหน้าคณะผู้แทนไทยที่แคนดี ลงนามได้โดยไม่ต้องมีการแก้ไขใดๆ สภาผู้แทนราษฎรเมื่อรับทราบเหตุผลแล้ว ก็ได้อนุมัติให้ลงนามได้ โดยบันทึกไว้ว่า จำต้องยอมอังกฤษเพราะถูกบังคับ ไม่ใช่ยินยอมโดยสมัครใจ ในขณะเดียวกัน นายปรีดิ พนมยงค์ ก็ได้ขอให้ผู้แทน โอ.เอส.เอส. ในกรุงเทพฯ ที่มาพบเมื่อบ่ายวันที่ ๗ กันยายน รายงานให้รัฐบาลสหรัฐฯ ทราบทั้งหมดโดยด่วนด้วย)

บันทึกรายงานถึงประธานาธิบดี ทรูแมน ของผู้อำนวยการ โอ.เอส.เอส. ๒ ฉบับดังกล่าวข้างต้นมีผลทำให้รัฐบาลสหรัฐฯ เข้ามาแทรกแซงเรื่องดังกล่าวโดยฉับพลัน เมื่อบันทึกของ พล.ต. โดโนแวน ฉบับลงวันที่ ๖ กันยายน ๒๔๘๘ ถึงทำเนียบขาว ประธานาธิบดี ทรูแมน ก็ได้สั่งให้ดำเนินการยับยั้งการลงนามในข้อตกลง ด้วยเหตุผลที่ว่าสหรัฐฯ ยังมีได้ให้ความเห็นชอบในข้อตกลงที่

อังกฤษได้ทำขึ้น ซึ่งตามที่ได้ตกลงกันแต่เดิม อังกฤษจะต้องปรึกษารัฐบาลสหรัฐฯ ก่อน การยับยั้งของสหรัฐฯ ดังกล่าวไปถึงแคนดีในวันที่ ๗ กันยายน ซึ่งอังกฤษก็ทราบแล้วว่า นายปรีดี พนมยงค์ ได้ยินยอมให้ผู้แทนไทยลงนาม แต่เมื่อรัฐบาลสหรัฐฯ ยับยั้ง การลงนามจึงไม่เกิดขึ้น โดยผู้แทนอังกฤษกับผู้แทนไทยได้ลงนามเฉพาะข้อตกลงชั่วคราวทางทหาร ๔ ข้อดังกล่าวข้างต้น เมื่อใกล้เที่ยงคืนของวันที่ ๘ กันยายน ๒๔๘๘

การแทรกแซงของสหรัฐฯ ได้ทำให้การทำความตกลงระหว่างไทยกับอังกฤษในการยกเลิกสถานะสงครามได้ยืดเยื้อออกไปจนกระทั่งสิ้นปี ๒๔๘๘ รวมเป็นเวลาเจรจากันทั้งสิ้น ๔ เดือนเต็ม โดยทางสหรัฐฯ ได้พยายามเรียกร้องให้อังกฤษผ่อนผันการบีบบังคับไทย (หลักฐานที่เปิดเผยหลายสิบปีภายหลังสงครามปรากฏว่า รัฐบาลอังกฤษได้ให้สถานเอกอัครราชทูตอังกฤษประจำกรุงวอชิงตันส่งเอกสารรายละเอียดเกี่ยวกับข้อตกลงที่อังกฤษจะเสนอต่อประเทศไทยทั้งหมดแก่กระทรวงการต่างประเทศสหรัฐฯ ในกรุงวอชิงตัน เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๔๘๘ ภายหลังจากวันประกาศสันติภาพของไทย ๔ วัน โดยขอให้รัฐบาลอเมริกันเก็บเรื่องดังกล่าวนี้ไว้เป็นความลับอย่างยิ่งยวด และให้งดเว้นการแจ้งให้คนไทยทราบ ในขั้นนี้ รัฐมนตรีต่างประเทศสหรัฐฯ ได้แจ้งจุดยืนของรัฐบาลสหรัฐฯ ในประเด็นเกี่ยวข้องกับทางทหารไปยังทูตสหรัฐฯ ในลอนดอน ซึ่งเห็นว่า การทำความตกลงทางทหารกับไทยจะต้องกระทำร่วมกัน เพราะไทยเป็นสมรภูมิในความรับผิดชอบร่วมกันของอังกฤษและสหรัฐฯ ฯลฯ ต่อมาในวันที่ ๑ กันยายน ๒๔๘๘ กระทรวงการต่างประเทศสหรัฐฯ ก็ได้ยื่นบันทึกช่วยจำแก่สถานทูตอังกฤษในกรุงวอชิงตัน โดยแสดงความไม่เห็นด้วยในหลายประเด็น ที่ปรากฏในร่างข้อตกลงที่อังกฤษจะให้ไทยลงนามว่าเสียหายต่ออธิปไตยของไทย ดังนั้นสหรัฐฯ จึงประท้วงอังกฤษที่ได้ทำการไปโดยไม่ได้ได้รับความเห็นชอบจากสหรัฐฯ โดยที่ทางอังกฤษไม่อาจโต้แย้งได้ เรื่องทั้งหมดนี้ทางไทยไม่ทราบเลยแม้แต่หย่อม และ โอ.เอส.เอส. ก็ไม่รู้ ซึ่งก็มีส่วนช่วยทำให้ได้มีการปรับปรุงแก้ไขถ้อยคำต่างๆ ให้เป็นที่นิยมรับของฝ่ายไทยมากขึ้น

ในวันที่ ๑๖ กันยายน ๒๔๘๘ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช อัครราชทูตไทย ณ กรุงวอชิงตัน ได้เดินทางกลับถึงประเทศไทย โดยนายปรีดี พนมยงค์ ได้มีหนังสือเชิญให้มาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนต่อไป โดยให้เหตุผลว่า ม.ร.ว. เสนีย์ “ได้มีความสนิทสนมกับสหประชาชาติ สามารถที่จะส่งเสริมสัมพันธไมตรีกับสหประชาชาติให้เจริญยิ่งขึ้น” ซึ่งเป็นคุณสมบัติของนายกรัฐมนตรีที่สำคัญที่สุดในช่วงเวลานั้น นายปรีดีฯ ได้ส่งนายกนต์ธีร์ ศุภมงคล ไปรับที่แคนดี แต่ไปพบ ม.ร.ว. เสนีย์ฯ ที่กัลกัตตา น.ท. ทวี จุลละทรัพย์ ก็ได้ติดตาม ม.ร.ว. เสนีย์ฯ มากรุงเทพฯ ด้วย โดยมีนายสงวน ตุลารักษ์ ไปคอยรับที่สนามบินดอนเมือง

ในวันที่ ๑๗ กันยายน, นายทวี บุณยเกตุ พร้อมด้วยคณะรัฐมนตรี ก็ได้ลาออกจากตำแหน่ง นายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้สำเร็จราชการฯ ได้เชิญประธานสภาผู้แทนราษฎรมาพบที่ท่าเนียบและแจ้งว่า ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ได้เดินทางมาถึงกรุงเทพฯ แล้ว เห็นควรเสนอแต่งตั้งให้เป็นนายกฯ ประธานสภาฯ จึงได้เสนอประกาศแต่งตั้ง ม.ร.ว. เสนีย์ฯ ต่อผู้สำเร็จราชการฯ และได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีตั้งแต่วันที่ ๑๗ กันยายน นั้น

คณะรัฐมนตรีของ ม.ร.ว. เสนีย์ฯ ประกอบด้วยสมาชิกขบวนการเสรีไทยเป็นส่วนใหญ่เช่นเดียวกับคณะรัฐมนตรีของนายทวี บุณยเกตุ เช่น พล.ต.อ. อุดล อุดลเดชจรัส รองนายกฯ นายทวี บุณยเกตุ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย พล.ท. ชิต มั่นศิลป์ สินาดโยธารักษ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม นายดิเรก ชัยนาม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง นายทวี ตะเวทีกุล นายสงวน ตุลารักษ์ นายเตียง ศิริขันธ์ นายทอง กันทาธรรม นายวิจิตร ลุลิตานนท์ นายพึง ศรีจันทร์ นายจำลอง ดาวเรือง นายชิต เวชประสิทธิ์ ฯลฯ

ภารกิจประการแรกของรัฐบาลเสนีย์ฯ ก็คือการแจกจ่ายเลิกสถานะสงครามกับอังกฤษและเครือจักรภพที่ค้างมาจากรัฐบาลของนายทวี บุณยเกตุ

ภายหลังที่ตั้งรัฐบาลเรียบร้อยแล้ว รัฐบาลก็ได้แต่งตั้งผู้แทนรัฐบาลไทยคณะใหม่ขึ้นมาเพื่อเดินทางไปเจรจากับอังกฤษที่แคนดี ผู้แทนไทยชุดใหม่นี้มีทั้งทหารและพลเรือน แต่หัวหน้าคณะเป็นพลเรือนเพราะประเด็นที่จะต้องเจรจากันเป็นประเด็นทางเศรษฐกิจ การเงินการคลัง และเรื่องในด้านพลเรือนเป็นส่วนใหญ่ คือ หม่อมเจ้าวิวัฒนไชย ไชยันต์ ที่ปรึกษากระทรวงการคลัง ที่ปรึกษาสำนักนายกรัฐมนตรี และผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย สำหรับคณะผู้แทนไทยก็ประกอบด้วย พล.ท. พระยาอภัยสงคราม นายเสริม วินิจฉัยกุล น.ท. หม่อมเจ้าอุทัยเฉลิมลาภวุฒิชัย พ.ท. หม่อมเจ้าชิตชนก กฤดากร นายกนต์ธีร์ ศุภมงคล พ.ต. ป่วย อิงภากรณ์ และนายประหยัด บุรณศิริ ซึ่งหลายท่านเป็นนักเรียนอังกฤษ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง น.ท. หม่อมเจ้าอุทัยเฉลิมลาภฯ ซึ่งเคยเป็นนักเรียนนายเรืออังกฤษเช่นเดียวกับพระบิดา คือ พล.ร.อ. กรมหลวงสิงหวิกรมเกรียงไกร ได้เคยประทับอยู่กับลอร์ดและเลดี้ เม้านท์แบทเตน และนายพล บราวน์ เสนาธิการของลอร์ดหลุยส์ ก็เคยเป็นครูฝึกสอน พ.อ. หม่อมเจ้าชิตชนกฯ ที่โรงเรียนนายร้อยแซนด์เฮิร์สต์ คณะผู้แทนไทยคณะนี้ได้เดินทางไปถึงแคนดีในวันที่ ๒๓ กันยายน ๒๔๘๘ และได้รับการต้อนรับจากจอมพลเรือ เม้านท์แบทเตนอย่างอบอุ่น

การเจรจาได้เริ่มขึ้นในวันที่ ๒๕ กันยายน โดยมีนายเมเบอร์ลี เอสเลอร์ เดนิง (ต่อมาได้เป็นเซอร์ เอกอัครราชทูตอังกฤษประจำโตเกียว) ที่ปรึกษาทางการเมืองของเม้านท์แบทเตน เป็นผู้แทนฝ่ายอังกฤษ นายเดนิงได้มอบเอกสารข้อตกลงและภาคผนวกให้ผู้แทนรัฐบาลไทยรับไปศึกษา ซึ่งหัวหน้าคณะผู้แทนไทยก็ได้ทรงปรึกษากับคณะผู้แทนฝ่ายเรา แล้วก็ยื่นประเด็นที่ทางฝ่ายไทยขอแก้ไขไป จากนั้นก็ได้มีการเจรจากัน แล้วทางอังกฤษก็เงยบไป ต่อมาได้มีการย้ายกองบัญชาการของลอร์ด เม้านท์แบทเตน จากแคนดีไปสิงคโปร์ หัวหน้าคณะผู้แทนไทยจึงเสด็จกลับประเทศไทยฯ ในกลางเดือนพฤศจิกายน และผู้แทนไทยอื่นๆ ก็ได้กลับกรุงเทพฯ ในเวลาต่อมา

ขณะเดียวกัน นายเฮช.อาร์.เบอร์ต อุปทูตราชอาณาจักรสหราชอาณาจักรในกรุงเทพฯ ผู้ซึ่งได้ร่วมการเจรจาที่แคนดีด้วยผู้หนึ่งนั้น ได้พยายามติดต่อพูดจา กับนายปรีดี พนมยงค์ โดยมี พ.ท. หม่อมเจ้าศุภสวัสดิ์วงศ์สนิท สวัสดิวัตน์ ทรงเป็นผู้ประสาน ขอให้ไทยลงนามในข้อตกลงเลิกสถานะสงครามที่คาราคาซัง อยู่หลายเดือนแล้วนั้นเสีย ในหนังสือ “ลับเฉพาะ” ของอุปทูตเบอร์ตถึงนายปรีดี ลงวันที่ ๒๔ ตุลาคม ๒๔๘๘ นายเฮช.อาร์.เบอร์ต ได้กล่าวว่า เขาได้รับคำสั่ง จากรัฐบาลอังกฤษให้ยืนยันซ้ำมายังนายปรีดี ว่า เงื่อนไขที่อังกฤษเสนอในข้อ ตกลงเลิกสถานะสงครามที่แคนดีนั้น ได้ทำขึ้นโดยได้คำนึงถึงความอุปการะ ช่วยเหลือของขบวนการเสรีไทยที่ให้แก่อังกฤษเมื่อก่อนการยอมจำนนของ ญี่ปุ่นด้วยแล้ว ซึ่งรัฐบาลอังกฤษเห็นว่าเป็นเงื่อนไขที่ต่ำที่สุดสำหรับการชำระ อดีตให้หมดสิ้นไป และเปิดทางใหม่เพื่อความร่วมมือระหว่างไทยกับประเทศ สัมพันธมิตร นายเบอร์ตได้แจ้งด้วยว่าเขาได้รับอำนาจจากรัฐบาลอังกฤษให้ ชี้แจงว่า ถ้าแม้ไทยยอมรับเงื่อนไขในข้อตกลงแล้ว ก็จะมีพบที่ รัฐบาลอังกฤษ จะผ่อนปรนในการปฏิบัติตามข้อตกลงเหล่านั้น ในที่สุดอุปทูตอังกฤษก็ได้กล่าว ว่า ถ้าหากเป็นรัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงครามแล้ว เงื่อนไขของอังกฤษ จะแตกต่างไปมาก กล่าวคือ ไทยก็จะได้รับการปฏิบัติในฐานะประเทศผู้แพ้ สงครามเช่นเดียวกับญี่ปุ่นและเยอรมันนี่ ต่อมาในวันที่ ๑ ธันวาคม ศกเดียวกัน ทางอังกฤษก็ได้ขอให้รัฐบาลไทยส่งคณะผู้แทนไปเจรจากันต่อจากที่ค้างไว้ ที่แคนดี โดยให้ไปที่สิงคโปร์ รัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ฯ จึงได้ส่งคณะผู้แทนไทย ชุดเดิม แต่คราวนี้มีนายพิพรรถน์ ไกรฤกษ์ นายบัว ศกิจเสวี ทำหน้าที่เป็น เลขานุการขององค์หัวหน้าคณะฯ ไปด้วย การเจรจาที่สิงคโปร์มีบรรยากาศที่ แจ่มใสมากกว่าที่แคนดี ทางอังกฤษได้ขอเพิ่มอินเดียและออสเตรเลียเข้ามาใน สัญญาเลิกสถานะสงครามกับไทยด้วย แต่ข้อเรียกร้องได้เพลาลงกว่าเดิมมาก อย่างไรก็ตาม คณะผู้แทนไทยก็ยังเห็นว่า ข้อเรียกร้องของอังกฤษนั้นหนัก เกินไป หัวหน้าคณะผู้แทนไทยได้เสด็จกลับกรุงเทพฯ เพื่อหารือกับรัฐบาลใน วันที่ ๑๒ ธันวาคม ซึ่งนายปรีดี พนมยงค์ ได้รับเชิญให้เข้าร่วมประชุม ครม. ในโอกาสนั้นด้วย

หัวหน้าคณะผู้แทนไทยได้ทรงรายงานว่า นายเดนิ่ง ได้เริ่มการเจรจา รอบหลังนี้ โดยอธิบายว่า ที่ต้องมาเจรจาท้าข้อตกลงกันนี้ ก็เพราะประเทศไทยไปประกาศสงครามกับอังกฤษ ส่วนข้อเรียกร้องของอังกฤษนั้นถือว่าน้อยที่สุดแล้ว จะผ่อนปรนลงไปกว่านี้อีกมิได้เลย และถ้าไทยตกลงตามนี้ สถานะสงครามระหว่างประเทศทั้งสองก็จะสิ้นสุดลงทันที ในความเห็นของหัวหน้าคณะผู้แทนไทยนั้นไม่มีทางใดๆ ที่จะลดข้อเรียกร้องของอังกฤษได้ ซึ่งเช่นนั้นไทยก็ควรจะลงนามในข้อตกลงเสีย นอกจากนั้น ยังได้ทรงชี้ให้เห็นว่าขณะนั้นมีทหารอังกฤษ/อินเดียอยู่ในประเทศไทยนับหมื่น ซึ่งนอกจากรัฐบาลไทยจะต้องเสียเงินมหาศาลเลี้ยงดูแล้ว ก็ยังได้ก่อให้เกิดปัญหาสังคมขึ้นมากมาย ถ้าหากไทยปฏิเสธที่จะลงนาม อังกฤษก็อาจจะแก้มั่งส่งทหารเพิ่มเข้ามาอีก เพื่อกดดันรัฐบาลไทย รัฐมนตรีส่วนใหญ่ รวมทั้งนายดิเรก ชัยนาม นายทวี บุญยเกษตร และนายสงวน ตุลารักษ์ มีความเห็นพ้องกันว่า การลงนามในข้อตกลงเลิกสถานะสงครามกับอังกฤษและประเทศในเครือจักรภพคงจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ นายปรีดี พนมยงค์ ก็มีความเห็นคล้อยตามรัฐมนตรีส่วนใหญ่ และได้ช่วยคำนวณภาระทางการเงินที่ประเทศไทยจะต้องแบกรับต่อไปในกรณีที่เรื่องนี้ยืดเยื้อต่อไปอีก ภายหลังที่คณะรัฐมนตรีได้ร่วมกันพิจารณาอย่างรอบคอบแล้ว ก็ได้มีมติให้ยอมลงนาม โดยขอให้หัวหน้าคณะผู้แทนไทยเสด็จกลับไปแจ้งแก่ฝ่ายอังกฤษตามนั้น

ในวันที่ ๑๔ ธันวาคม ๒๔๘๘, ภายหลังที่หัวหน้าคณะผู้แทนไทยได้เสด็จกลับไปสิงคโปร์แล้ว นายชาร์ลส์ โยสท์ ผู้แทนรัฐบาลสหรัฐฯ ในกรุงเทพฯ ได้มาแจ้งต่อ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีว่า สหรัฐฯ ได้แทรกแซงการเจรจาที่สิงคโปร์แล้ว จึงขอให้รัฐบาลไทยเลื่อนการลงนามออกไปอีก ทั้งนี้ นายโยสท์เองได้ส่งโทรเลขรายงานเรื่องความกดดันของอังกฤษต่อไทยไปยังวอชิงตัน และทางวอชิงตันก็ได้สั่งให้สถานเอกอัครราชทูตสหรัฐฯ ในลอนดอนทำการประท้วงอังกฤษ โดยขอให้รัฐบาลยับยั้งมิให้นายเดนิ่ง ผู้แทนของอังกฤษในการเจรจากับไทยที่สิงคโปร์ กระทำสิ่งใดมากไปกว่านั้น ขณะนั้นหัวหน้าคณะ

ผู้แทนไทยได้ทรงแจ้งให้นายเดนิ่งทราบแล้วว่ารัฐบาลไทยไม่ขัดข้องที่จะลงนามทรงพบว่า ภายหลังจากที่สหรัฐฯ ได้เข้าแทรกแซงดังกล่าว ท่าทีของนายเดนิ่งเปลี่ยนไปอย่างฉับพลัน จากความเย็นชาไปเป็นการมีอัธยาศัยอย่างอบอุ่นที่สุด ผลจากการนั้นก็คืออังกฤษได้ผ่อนปรนข้อเรียกร้องลงไปอีกจนกระทั่งถึงระดับที่ทางไทยเกือบจะเห็นว่าเป็นการสมควร หัวหน้าคณะผู้แทนไทยจึงได้ทรงมอบให้นายเสริม วินิจายกุล นำร่างกลับมาเสนอรัฐบาล แล้วเขาก็กลับไปพร้อมกับคำอนุญาตของรัฐบาลให้ผู้แทนไทยลงนามได้

การลงนามเลิกสถานะสงครามฯ ที่เรียกว่า “สัญญาสมบูรณแบบ” นี้ได้ลงนามกันเมื่อวันที่ ๑ มกราคม ๒๔๘๙ ในช่วงเวลา ๒ ปีจากนั้นไป ก็ได้มีการแก้ไขผ่อนปรนไปเป็นลำดับ จนกระทั่งในปี ๒๔๙๐ เมื่อนายดิเรก ชัยนามได้รับแต่งตั้งไปเป็นเอกอัครราชทูตที่ลอนดอน นายดิเรกฯ ก็ได้ทำให้รัฐบาลอังกฤษยกเลิกสัญญาหรือข้อตกลงดังกล่าวนี้ ด้วยเหตุผลว่า ไม่สอดคล้องกับกาลเวลาที่ผ่านไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ อย่างไรก็ตาม เรื่องข้อตกลงหรือสัญญาสมบูรณแบบนี้ได้ทำให้ทุกคนที่มีความรับผิดชอบต้องตกอยู่ในความเครียด รวมทั้งนายปรีดี พนมยงค์ ด้วย ยิ่งไปกว่านั้น ความแตกต่างในความคิดเห็นในเรื่องควรมีควรลงนามที่ค่อนข้างยืดเยื้อนี้ได้ทำให้เกิดการแตกสามัคคีในทางการเมือง โดยนักการเมืองฝ่ายของนายปรีดีฯ กวีพากษ์วิจารณ์ ม.ร.ว. เสนีย์ฯ ผู้ซึ่งคัดค้านการลงนามในข้อตกลงกับอังกฤษในลักษณะหัวชนฝาว่า เป็นการบั่นทอนเอกราชและอธิปไตยของประเทศไทย จนอาจจะมิได้ไตร่ตรองถึงผลได้ผลเสียในแง่มุมต่างๆ อย่างทั่วถึง ความขัดแย้งในเรื่องนี้แม้ว่านายปรีดีฯ จะยืนยันว่า ม.ร.ว. เสนีย์ฯ ปราโมช ได้ปฏิบัติการต่อสู้เป็นอย่างดีในการเจรจาทำข้อตกลงกับอังกฤษก็ตาม มีผลทำให้ ม.ร.ว. เสนีย์ฯ เสื่อมความนับถือศรัทธาในตัวนายปรีดีฯ จนกระทั่งได้กลายเป็นปรปักษ์ทางการเมืองไปตลอดกาล บรรดาผู้ที่อยู่ใกล้เหตุการณ์บางคนถึงกับกล่าวว่า นายปรีดี พนมยงค์ ผิดพลาดอย่างฉกรรจ์ในการตัดสินใจเชิญ ม.ร.ว. เสนีย์ฯ ปราโมช มาเป็นนายกรัฐมนตรีในช่วงนั้น กล่าวกันว่า ได้มีผู้พยายามคัดค้าน แต่นายปรีดีฯ

ไม่ยอมฟังเสียง เพราะขณะนั้นนายปรีดีฯ คิดอยู่ประการเดียวว่า จะทำอะไร ไทยจึงจะพ้นจากการเป็นประเทศผู้แพ้สงคราม และกลับคืนสู่สังคมนานาชาติ ได้อย่างรวดเร็วที่สุด การตั้ง ม.ร.ว. เสนีย์ฯ เป็นนายกรัฐมนตรีภายหลังสงคราม เป็นความคิดของนายปรีดีฯ ว่า น่าจะทำให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ของชาติที่สำคัญนั้นได้

ภายหลังที่รัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ฯ ได้ลงนามเลิกสถานะสงครามกับอังกฤษ ออสเตรเลีย และอินเดียไปแล้ว ต่อมารัฐบาลจีนของจอมพล เจียงไคเช็ค ที่ จุงกิง ก็ได้ส่งผู้แทนมาประเทศไทยเพื่อขอทำสนธิสัญญาทางไมตรีกับประเทศไทย โดยรัฐบาลของทั้งสองประเทศได้ลงนามในสนธิสัญญาดังกล่าว เมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม และได้แลกเปลี่ยนสัตยาบัน ณ จุงกิง เมื่อวันที่ ๒๘ มกราคม ของปีนั้น การระงับสถานะสงครามกับจีนได้เริ่มปฏิบัติมาตั้งแต่ในช่วงรัฐบาลของนายทวี บุณยเกตุ ที่ได้ส่งถอนกองทัพพายัพจากสหรัฐไทยใหญ่กลับเข้าเขตไทยโดยเร็วเมื่อสงครามได้ยุติลง ซึ่งเป็นการดับมูลเหตุแห่งการขัดแย้งทางทหารระหว่างไทยกับจีนซึ่งเกิดขึ้นเมื่อกองทัพพายัพทำการรุกเข้าไปในสหรัฐไทยใหญ่หรือแคว้นฉาน เมื่อเดือนพฤษภาคม ๒๔๘๕ และขับไล่กำลังทหารจีนออกไปจากดินแดนดังกล่าว

สำหรับความพยายามติดต่อผูกไมตรีกับกองพลที่ ๙๓ ของจอมพล ป. พิบูลสงครามในระหว่างปี ๒๔๘๖ - ๒๔๘๗ นั้น จอมพล เจียงไคเช็ค ได้เปิดเผยกับนายปรีดี พนมยงค์ ในโอกาสที่นายปรีดีฯ ในฐานะรัฐมนตรีราษฎรได้ไปเยือนที่กรุงนานกิง เมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๙ ว่า เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ปี ๒๔๘๗ จอมพล เจียงฯ ได้รับรายงานจากทหารจีนที่ชายแดนญูนานว่า นายทหารไทยที่ชายแดนได้ติดต่อเสนอคำขอของจอมพล ป. พิบูลสงครามว่า จะปลีกรัฐจากญี่ปุ่นมาร่วมกับจีนรบกับญี่ปุ่น ซึ่งจอมพล เจียงฯ ได้เขียนคำสั่งในรายงานฉบับนั้นไปว่า (๑) เมื่อเห็นว่าญี่ปุ่นกำลังขณะตอนต้นสงคราม จอมพล ป.ฯ ได้ชวนจีนให้กัมหัวให้ญี่ปุ่น และสาบานว่าจะซื่อสัตย์ต่อญี่ปุ่น ดังนั้น

เหตุใดจึงยอมผิดคำสาบาน (๒) เหตุใดจอมพล ป.ฯ จึงไม่ติดต่อกับเม้าท์แบทเตน ซึ่งเป็นผู้บัญชาการสูงสุดภาคพื้นเอเชียอาคเนย์ และ (๓) เป็นกลยุทธ์ของญี่ปุ่นชัดๆ ที่หวังให้สัมพันธมิตรแตกกัน นอกจากนั้นเมื่อได้รับรายงานอีกฉบับหนึ่งเมื่อกลางเดือนเมษายนปีเดียวกัน ที่กล่าวถึงการสร้างเพชรบูรณ์เป็นฐานทัพสู่ญี่ปุ่นไปแล้ว จอมพล เจียงฯ ก็ได้แทงลงไป ในรายงานฉบับนั้น มีสาระสำคัญว่า เป็นเรื่องเหลวไหล เอาตัวรอด หรือไม่ก็เป็นกลลวงให้จีนขัดกับเม้าท์แบทเตน

จอมพล เจียงไคเช็ค ได้บอกกับนายปรีดีฯ ว่า จอมพล ป. พินุลสงครามได้กระทำการอันเป็นการหมิ่นประมาทจีนอย่างร้ายแรง ที่ชักชวนให้จีนก้มหัวต่อญี่ปุ่น และได้ออกอากาศทางวิทยุยกย่องญี่ปุ่นว่าจะชนะสงครามตลอดเวลา และก็ยังหยามหน้าจีนมากด้วยการรับรองรัฐบาลของ汪精衛 ที่ทรยศต่อชาติจีนและรัฐบาลแมนจูว์ที่เป็นหุ่นของญี่ปุ่น จอมพล เจียงฯ บอกว่า ได้ให้โฆษกรัฐบาลจีนประกาศว่า ถ้าสงครามเสร็จเมื่อใด ก็จะเอาตัวจอมพล ป. พินุลสงครามมาขึ้นศาลอาชญากรรมสงครามตะวันออกไกล แต่ที่ทำไมได้ก็เพราะรัฐบาลไทยออกกฎหมายอาชญากรรมสงคราม และจับกุมตัวจอมพล ป.ฯ เสียก่อน ไม่ได้ให้จีนเป็นผู้ดำเนินการในเรื่องนี้

เมื่อสงครามได้สิ้นสุดลง รัฐบาลของนายทวี บุณยเกตุ ได้สั่งปิดสถานทูตแมนจูว์ในกรุงเทพฯ ทันที แต่เจ้าหน้าที่สถานทูตดังกล่าวได้หลบหนีไป ไม่สามารถจะตามตัวได้ และประเทศแมนจูว์ก็สลายตัวไปโดยอัตโนมัติโดยจักรพรรดิ ปุ่ย ได้ถูกจับกุมคุมขัง สำหรับรัฐบาล汪精衛 นั้นไม่มีสถานทูตในเมืองไทย และตัวประธานาธิบดี汪精衛 ก็ได้วายชนม์ไปแล้วตั้งแต่ปี ๒๔๘๗ ดังนั้นจึงหมดเรื่องกันไป

สำหรับเรื่องอาชญากรรมสงครามนั้น รัฐบาล ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เมื่อวันที่ ๒๗ กันยายน ๒๔๘๘ ภายหลังที่เข้ารับตำแหน่ง ๑๐ วัน ก็ได้เสนอร่าง พรบ. อาชญากรรมสงครามต่อสภาผู้แทนราษฎร และกฎหมายฉบับนี้ได้ประกาศใช้ใน

วันที่ ๘ ตุลาคมของปีเดียวกัน และต่อมาก็ได้มีการจับกุมและยื่นฟ้องบุคคลสำคัญ อาทิเช่น จอมพล ป. พิบูลสงคราม พล.ท. มังกร พรหมโยธี พล.ท. ประยูร ภมรมนตรี พล.ท. จรูญ รัตนกุล เสรีเริงฤทธิ์ และหลวงวิจิตรวาทการ ฐานเป็นอาชญากรสงคราม ความเป็นมาของกฎหมายฉบับนี้ก็คือ ได้มีประเด็นเรื่องการฟ้องและสอบสวนบุคคลซึ่งต้องหาว่าเป็นอาชญากรสงคราม หรือผู้ที่ร่วมมือกับญี่ปุ่น หรือผู้ที่เป็นศัตรูต่อสัมพันธมิตรโดยเปิดเผย ในข้อตกลงยกเลิกสถานะสงครามที่อังกฤษได้ยกขึ้น อีกทั้งในระหว่างสงครามชาติสัมพันธมิตรหลายชาติก็ได้แสดงความจงใจผ่านสื่อมวลชนต่างๆ ว่า จะนำตัวจอมพล ป. พิบูลสงคราม และผู้ใกล้ชิดบางคนขึ้นศาลอาชญากรสงคราม ดังนั้น รัฐบาลเสนาฯ ก็มีทางเลือกอยู่ ๒ ทาง คือ (๑) ส่งตัวบุคคลที่ต้องหาเป็นอาชญากรสงครามไปให้แก่ฝ่ายสัมพันธมิตรตามที่ทางสัมพันธมิตรจะขอมา หรือ (๒) ดำเนินการจับกุมและยื่นฟ้องภายในประเทศไทยโดยดำเนินการภายใต้กฎหมายไทย รัฐบาลเสนาฯ ได้เลือกทางที่สอง จึงได้ออกกฎหมายอาชญากรสงคราม และดำเนินการไปตามกฎหมายนั้น

อย่างไรก็ตาม ไม่น่าจะเป็นไปได้ที่นายปรีดี พนมยงค์ มีความคิดที่จะช่วยหรือทำลายจอมพลฯ ในเรื่องนี้ นายปรีดีฯ มีความสนใจเฉพาะในเรื่องผลประโยชน์ของประเทศชาติ และประสงค์ที่จะได้เห็นความยุติธรรมและความเป็นธรรมในเรื่องดังกล่าว นายปรีดีฯ พร้อมทั้งจะกระทำทุกอย่างที่พึงกระทำได้ ในการให้ผู้ต้องหาในคดีนี้ทุกคนมีโอกาสดำเนินการต่อสู้คดีที่ถูกกล่าวหา การออกกฎหมายอาชญากรสงครามเป็นการรักษาอธิปไตยของชาติไทยที่จะพิจารณาคนไทยที่อยู่ในข่ายที่มีการกระทำเป็นอาชญากรสงคราม กฎหมายฉบับนี้ได้ยับยั้งประเทศสัมพันธมิตรมิให้ขอให้ไทยส่งตัวผู้ใดไปให้ฝ่ายเขาดำเนินคดี อย่างไรก็ตาม ต่อมาในวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๔๘๙ ศาลฎีกาก็ได้พิพากษายกฟ้องผู้ต้องหาทั้งหมด โดยได้พิจารณาข้อกฎหมายว่า พรบ. อาชญากรสงครามไม่มีผลบังคับย้อนหลังและขัดต่อรัฐธรรมนูญ

ในวันที่ ๒๕ กันยายน ๒๔๘๘ พลพรรคเสรีไทยจำนวนประมาณ ๘,๐๐๐ นายจากทั่วประเทศได้เดินสวนสนามผ่านอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย ถนนราชดำเนิน โดยมีนายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และหัวหน้าขบวนการเสรีไทย เป็นประธาน การสวนสนามของเสรีไทยมีวัตถุประสงค์นอกเหนือไปจากการฉลองความสำเร็จของภารกิจเพื่อชาติก่อนที่จะสลายตัวแล้ว ก็ยังเพื่อแสดงให้เห็นว่า บรรดาอาวุธยุทธภัณฑ์ที่ได้รับจากสัมพันธมิตรยังอยู่ครบไม่สูญหาย อีกทั้งเพื่อแสดงความพร้อมในการสู้รบเมื่อถึงเวลา อาวุธของเสรีไทยเหล่านี้ได้นำไปเก็บไว้ที่กรมสรรพาวุธทหารบก เป็นสมบัติของแผ่นดิน แต่มีจำนวนหนึ่งที่ได้ถูกส่งไปช่วยงานกู้ชาติญวน ซึ่งกำลังต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งเอกราช นายปรีดี พนมยงค์ มีความเชื่อว่า การเป็นเอกราชและมีอิสรภาพของลาว เขมร และญวน มีความหมายและความสำคัญต่อประเทศไทย จึงได้ให้ความสนับสนุนด้วยความเห็นอกเห็นใจแก่งานกู้ชาติของชาวอินโดจีนผู้รักชาติทั้งมวล

ในวันเดียวกัน ภายหลังการสวนสนาม ณ สโมสรมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ทำพระจันทร์ นายปรีดี พนมยงค์ ได้กล่าวคำปราศรัยแก่บรรดาผู้แทนพลพรรคเสรีไทยมีสาระสำคัญว่า “ในโอกาสนี้ ข้าพเจ้าปรารถนาที่จะแสดงเปิดเผยในนามของสหยาทั้งหลายถึงเจตนาอันบริสุทธิ์ ซึ่งเราทั้งหลายได้ถือเป็นหลักในการรับใช้ชาติครั้งนี้ว่า เรามุ่งจะทำหน้าที่ในฐานะที่เราเกิดมาเป็นคนไทย ซึ่งจะต้องสนองคุณชาติ เราทั้งหลายไม่ได้มุ่งหวังทองเอาตำแหน่งในราชการมาเป็นรางวัลตอบแทน การกระทำทั้งหลายไม่ใช่ทำเพื่อประโยชน์ของบุคคลหรือหมู่คณะใด แต่ได้ทำไปเพื่อประโยชน์ของคนไทยทั้งมวล...วัตถุประสงค์ของเราที่ทำงานคราวนี้มีจำกัดดังกล่าแล้ว และมีเงื่อนไขเวลาสุดสิ้น กล่าวคือเมื่อสภาพการเรียบร้อยลงแล้ว องค์การเหล่านี้ก็จะเลิกและสิ่งซึ่งจะเหลืออยู่ในความทรงจำของเราทั้งหลายก็คือมิตรภาพอันดีในทางส่วนตัวที่เราได้ร่วมรับใช้ชาติด้วยกัน... ผู้ที่ได่วมงานกับข้าพเจ้าคราวนี้ ถือว่าทำหน้าที่เป็นผู้รับใช้ชาติมิได้ถือว่าเป็นผู้กู้ชาติ การกู้ชาติเป็นการกระทำของ

คนไทยทั้งปวง” คำปราศรัยดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นการสลายตัวของขบวนการเสรีไทย ต่อมาสภาผู้แทนราษฎรได้ตั้งคณะกรรมการวิสามัญเพื่อสอบสวน สะสางทรัพย์สินของชาติซึ่งขบวนการเสรีไทยได้ใช้ประโยชน์ไปทั้งภายในและภายนอกประเทศ สรุปว่าการใช้ประโยชน์เป็นไปโดยสุจริตและมีหลักฐานตามความจำเป็นทุกกรณีโดยถูกต้อง

การสลายตัวของขบวนการและพลพรรคเสรีไทยในเวลาค่อนข้างจะรวดเร็ว ภายหลังที่ได้เอกราชและอธิปไตยคืนมานั้น นายปรีดี พนมยงค์ ได้กระทำด้วยเหตุผลหลายประการ แต่ที่สำคัญก็คือ ไม่ประสงค์จะให้เกิดข้อครหาว่ามีการฉกฉวยโอกาสรักษาอำนาจทางการเมืองเอาไว้โดยอ้างความรักชาติบังหน้า ดังนั้นเมื่อภารกิจในการรับใช้ชาติในบริบทของเสรีไทยได้เสร็จสิ้นลงแล้ว ขบวนการเสรีไทยก็ต้องสลายตัวไปโดยมิรอช้า นายปรีดีฯ มีความเชื่อว่า ความรักชาติย่อมพิสูจน์จากการกระทำเท่านั้น มิใช่โดยคำพูด

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงความสำเร็จในภารกิจเสรีไทย ซึ่งเป็นภารกิจที่สำคัญในระดับความเป็นความตายของชาติ และเกี่ยวโยงกับนโยบายและการตัดสินใจของประเทศมหาอำนาจ อีกทั้งเกี่ยวข้องกับผู้คนจำนวนมากเป็นหมื่นๆ คนที่มีความแตกต่างกันในภูมิหลังที่จะต้องหล่อหลอมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เพื่อมุ่งความสำเร็จในเป้าประสงค์เดียวกัน ทั้งนี้โดยยังมีต้องกล่าวถึงการปฏิบัติการท่ามกลางอันตรายรอบด้านและมีความเสี่ยงสูง ก็จำเป็นต้องยอมรับว่า นายปรีดี พนมยงค์ มีสติปัญญา ความรู้ความสามารถ ความถูกต้อง ถ่องแท้ในวิจารณ์ญาณและการตัดสินใจ ตลอดจนความเด็ดเดี่ยวกล้าหาญที่จะปฏิบัติในสิ่งที่เป็ผลประโยชน์ของชาติเป็นส่วนรวม อย่างหาที่เปรียบได้ยาก

อย่างไรก็ดี สำหรับความสำเร็จของนายปรีดี พนมยงค์ ในปฏิบัติการเสรีไทยนั้นน่าจะเนื่องจากเหตุผลสำคัญ ๒ - ๓ ประการคือ (๑) ความรู้และประสบการณ์ที่กว้างขวางลึกซึ้งของนายปรีดี พนมยงค์ ที่ทำให้สามารถพยากรณ์เหตุการณ์ล่วงหน้าได้อย่างแม่นยำและถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

การคาดการณ์ล่วงหน้าว่า สัมพันธมิตรจะชนะและญี่ปุ่นจะต้องแพ้สงครามอย่างแน่นอน ซึ่งเป็นการคาดการณ์ตั้งแต่วันแรกของสงคราม และอาศัยการวิเคราะห์ศักยภาพในด้านต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อการทำสงครามของคู่สงครามเป็นหลัก (๒) ความเด็ดเดี่ยวและความกล้าหาญของนายปรีดี พนมยงค์ ในการปฏิบัติภารกิจที่ต่อเนื่องเป็นเวลาถึง ๔ ปี อย่างเคร่งเครียด โดยไม่ท้อถอย แม้แต่น้อย ทั้งๆ ที่รู้ตัวดีว่าเป็นงานที่มีอันตรายถึงชีวิตในขณะหนึ่งขณะใด (๓) ความมั่นคงในอุดมการณ์และในความรักชาติบ้านเมืองของนายปรีดี พนมยงค์ อย่างมีรู้สือ่อมคล้าย (๔) ประสบการณ์ของนายปรีดีฯ เกี่ยวกับการจัดตั้งองค์กร การบริหารองค์กร ตลอดจนการรักษาความลับขององค์กร และ (๕) การเลือกเฟ้นผู้ร่วมงานที่เหมาะสม คือเป็นผู้กล้าหาญ มั่นคงในอุดมการณ์ ชีดความสามารถสูง และมีความจงรักภักดี ตลอดจนรู้จักการรักษาความลับมิให้แพร่พรายออกไป เช่น นายทวี บุญยเกษตร นายดิเรก ชัยนาม นายวิจิตร ลุกลิตานนท์ น.อ. บุง ศุภชลาศัย พล.ร.ต. สังวร สุวรรณชีพ พล.ท. ชิต มั่นศิลป์ สีนาดโยธารักษ์ ฯลฯ หรือผู้ที่ยังอยู่ในวัยหนุ่ม เช่น นายจำกัต์ พลังกูร นายทวี ตะเวทิกุล น.ท. ทวี จุลละทรัพย์ พ.อ. เนตร เขมะโยธิน นายเตียง ศิริขันธ์ นายถวิล อุดล นายสุวรรณ รื่นยศ ฯลฯ เพื่อนร่วมงานเหล่านี้มีส่วนสำคัญยิ่งในการทำให้ภารกิจเสรีไทยของนายปรีดี พนมยงค์ บรรลุความสำเร็จ ทั้งนี้โดยยังไม่ต้องกล่าวถึงว่า บรรดาเสรีไทยทั้งหลายได้ปฏิบัติภารกิจในความรับผิดชอบอย่างตั้งใจ รอบคอบ เด็ดเดี่ยว และกล้าหาญ ด้วยความรักชาติบ้านเมืองอย่างบริสุทธิ์ใจ

ในระหว่างที่การเจรจาเลิกสถานะสงครามกับอังกฤษยังดำเนินอยู่นั้น ในวันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๔๘๘ ก็ได้มีพระราชกฤษฎีกาให้ยุบสภาผู้แทนราษฎร ทั้งนี้เนื่องจากสมาชิกสภาฯ ได้รับเลือกตั้งมาตั้งแต่ปี ๒๔๘๑ และได้รับการขยายเวลาอีก ๒ ครั้ง เนื่องจากสงคราม การเลือกตั้งทั่วไปครั้งนี้ก็มีแต่เฉพาะสมาชิกประเภทที่ ๑ ตามรัฐธรรมนูญฉบับที่ใช้อยู่ในขณะนั้น และการเลือกตั้งจะมีขึ้นภายใน ๙๐ วัน ต่อมาในวันที่ ๙ พฤศจิกายน ก็ได้มีประกาศยุบเลิก

ตำแหน่งแม่ทัพใหญ่และรองแม่ทัพฯ ตลอดจนตำแหน่งแม่ทัพบก เรือ และอากาศ และรองแม่ทัพ อีกทั้งตำแหน่งผู้บัญชาการตำรวจสนามด้วย ทั้งนี้เนื่องจากภาวะสงครามได้สิ้นสุดลงแล้ว โดยให้มีผลใช้บังคับหลังประกาศ ๑๕ วัน

เมื่อสงครามได้ยุติลงพร้อมกับการประกาศสันติภาพ เมื่อวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๔๘๘ นั้น สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๘ ทรงมีพระชนษาใกล้จะบรรลุนิติภาวะตามกฎหมายไทย คือ ๒๐ พรรษาในวันที่ ๒๐ กันยายน ของปีเดียวกันนั้น ในวันที่ ๖ กันยายน สภาผู้แทนราษฎรได้ประชุมปรึกษาในเรื่องดังกล่าว แต่เนื่องจากเป็นระยะเวลาที่สงครามเพิ่งจะสงบลง การคมนาคมไม่สะดวกสำหรับที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จนิวัตพระนครในขณะนั้น ดังนั้นสภาผู้แทนราษฎรจึงได้ลงมติตั้งให้นายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ต่อไปจนกว่าจะเสด็จพระราชดำเนินกลับประเทศไทย ในวันเดียวกันนั้น นายปรีดี พนมยงค์ ได้ส่งโทรเลขกราบบังคมทูลถึงมติของสภาผู้แทนราษฎรไปยังเมืองโลซานประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ซึ่งเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และกราบบังคมทูลเชิญเสด็จพระราชดำเนินกลับพระนครเพื่อทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญต่อไป สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชโทรเลขตอบมายังผู้สำเร็จราชการฯ ว่า ทรงได้รับโทรเลขของนายปรีดีฯ แล้วที่ได้กราบบังคมทูลเชิญเสด็จกลับเมืองไทยเพื่อทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจ แม้ว่าพระองค์ท่านจะทรงเป็นห่วงประเทศชาติ หากก็เห็นเหมาะสมที่จะได้สำเร็จการศึกษาเสียก่อน ในหลวงรับสั่งว่า ทรงสอบผ่านวิชาปีที่ ๑ ทางกฎหมายเมื่อเดือนกรกฎาคมที่ผ่านมา และจะต้องสอบผ่านอีกหลายคราว ซึ่งจะใช้เวลาอีกประมาณปีครึ่ง และจากนั้นก็ยิ่งทรงต้องการเวลาอีก ๑ ปี สำหรับที่จะทรงเรียบเรียงวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก ดังนั้นจึงทรงหวังว่านายปรีดีฯ จะได้ตระหนักในพระราชประสงค์ที่จะทรงศึกษาต่อให้จบเสียก่อน จากนั้นได้ทรงขอร้องว่า ถ้าหากผู้สำเร็จฯ และรัฐบาลไม่ขัดข้อง พระองค์ก็มีพระราชประสงค์จะเสด็จพระราชดำเนินกลับมาเยี่ยมเมืองไทยก่อนที่จะทรงสำเร็จการศึกษา ในตอนท้ายของพระราชโทรเลข ทรงขอปณิธานนายปรีดี

พนมยงค์ และรับสั่งว่า ทรงขอบใจในการกิจอันยากลำบากที่นายปรีดี ได้ปฏิบัติไปและกำลังปฏิบัติอยู่ในพระปรมาภิไธย

เมื่อได้รับพระราชโทรเลขดังกล่าว นายปรีดี พนมยงค์ ก็ได้ส่งโทรเลขกราบบังคมทูลไปอีกฉบับหนึ่ง น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมสนองพระราชประสงค์ที่จะเสด็จนิวัตพระนคร นอกจากนั้น นายปรีดีฯ ก็ยังได้กราบบังคมทูลถึงการยกร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ที่กำลังดำเนินการกันอยู่ ซึ่งการเสด็จกลับประเทศไทย แม้จะเป็นระยะเวลาอันสั้น ก็จะเป็นสิ่งที่พึงปรารถนาอย่างสูงต่อประโยชน์ของชาติ เพราะการตัดสินใจในประเด็นหลักๆ ในรัฐธรรมนูญจักได้กระทำโดยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีส่วนร่วมด้วยและพระราชทานพระบรมราชานุมัติ

รัฐธรรมนูญฉบับที่กล่าวถึงนี้คือรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๘๙ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้พระราชทานเมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๔๘๙ และใช้เป็นกฎหมายสูงสุดของประเทศอยู่จนวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ เมื่อ พล.ท. ผิน ชุนhevณ และพวก ได้กระทำรัฐประหาร ยึดอำนาจรัฐและยกเลิกรัฐธรรมนูญที่กำลังใช้อยู่ในขณะนั้น ความเป็นมาของรัฐธรรมนูญ ปี ๒๔๘๙ ได้เริ่มจากการที่นายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งขณะนั้นเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้ปรารภกับนายควง อภัยวงศ์ นายกรัฐมนตรีในช่วงปลายสงครามโลกครั้งที่ ๒ ปี ๒๔๘๘ ว่า รัฐธรรมนูญฯ ปี ๒๔๗๕ ได้ใช้มา ๑๔ ปีแล้ว แม้ว่าจะได้ยั้งความเจริญแก่ประเทศชาติเป็นอเนกประการ แต่เหตุการณ์บ้านเมืองก็ได้เปลี่ยนแปลงไปมาก ถึงเวลาแล้วที่ควรจะได้ยกเลิกบทเฉพาะกาลและปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว นายกฯ ควง อภัยวงศ์ จึงได้นำความนั้นปรึกษารื้อกับสมาชิกประเภทที่ ๒ พร้อมกับผู้ก่อการ ๒๔ มิถุนายน และเมื่อตกลงกันแล้ว รัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ ก็ได้เสนอญัตติต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม ๒๔๘๘ ขอให้ตั้งกรรมาธิการวิสามัญคณะหนึ่ง เพื่อพิจารณาค้นคว้าตรวจสอบว่า รัฐธรรมนูญฉบับที่ใช้อยู่ นั้นสมควรได้รับการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมอย่างไร เพื่อ

ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของบ้านเมือง และเพื่อให้การปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นผลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

สภาผู้แทนราษฎรได้ตั้งคณะกรรมการวิสามัญขึ้นคณะหนึ่ง จำนวน ๒๗ นาย เพื่อปฏิบัติภารกิจตามข้อเสนอนี้ และได้ปฏิบัติงานตลอดสมัยของรัฐบาล พ.ต. ควง อภัยวงศ์ นายทวี บุณยเกตุ และ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช รัฐบาลของ ม.ร.ว. เสนีย์ฯ ได้ตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งเพื่อรวบรวมความเห็น และเรียบเรียงบทบัญญัติขึ้นเป็นร่างรัฐธรรมนูญ เมื่อกรรมการคณะนี้ปฏิบัติงานเสร็จแล้ว ก็ได้เสนอให้คณะรัฐมนตรีได้พิจารณาแก้ไขอีกชั้นหนึ่ง แล้วนำเสนอผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ คือนายปรีดี พนมยงค์ ผู้สำเร็จฯ ได้ประชุมปรึกษาหารือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๒ และคณะผู้ก่อการขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ โดยที่ประชุมได้ตั้งกรรมการขึ้นพิจารณา และเมื่อกรรมการได้ตรวจพิจารณาแก้ไขแล้ว สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๒ จำนวน ๖ นาย ประกอบด้วย พระยามานวราชเสวี นายทองเย็น สีหะเมียร (หลวงอรรถสารประสิทธิ์) พล.ท. หลวงเกรียงศักดิ์พิชิต ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช นายยล สมานนท์ และนายดิเรก ชัยนาม ได้ร่วมกันเสนอร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับดังกล่าวต่อสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๙ สภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติรับหลักการและตั้งกรรมการวิสามัญขึ้นคณะหนึ่ง จำนวน ๑๕ นาย เพื่อพิจารณา ประกอบด้วย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นายดิเรก ชัยนาม นายเดือน บุนนาค นายเตียง ศิริขันธ์ นายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ นายปริญญ์ จุฑามาศย์ นายปรีดี พนมยงค์ นายพิชาญ บุลง พระยามานวราชเสวี นายเยื้อน พานิชวิทย์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรรณไวทยากร เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช นายอินทร สิงหนตร และพระยาอรรถการีย์นิพนธ์ ที่ประชุมกรรมการได้เลือกนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งขณะนั้นได้ลาออกจากความเป็นสมาชิกประเภทที่ ๒ เป็นประธานกรรมการ และเลือก ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นเลขานุการ กรรมการ ต่อมาเมื่อได้รับแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรีในวันที่ ๒๔ มีนาคม

๒๔๘๙ นายปรีดีฯ ก็ได้ขอลาออกจากตำแหน่งกรรมการเพราะไม่มีเวลามาประชุมได้ลงมาเสมอ สภาผู้แทนราษฎรได้แต่งตั้ง พล.ร.ต. ถวัลย์ อารังนาวาสวัสดิ์ เป็นกรรมการแทน และที่ประชุมกรรมการก็ได้เลือกพระยามานวราชเสวี เป็นประธานกรรมการสืบไป

ต่อมาในวันที่ ๑๑ เมษายน ๒๔๘๙ สภาผู้แทนราษฎรได้เริ่มพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฯ ซึ่งคณะกรรมการได้พิจารณาเสร็จแล้วเป็นรายมาตรา และได้พิจารณาเสร็จ มีมติให้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งเมื่อได้ทรงพระราชวิจารณ์ถึงถ้วนทั่วกระบวนความแล้ว ก็ได้ทรงลงพระปรมาภิไธย เมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม โดยให้มีผลใช้ตั้งแต่วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๔๘๙

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้เสด็จพระราชดำเนินกลับประเทศไทยโดยเครื่องบินพระที่นั่งแบบ ซี.๔๗ ซึ่งรัฐบาลอังกฤษได้จัดถวายเป็นราชพาหนะจากยุโรป โดยแวะค้างคืนที่กัลกัตตา ๑ คืน ที่กัลกัตตา นายปรีดีพนมยงค์ ได้ส่งวิทยุผ่าน โอ.เอส.เอส. ให้ น.ท. ทวี จุลละทรัพย์ ซึ่งยังปฏิบัติภารกิจอยู่ที่นั่น คอยรับเสด็จและเดินทางตามเสด็จมากรุงเทพฯ ด้วย สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพร้อมด้วยพระราชชนนี สมเด็จพระอนุชา และสมเด็จพระพี่นางฯ ได้เสด็จถึงสนามบินดอนเมืองในวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๔๘๘ โดยนายปรีดีพนมยงค์ ผู้พ้นจากความเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ในโอกาสนั้นได้เฝ้ารอรับเสด็จ

ต่อมาในวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๘, สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๘ ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ประกาศว่า “โดยที่ทรงพระราชดำริเห็นว่า นายปรีดี พนมยงค์ ได้เคยรับหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินในตำแหน่งสำคัญๆ มาแล้วหลายตำแหน่ง จนในที่สุดได้รับความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และปรากฏว่า ตลอดเวลาที่นายปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งเหล่านี้ ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต และด้วยความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ

ทั้งได้แสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ในความสามารถ บำเพ็ญคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติเป็นเอกประการ จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ยกย่องนายปรีดี พนมยงค์ ไว้ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโส และให้มีหน้าที่รับปรึกษากิจราชการแผ่นดินเพื่อความวัฒนาถาวรของชาติสืบไป” ทั้งนี้โดยมี ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช นายกรัฐมนตรีเป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

ต่อมาอีกในวันที่ ๑๐ ธันวาคม ศกเดียวกัน ก็ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นโบราณมงคลนพรัตน์ราชวราภรณ์กับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้าฯ พร้อมด้วยสายสร้อยทองคำแก่นายปรีดี พนมยงค์ด้วย

ในวันที่ ๑ มกราคม ๒๔๘๙ รัฐบาลไทยได้ประกาศแถลงการณ์เรื่องการยกเลิกสถานะสงครามระหว่างประเทศไทยกับอังกฤษและอินเดีย (สำหรับสัญญาสมบรูณ์แบบกับออสเตรเลียนั้นได้ลงนามกันเมื่อวันที่ ๒ มีนาคม ๒๔๘๙) มีข้อความดังนี้ คือ

เนื่องจากรัฐบาลไทยสมัยหนึ่งประกาศสงครามกับบริเตนใหญ่ (อังกฤษ) ฉะนั้นบริเตนใหญ่จึงได้ถือว่าสถานะสงครามเกิดขึ้นระหว่างประเทศไทยกับบริเตนใหญ่ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

โดยปกติ การที่จะเลิกสถานะสงครามระหว่างสองประเทศนั้นฝ่ายที่ชนะย่อมจะเรียกร้องบังคับให้ฝ่ายที่แพ้ทำสัญญาสันติภาพ เมื่อได้ลงนามในสัญญาสันติภาพแล้วสถานะสงครามจึงจะสิ้นสุดลง ประเทศไทยได้ตกอยู่ในภาวะเช่นนี้ด้วย แต่ว่าด้วยเหตุที่คนไทยทั้งภายในและภายนอกประเทศได้ร่วมมือกันตั้งขบวนการต่อต้านประเทศที่เป็นศัตรูกับสัมพันธมิตรขึ้น และได้แสดงเจตจำนงที่จะร่วมกับสหประชาชาติ ประกอบทั้งคณะรัฐบาลที่รับผิดชอบในการก่อการให้เกิดสถานะสงครามขึ้นได้ล้มไปแล้ว บริเตนใหญ่จึงได้เรียกร้องแต่เพียงให้ประเทศไทยยอมรับข้อกำหนดบางประการเกี่ยวกับการที่จะให้

ทรัพย์สินอันได้เสียหายไปในระหว่างสงครามได้กลับคืนมา และให้ประเทศไทยร่วมมือในการบูรณะเศรษฐกิจ และร่วมมือในการจัดประกันความมั่นคง และส่งเสริมสันติภาพระหว่างประเทศเพื่อป้องกันมิให้เกิดมีสงครามขึ้นในภายหน้า

ข้อกำหนดที่บริเตนใหญ่เรียกร้องให้ประเทศไทยปฏิบัตินั้น ได้ทำความตกลงซึ่งได้ลงนามกันระหว่างผู้แทนของสองประเทศที่สิงคโปร์ในวันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๘๙ เมื่อได้ลงนามในความตกลงนี้แล้ว สถานะสงครามระหว่างบริเตนใหญ่และประเทศไทยก็เป็นอันสิ้นสุดลง ความสัมพันธ์ไมตรีระหว่างสองประเทศ ซึ่งเคยมีมาเป็นอย่างดีแต่กาลก่อนและต้องมาหยุดชะงักลงนั้น เป็นอันกลับคืนมาดังเดิม

เมื่อได้ลงนามเลิกสถานะสงครามกับอังกฤษแล้ว ความสัมพันธ์อันดีก็กลับคืนมา จอมพลเรือ ลอร์ด หลุยส์ เมานท์แบทเตน ผู้บัญชาการทหารสูงสุดสัมพันธมิตรฯ ได้เดินทางมากรุงเทพฯ เป็นราชอาคันตุกะและแขกของรัฐบาล ซึ่งนายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะผู้ติดต่อประสานการซื้อเชิญ ได้มีส่วนสำคัญในการต้อนรับเมานท์แบทเตนอย่างเต็มที่และอย่างสมเกียรติ ซึ่งจุดเด่นก็คือการสวนสนามของกองทหารสัมพันธมิตรที่เข้ามาปลดอาวุธทหารญี่ปุ่น ต่อพระพักตร์ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๘ โดยมีจอมพลเรือ ลอร์ด เมานท์แบทเตน ยืนเฝ้าทาบเบื้องยุคลบาท เสมือนว่า จอมพลเรืออังกฤษเป็นนายทัพคนหนึ่งของไทย

ขณะที่ความกดดันในด้านต่างประเทศเริ่มคลี่คลายลงไปภายหลังการลงนามยกเลิกสถานะสงครามกับอังกฤษและประเทศในเครือจักรภพบางประเทศแล้วตั้งแต่ต้นปี ๒๔๘๙ ความเข้มข้นในทางการเมืองภายในประเทศได้ทวีขึ้นเป็นลำดับ การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๑ จำนวน ๙๖ นายได้กระทำกันในวันที่ ๖ มกราคม ๒๔๘๙ ซึ่งเป็นการเลือกตั้งครั้งแรกตั้งแต่ปี ๒๔๘๑ ในขณะเดียวกัน คณะรัฐมนตรีของ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ซึ่งเป็น

รัฐบาลรักษาการมาเป็นเวลา ๙๐ วัน นับตั้งแต่การยุบสภาที่สิ้นสุดลง เนื่องจากจำนวนสมาชิกประเภทที่ ๑ เพิ่มขึ้น จึงได้มีการแต่งตั้งสมาชิกประเภทที่ ๒ เพิ่มขึ้น รวมทั้งการแต่งตั้งแทนตำแหน่งที่ว่างด้วย โดยนายปรีดี พนมยงค์ ได้รับแต่งตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๒ ในวันที่ ๓๐ มกราคม ๒๔๘๙ แต่ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๔๘๙ นายปรีดี ได้ขอลาออกจากสมาชิกภาพอีก (เมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ เมื่อมีการแต่งตั้งผู้แทนราษฎรชั่วคราวขึ้น ๗๐ นายตามธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. ๒๔๗๕ อำมาตย์ตรี หลวงประดิษฐมนูธรรมเป็นหนึ่งในจำนวนนั้น ซึ่งได้อยู่ในตำแหน่งต่อไปภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. ๒๔๗๕ จนกระทั่งเมื่อมีการเลือกตั้งสมาชิกประเภทที่ ๑ ครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๗๖ ซึ่งเป็นการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรโดยผู้แทนตำบลที่ได้รับเลือกตั้งจากราษฎร จึงได้เปลี่ยนสถานภาพเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๒ นายปรีดี ได้ลาออกจากสมาชิกภาพเมื่อวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๔๘๔ เมื่อได้รับแต่งตั้งเป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์)

ประธานสภาฯ ได้ประชุมสมาชิกฯ เพื่อหารือเป็นการภายใน สอบถามความเห็นจากผู้ใดสมควรจะได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี สมาชิกส่วนมากเห็นควรให้ นายปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ประธานสภาฯ จึงได้นำความเห็นของสมาชิกฯ ส่วนข้างมากไปแจ้งต่อนายปรีดีฯ แต่นายปรีดีฯ ปฏิเสธไม่ขอรับตำแหน่ง โดยแจ้งว่ามีภารกิจต่างๆ อยู่มาก ในที่สุดสมาชิกฯ ก็เห็นควรให้ พ.ต. ควง อภัยวงศ์ อดีตนายกรัฐมนตรียและผู้แทนราษฎรจังหวัดพระนคร (กทม.) เขต ๒ เป็นนายกฯ คนต่อไป ตั้งแต่วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๔๘๙ ม.ร.ว. เส็นีย์ ปราโมช ได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ในรัฐบาลของ พ.ต. ควง อภัยวงศ์ ชุดดังกล่าวนี้ ในระยะนั้นรัฐธรรมนูญ ฉบับปี ๒๔๘๙ ใกล้ที่จะร่างเสร็จสิ้นลงแล้ว ซึ่งมีสาระสำคัญที่ส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตยยิ่งขึ้น จึงได้มีการจับกลุ่มกันขึ้นในสภาผู้แทนราษฎรในลักษณะที่เป็น “พรรคการเมือง” อาทิ เช่น พรรคสหชีพ มีนายเดื่อน บุนนาค เป็น

หัวหน้า พรรคแนวรัฐธรรมนูญ มี พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นหัวหน้า และพรรคประชาธิปไตย ซึ่งมี พ.ต. คง อภัยวงศ์ เป็นหัวหน้า เป็นต้น ดังนั้น รัฐบาลของ พ.ต. คง อภัยวงศ์ ชุดดังกล่าวจึงอาจถือได้ว่าเป็นรัฐบาลของ พรรคประชาธิปไตยครั้งแรก

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการแบ่งแยกกันเป็นพรรคเช่นนี้ ก็ย่อมมีการเล่น “เกมการเมือง” กันในสภาฯ โดยนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ อดีตรัฐมนตรีและ ส.ส. จังหวัดอุบลราชธานี แห่งพรรคสหชีพ ได้เสนอร่าง พ.ร.บ. คຸ່ມครองค่าใช้จ่าย ของประชาชนในภาวะคับขัน ซึ่งสภาฯ ได้ลงมติรับหลักการด้วยการลงคะแนนลับ ด้วยคะแนน ๖๕ ต่อ ๖๓ โดยที่ในระหว่างการศึกษาถกเถียงฉบับนี้ นายกรัฐมนตรีและสมาชิก ที่สังกัดพรรคประชาธิปไตย ได้อภิปรายคัดค้านร่าง พ.ร.บ. ดังนั้นเมื่อสภาฯ ลงมติรับหลักการก็ย่อมเท่ากับว่า ฝ่ายรัฐบาลฝ่ายแพะ พ.ต. คง อภัยวงศ์ ได้ขอลาออกจากตำแหน่งกลางสภาฯ เมื่อวันที่ ๑๔ มีนาคม และนำความกราบบังคมทูลลาออกฯ ตั้งแต่วันที่ ๑๘ มีนาคม ๒๔๘๙

ประธานสภาได้นัดประชุมสมาชิก เป็นการภายในเพื่อหารือว่า ผู้ใดสมควรจะดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อไปอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งสมาชิกส่วนข้างมากก็เห็นว่าควรจะเป็นนายปรีดี พนมยงค์ ประธานสภาฯ พร้อมด้วยสมาชิกสภาฯ หลายคนได้นำความไปแจ้งแก่นายปรีดี พนมยงค์ ที่ทำเนียบฯ โดยสมาชิก ที่ร่วมไปด้วยได้กล่าวขอร้องว่า ในขณะที่นั้นปัญหาการเจรจากับฝ่ายสัมพันธมิตรในปัญหาต่างๆ ยังมีอยู่ จึงขอให้นายปรีดีฯ รับเป็นนายกรัฐมนตรี นายปรีดีฯ ไม่อาจปฏิเสธได้ จึงยอมรับเป็นผู้จัดตั้งรัฐบาล และในวันที่ ๒๑ มีนาคม ก็ได้รับแต่งตั้งกลับเข้าไปเป็นสมาชิกประเภทที่ ๒ อีกครั้งหนึ่ง ก่อนที่จะมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๒๔ มีนาคม ๒๔๘๙ รัฐบาลของนายปรีดี พนมยงค์ ชุดนี้มีนายดิเรก ชัยนาม เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ

กล่าวกันว่าการรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของนายปรีดี พนมยงค์ มีความไม่เหมาะสมหลายประการ ซึ่งต่อมาได้พิสูจน์ว่าเป็นผลร้ายต่อนายปรีดีเอง ในประการแรก โอกาสที่เหมาะสมที่สุดที่นายปรีดีฯ จะเข้ามาบริหารราชการแผ่นดินในฐานะนายกรัฐมนตรีได้ผ่านพ้นไปแล้ว เมื่อสงครามใกล้จะสงบ นายปรีดี พนมยงค์ได้แจ้งให้ทั้งลอร์ด เมานท์แบทเตน ผู้บัญชาการทหารสูงสุดสัมพันธมิตรฯ และผู้แทน โอ.เอส.เอส. ทราบว่า นายปรีดีฯ ประสงค์จะให้ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรีของคณะรัฐบาลชุดใหม่ที่จะจัดตั้งภายหลังสงคราม

ทางอังกฤษเมื่อได้ทราบเรื่องนี้ก็มีความเห็นว่า ความดำริของนายปรีดีฯ น่าจะเป็นความผิดพลาดที่จะมอบให้ผู้ที่อยู่ห่างไกลจากเมืองไทยเป็นหัวหน้ารัฐบาลไทยในยามหัวเลี้ยวหัวต่อ อีกทั้งเห็นว่า ม.ร.ว. เสนีย์ฯ ขาดคุณสมบัติตลอดจนความเข้าใจในสถานการณ์ของประเทศไทย สำหรับทางสหรัฐฯ นั้นมีความเห็นว่า ผู้ที่ควรจะเป็นนายกรัฐมนตรีของไทยก็คือนายปรีดี พนมยงค์นั่นเอง อย่างไรก็ตาม นายปรีดีฯ ผู้ซึ่งกระทำทุกสิ่งทุกอย่างที่เห็นว่า จะช่วยให้ประเทศไทยสามารถคงความเป็นเอกราชและอธิปไตย และไม่ประสงค์จะให้สาธารณชนเข้าใจว่า ตนหวังตำแหน่งอำนาจหน้าที่เป็นสิ่งที่ตอบแทน คงยืนยันที่จะแต่งตั้ง ม.ร.ว. เสนีย์ฯ เป็นนายกรัฐมนตรี และได้กระทำสิ่งนั้นจนได้ โดยมีได้ฟังเสียงท้วงติงจากผู้ใด ซึ่งเท่ากับว่านายปรีดีฯ ได้ปฏิเสธตำแหน่งนายกรัฐมนตรีไปแล้วตั้งแต่ครั้งนั้น ดังนั้นการรับเป็นนายกรัฐมนตรีในภายหลังจึงมีความไม่เหมาะสม ไม่ว่าจะรับเป็นด้วยเหตุผลใดก็ตาม เพราะการนั้นบั่นทอนบารมีของนายปรีดีฯ โดยตรง ในประการที่สอง กล่าวกันว่า พ.ต. ควง อภัยวงศ์ ได้มาขอความสนับสนุนจากนายปรีดี พนมยงค์ ในการเข้าสู่วงการเมืองโดยการเลือกตั้งภายหลังสงคราม แต่นายปรีดีฯ มีความเห็นว่า สมควรที่ พ.ต. ควงฯ จะเปิดทางให้บุคคลอื่นที่มีความสามารถ เช่น นายดิเรก ชัยนาม เป็นต้น เป็นนายกรัฐมนตรีดูบ้าง เพื่อเป็นการสร้างผู้นำทางการเมืองเอาไว้ในการพัฒนาประชาธิปไตย การที่นายปรีดีฯ รับเป็นนายกรัฐมนตรีเสียเอง ภายหลังที่

สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรกลุ่มที่สนับสนุนนายปรีดี ได้สนับสนุนร่างกฎหมายที่ทำให้ พ.ต. คงฯ ต้องลาออกทั้งๆ ที่เป็นรัฐบาลได้เพียง ๖ สัปดาห์ น่าจะมีส่วนสำคัญในการเปลี่ยนนายคง อภัยวงศ์ ที่เป็นมิตรเก่าแก่ไปเป็นศัตรูทางการเมืองของนายปรีดี อย่างที่ไม่ควรจะเป็น ในประการสุดท้าย การรับเป็นนายกรัฐมนตรีของนายปรีดี เท่ากับนายปรีดี ได้ลดตัวเองลงมาเป็นคู่แข่งทางการเมืองกับคนอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงเวลาที่มีการเมืองในประเทศไทยกำลังแบ่งแยกกันออกเป็นพรรคต่างๆ ซึ่งดำเนินกิจกรรมทางการเมืองเป็นปรปักษ์ต่อกัน

เมื่อนายปรีดี ได้รับความสนับสนุนจากพรรคสหชีพ พรรคแนวรัฐธรรมนูญ และพรรคกสิกร (พ.อ. ช่าง เชวงศักดิ์สงคราม เป็นหัวหน้าพรรค) พรรคประชาธิปไตยภายใต้การนำของ พ.ต. คง อภัยวงศ์ และ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ก็กลายเป็นฝ่ายค้านไปโดยอัตโนมัติ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช ผู้ซึ่งดูเหมือนจะไม่เคยมีความนิยมชมชื่นในตัวนายปรีดี และบุคคลสำคัญของคณะราษฎร และมีความขัดแย้งกับนายปรีดี และผู้สนับสนุนนายปรีดี อยู่มากในระหว่างที่ ม.ร.ว. เสนีย์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ย่อมจะเต็มใจร่วมมือกับนายคง อภัยวงศ์ ดำเนินกิจกรรมเป็นปรปักษ์ในทางการเมืองต่อนายปรีดี ในโอกาสที่นายปรีดี ลดตัวลงมาเป็นนักการเมือง ดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า พรรคประชาธิปไตยได้สร้างความเสียหายแก่ฐานะและภาพพจน์ทางการเมืองของนายปรีดี พนมยงค์ เป็นอย่างมากในเวลาต่อไป

คณะรัฐมนตรีของนายปรีดี พนมยงค์ ประกอบด้วยบุคคลต่างๆ ที่มีชื่อเสียง เกียรติคุณ และมีความรู้ความสามารถในวิชาชีพของแต่ละบุคคลหลายคนในจำนวนนี้เป็นสมาชิกคณะราษฎรสายพลเรือนที่อยู่ในแวดวงการเมืองระดับชาติมาตั้งแต่ปี ๒๔๗๕ รัฐมนตรีที่เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภทที่ ๒ ก็คือนายปรีดี พนมยงค์ พลโท จีระวิชิตสงคราม นายดิเรก ชัยนาม นายทวี บุณยเกตุ หลวงนฤเบศร์มานิตย์ หลวงสุนทรเทพหัสติน หลวง

เดชาดิวงษ์วรวัฒน์ หลวงชำนาญนิติเกษตร พ.อ. หลวงเขวงศักดิ์สงคราม พ.อ. ทวน วิชัยทัต นายเดือน บุนนาค และนายวิจิตร ลุลิตานนท์ สำหรับสมาชิกสภา ประเภทที่ ๑ ที่มาจากการเลือกตั้งก็เป็นผู้ที่เคยรับราชการและมีประสบการณ์สูง คือพระยาสุนทรพิพิธ พ.อ. พระยาสุรพันธ์เสนีย์ ขุนระดับคดี และนายวิโรจน์ กมลพันธ์

รัฐบาลของนายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งอยู่ในตำแหน่งระหว่างวันที่ ๒๔ มีนาคม - วันที่ ๗ มิถุนายน ๒๔๘๙ รวมเป็นเวลาเพียง ๔๔ วัน ได้ดำเนินการปลดปล่อยภาระและผ่อนปรนปัญหาต่างๆ ของชาติอันเนื่องมาจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ สำเร็จลุล่วงไปหลายประการ เช่น การเจรจาขอให้รัฐบาลสหรัฐฯ ส่งเพิกถอนเงินของรัฐบาลไทยที่กักกันอยู่ในสหรัฐอเมริกาเป็นผลสำเร็จ เมื่อวันที่ ๓ เมษายน ๒๔๘๙ และการเจรจากับรัฐบาลอังกฤษเปลี่ยนแปลงข้อตกลงในสัญญาสมบรูณ์แบบ โดยแทนที่ประเทศไทยจะส่งข้าวให้แก่อังกฤษเปล่าๆ เป็นการขายข้าวให้แก่อังกฤษจำนวนล้านสองแสนตันภายในเวลา ๑๒ เดือน โดยหากไม่สามารถจัดหาข้าวได้ครบจำนวนดังกล่าว ไทยจะต้องส่งข้าวให้อังกฤษเปล่าๆ ตามจำนวนที่ขาดอยู่นั้น

สำหรับราคาซื้อขายกันนั้น รัฐบาลได้เจรจากันกระทั่งได้ราคาที่สูงคือตันละ ๑๒ ปอนด์ ๑๔ ชิลลิง ตามมาตรฐานข้าวหัก ๓๕ เปอร์เซนต์ และถ้าหากส่งข้าวได้จำนวนตามที่กำหนด ก็จะได้เงินพรีเมียมเพิ่มขึ้นอีกตันละ ๒ - ๓ ปอนด์สเตอร์ลิง การเจรจากับอังกฤษบรรลุความสำเร็จเมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ๒๔๘๙ นอกจากนั้น รัฐบาลของนายปรีดี ก็ยังขอให้รัฐบาลอังกฤษเพิกถอนเงินของรัฐบาลไทยที่กักกันอยู่ในอังกฤษประมาณ ๑๕ ล้านปอนด์ และกำลังดำเนินการเจรจาเรื่องทองคำของรัฐบาลไทยในญี่ปุ่นซึ่งมีทั้งยอดเมื่อก่อนสงครามและยอดภายหลังสงครามแล้ว โดยทั้งหมดนี้เป็นหลักประกันที่ญี่ปุ่นใช้ในการขอกู้เงินบาทของรัฐบาลไทย สำหรับอีกเรื่องหนึ่งที่ได้ดำเนินการในช่วงระยะเวลาอันสั้นนั้นคือการเสนอร่าง พรบ. นิรโทษกรรมแก่ผู้กระทำการต่อต้านการ

ดำเนินสงครามของญี่ปุ่น พ.ศ. ๒๔๘๙ ต่อสภาฯ เพื่อบริโทษกรรมให้แก่ผู้ต่อต้านญี่ปุ่น ซึ่งสภาฯ ได้รับหลักการให้ประกาศใช้เป็นกฎหมายได้เมื่อวันที่ ๑๘ เมษายน ๒๔๘๙

ในขณะเดียวกันสภาผู้แทนราษฎรก็ได้พิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่เสร็จสิ้นลงและได้ลงมติเมื่อวันที่ ๒๙ เมษายน ๒๔๘๙ ให้นำขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๘ ทรงลงพระปรมาภิไธยได้ ซึ่งก็ได้ทรงลงพระปรมาภิไธยเมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม และให้มีผลตั้งแต่วันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๔๘๙ ในวันพระราชทานรัฐธรรมนูญเมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๔๘๙ นั้น นายปรีดี พนมยงค์ นายกรัฐมนตรีเป็นผู้นำรัฐธรรมนูญซึ่งได้จารึกในสมุดไทยขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อทรงลงพระปรมาภิไธย แล้วได้พระราชทานให้นายปรีดีฯ นายกรัฐมนตรีลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ เมื่อนายปรีดีฯ ได้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการแล้ว ก็ได้นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายอีกครั้งหนึ่ง แล้วจึงได้พระราชทานรัฐธรรมนูญนั้นให้แก่ประธานสภาผู้แทนราษฎรต่อไป

ก่อนหน้านั้นในวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๔๘๙ ซึ่งเป็นวันสุดท้ายของการประชุมสภาผู้แทนราษฎรตามรัฐธรรมนูญฉบับวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ นายปรีดี พนมยงค์ นายกรัฐมนตรีได้กล่าวสุนทรพจน์อันเป็นประวัติศาสตร์ต่อที่ประชุมสภาฯ มีสาระสำคัญว่า ขอเชิญชวนสภาผู้แทนราษฎรทั้งหลายให้ระลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ที่ได้พระราชทานรัฐธรรมนูญ พระราชประสงค์ที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญที่ได้รับการทักท้วงมาก่อนนั้น ทางคณะราษฎรมิได้ล่วงรู้ จนกระทั่งเมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๔๗๕ ซึ่งมีพระราชกระแสรับสั่งให้เข้าเฝ้า และมีพระราชกระแสรับสั่งเรื่องดังกล่าว จึงได้ทราบความจริง ดังนั้นเมื่อคณะราษฎรได้ขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ จึงได้พระราชทานด้วยดี นายปรีดี พนมยงค์ ได้กล่าวในสุนทรพจน์ว่า “พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระมหากษัตริย์คุณแก่ชาวไทย ข้าพเจ้าจึงขอให้ท่านทั้งหลายที่อยู่ ณ ที่นี้

และบรรดาชาวไทยทั้งหลาย จงระลึกถึงพระมหากษัตริย์คุณและเทิดพระเกียรติของพระองค์ไว้ชั่วกัลปาวสาน” นอกจากนั้นนายปรีดี ก็ยังได้ถือโอกาสชักชวนความเข้าใจถึงหลักประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญ ซึ่งคณะราษฎรได้ขอพระราชทานมาจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ว่า “ระบอบประชาธิปไตยอันมีระบียบตามกฎหมาย และศีลธรรม และความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ใช่ประชาธิปไตยอันไม่มีระบียบ หรือประชาธิปไตยที่ไร้ศีลธรรม เช่น การใช้สิทธิเสรีภาพอันมีแต่จะให้เกิดความปั่นป่วน ความไม่สงบเรียบร้อย ความเสื่อมศีลธรรมระบอบเช่นนี้เรียกว่าอนาธิปไตยหาใช่ประชาธิปไตยไม่ ขอให้ระวัง อย่าปนประชาธิปไตยกับอนาธิปไตย อนาธิปไตยเป็นภัยอย่างใหญ่หลวงแก่สังคมและประเทศชาติ ระบอบประชาธิปไตยจะมั่นคงอยู่ได้ต้องประกอบด้วยกฎหมาย ศีลธรรม และความซื่อสัตย์สุจริต หรือในบางครั้งในโบราณกาลเรียกว่าการปกครองโดยสามัคคีธรรม การใช้สิทธิโดยไม่มีขอบเขตภายใต้กฎหมายหรือศีลธรรม หรือใช้สิทธิโดยไม่สุจริต ไม่ใช่หลักของประชาธิปไตย ไม่ใช่หลักซึ่งคณะราษฎรขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ พระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ประชาชนชาวไทยนั้น ไม่มีพระราชประสงค์ให้เป็นอนาธิปไตย”

รัฐธรรมนูญฉบับที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล พระราชทานให้แก่ปวงชนชาวไทยเมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๔๘๙ บัญญัติให้มีสองสภา คือสภาผู้แทนราษฎรและพฤฒสภา ประกอบกันเป็นรัฐสภา โดยทั้ง ๒ สภา มาจากการเลือกตั้ง บทเฉพาะกาลกำหนดให้มืองค์การเลือกตั้งสมาชิกพฤฒสภา ได้แก่ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่กำลังอยู่ในตำแหน่งก่อนใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่และผู้สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกพฤฒสภาต้องยื่นใบสมัครต่อองค์การเลือกตั้งดังกล่าว และมีการเลือกตั้งในวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๔๘๙ ซึ่งนายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้หนึ่งที่ได้สมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกพฤฒสภา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๘ ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงกระทำพิธีเปิดประชุมรัฐสภา ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม เมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน ๒๔๘๙ ภายหลัง

จากนั้น นายปรีดี พนมยงค์ ก็ได้นำคณะรัฐมนตรีลาออกจากตำแหน่งเพื่อให้เป็นไปตามวิถีทางแห่งรัฐธรรมนูญ

ต่อมาในวันที่ ๗ มิถุนายน ทั้งสองสภาได้ร่วมกันหารือเพื่อหยั่งเสียงที่ประชุมว่าจะเห็นสมควรให้ผู้ใดดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ซึ่งที่ประชุมทั้งสองสภาก็มีความเห็นเป็นเอกฉันท์ว่าควรให้นายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรี และประธานพฤษสภาได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลความเห็นของสมาชิกรัฐสภาที่เป็นเอกฉันท์ และได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้นายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ ๘ มิถุนายน ๒๔๘๙ โดยประธานพฤษสภาและประธานสภาผู้แทนราษฎรได้ร่วมกันลงนามรับสนองพระบรมราชโองการ

อย่างไรก็ตาม ในวันรุ่งขึ้น คือวันที่ ๙ มิถุนายน ๒๔๘๙ ก่อนที่จะมีการแต่งตั้งคณะรัฐมนตรี สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๘ ก็ได้เสด็จสวรรคตด้วยพระแสงปืน ในคืนวันเดียวกันนั้น รัฐบาลได้นัดประชุมร่วมกับรัฐสภาเป็นกรณีพิเศษ โดยนายปรีดี พนมยงค์ ได้แถลงต่อที่ประชุมถึงกรณีสวรรคต สรุปข้อสันนิษฐานว่าเป็นอุบัติเหตุ และได้เสนอขอความเห็นชอบจากรัฐสภาให้อัญเชิญสมเด็จพระอนุชา เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช ขึ้นทรงราชย์สืบสันตติวงศ์ ซึ่งรัฐสภาก็ได้ลงมติแสดงความเห็นชอบเป็นเอกฉันท์ จากนั้นนายปรีดี พนมยงค์ นายกรัฐมนตรี ก็ได้ลงนามในประกาศอัญเชิญสมเด็จพระอนุชาเจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช ขึ้นครองราชสมบัติ เป็นพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ตั้งแต่วันที่ ๙ มิถุนายน ๒๔๘๙ เป็นต้นไป ภายหลังเลิกประชุมสภาแล้ว นายปรีดี พนมยงค์ ก็ได้กราบบังคมลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรี โดยเหตุผลว่า พระมหากษัตริย์ที่ทรงแต่งตั้งได้เสด็จสวรรคต ในวันรุ่งขึ้น ประธานพฤษสภาและประธานสภาผู้แทนฯ ได้เชิญสมาชิกทั้งสองสภามาประชุมร่วมกันเพื่อหารือถึงผู้ที่สมควรจะเป็นนายกรัฐมนตรี ซึ่งสมาชิกส่วนมากให้ความเห็นว่า ในยามคับขันเช่นนี้สมควรขอให้นายปรีดี พนมยงค์ เป็น

นายกรัฐมนตรีต่อไป ดังนั้นประธานทั้งสองสภาจึงได้นำความกราบบังคมทูล พระกรุณา และได้ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้นายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรี ตั้งแต่วันที่ ๑๑ มิถุนายน ๒๔๘๙ เป็นต้นไป ประกาศพระบรมราชโองการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีดังกล่าวมีคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ชั่วคราวตามรัฐธรรมนูญ เป็นผู้ลงนามในประกาศ ประกอบด้วยสมาชิกวุฒิสภาผู้มีอายุสูงสุด ๓ คน คือ พระสุธรรมวิริยฉัย พระยานลราชสุวัจน์ และหลวงนฤเบศร์มานิต (นายสงวน จุฑาเดมิย์) โดยมี พ.ต. วิลาศ ไสงานนท์ ประธานวุฒิสภาและนายเกษม บุญศรี ประธานสภาผู้แทนราษฎร เป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการ คณะรัฐมนตรีเป็นบุคคลเดิมเกือบทั้งคณะ เช่น พล.ท. จีระ วิจิตตสงคราม เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม นายดิเรก ชัยนาม เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ นายทวี บุญยเกตุ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรราธิการ หลวงเชวงศักดิ์สงคราม เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย หลวงเดชาดิวงค์ (ม.ล. กริ เดชาดิวงค์) เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ พระยาสุนทรพิพิธ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข และหลวงสุนทร เทพหัสดิน (นายสพรั่ง เทพหัสดินฯ) เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม ที่มีการเปลี่ยนแปลงก็คือ พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ (หลวงธำรงฯ) มาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม และนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์ อดีตหัวหน้าพลพรรคเสรีไทยที่อุบลราชธานีและผู้แทนราษฎรจากจังหวัดดังกล่าว มาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงอุตสาหกรรม ต่อมาในวันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๔๘๙ ได้มีประกาศตั้งคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แทนคณะที่ได้ตั้งขึ้นเป็นการชั่วคราว ประกอบด้วย พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนชัยนาทนเรนทรและพระยามานวราชเสวี ซึ่งทั้งสองท่านจะต้องร่วมลงนามในเอกสารทางราชการ

ในช่วงนี้ นักการเมืองที่เป็นปรปักษ์ต่อนายปรีดี พนมยงค์ ได้พยายามแพร่ข่าวที่แสดงความเคลือบแคลงของกรณีสวรรคต โดยแสรั้งมุงความสงสัยไปยังนายปรีดีฯ ว่ามีส่วนรู้เห็นในเรื่งดังกล่าว ถึงขนาดว่าจ้างคนไปร้องตะโกนในโรงภาพยนตร์กล่าวหานายปรีดีฯ ว่าเป็นผู้ลอบปลงพระชนม์ บรรดาหนังสือ

พิมพ์ที่เป็นฝ่ายปรปักษ์ต่อนายปรีดี ก็ได้ประโคมเรื่องทำนองดังกล่าวโดยมิหยุดหย่อน ด้วยเห็นกันว่า กรณีสวรรคตเป็นสิ่งเดียวที่สามารถทำลายนายปรีดี พนมยงค์ได้ เพื่อให้สาธารณชนได้รับทราบกรณีสวรรคตของรัชกาลที่ ๘ โดยละเอียดและอย่างเปิดเผย นายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะนายกรัฐมนตรีได้ดำเนินการให้มีการโปรดเกล้าฯ ตั้งคณะกรรมการขึ้นมาคณะหนึ่งเพื่อสอบสวนพฤติการณ์ในกรณีสวรรคต โดยมีประธานศาลฎีกาเป็นประธาน และมีคณะกรรมการคือ อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ อธิบดีศาลอาญา อธิบดีกรมอัยการ ประธานพฤษสภา ประธานสภาผู้แทนราษฎร พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุมภฏพงษ์บริพัตร พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าภาณุพันธุ์ยุคล พล.ต. วิเชียร สุตันตานนท์ พล.ร.ต. แชน ปัจจุฉนน์ พล.อ.ท. หลวงเชิดวุฒากาศ โดยมีนายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นเลขานุการ และนายสอาด นาวิเจริญ เป็นผู้ช่วยเลขานุการ

คณะกรรมการฯ ได้ประชุมพิจารณาเรื่องนี้อย่างเปิดเผยต่อหน้าประชาชน ทั้งยังมีการถ่ายทอดเสียงการประชุม การซักพยาน ตลอดจนการดำเนินการพิจารณาทุกอย่างของผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้ประชาชนได้รับฟังข้อมูลทุกอย่าง คณะกรรมการฯ ได้เสนอต่อรัฐบาลว่า “กรณีอันจะพึงเป็นต้นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลเสด็จสวรรคตนั้น สำหรับกรณีอุบัติเหตุ คณะกรรมการมองไม่เห็นทางว่าจะเป็นไปได้เลย ส่วนอีกสองกรณีคือ ถูกลอบปลงพระชนม์และปลงพระชนม์เองนั้น การถูกลอบปลงพระชนม์ไม่มีพยานหลักฐานและเหตุผลที่แน่นอนแสดงว่าเป็นไปได้ แต่ก็ไม่สามารถที่จะตัดออกเสียได้โดยสิ้นเชิง เพราะว่ายังมีท่าทางของพระบรมศพค้ำอยู่ ส่วนในกรณีปลงพระชนม์เองนั้น ลักษณะของบาดแผลแสดงว่าเป็นไปได้ แต่ไม่ปรากฏเหตุผลหรือหลักฐานอย่างใดว่าได้เป็นเช่นนั้นโดยแน่ชัด คณะกรรมการจึงไม่สามารถจะชี้ขาดว่าเป็นกรณีหนึ่งกรณีใดในสองกรณีนี้ ทั้งนี้เป็นเรื่องที่อยู่ในอำนาจหน้าที่ของพนักงานที่จะดำเนินการสืบสวนและปฏิบัติตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาต่อไป” รัฐบาลได้พิจารณารายงานนี้ และได้

นำเสนอคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และขณะเดียวกันก็ได้ส่งเรื่องให้กรมตำรวจดำเนินการต่อไปตามอำนาจหน้าที่ อย่างไรก็ตาม กรณีสวรรคตได้กลายเป็นประเด็นทางการเมืองที่ฝ่ายตรงข้ามได้ใช้ประหัตประหารชื่อเสียงและเกียรติคุณของนายปรีดี พนมยงค์ ไปเสียแล้ว ดังนั้นการวิพากษ์วิจารณ์อย่างรุนแรงจึงดำเนินต่อไป

ต่อมาในวันที่ ๕ สิงหาคม ๒๔๘๙ ได้มีการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรใน ๔๗ จังหวัดเพิ่มขึ้นตามบทเฉพาะกาลของรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ ซึ่งทำให้มีผู้แทนราษฎรเพิ่มจำนวนขึ้น ๘๒ คน รวมกับจำนวนเดิมเป็นจำนวนทั้งสิ้น ๑๗๘ คน นายปรีดี พนมยงค์ได้รับเลือกตั้งเป็นผู้แทนฯ ของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยไม่ต้องมีการลงคะแนนเพราะในเขตเลือกตั้งนั้นมีผู้สมัครเพียงคนเดียว นายปรีดีฯ อยู่ในตำแหน่งผู้แทนราษฎรจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตั้งแต่วันที่ ๕ สิงหาคม ๒๔๘๙ จนกระทั่งวันที่ ๘ เมษายน ๒๔๙๐ จึงได้ขอลาออกจากตำแหน่งดังกล่าว

นายปรีดี พนมยงค์ ได้ขอลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๒๑ สิงหาคม ๒๔๘๙ ด้วยเหตุผลด้านสุขภาพเสื่อมโทรมอันเนื่องมาจากการได้ตรากตรำรับใช้ประเทศชาติมาเป็นเวลานานพอสมควร ก่อนหน้านั้น ๑๐ วัน ในวันที่ ๑๑ สิงหาคม นายปรีดีฯ ในฐานะนายกรัฐมนตรีได้รับสนองพระบรมราชโองการในประกาศเฉลิมพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๘ ว่า “พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล อุดลยเดชวิมลรามาชิตี จักรีนฤพดินทร สยามมินทราธิราช พระมหากษัตริย์แห่งประเทศไทย” และให้เจ้าพนักงานพระราชพิธีจัดนพปฎลเศวตฉัตรกางกั้นถวายสืบไป พล.ต.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี จัดตั้งคณะรัฐบาลชุดต่อไป โดยมีนายดิเรก ชัยนาม เป็นรองนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ นายดิเรกฯ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอน เมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๐ และได้ดำเนินการ

เจรจากับรัฐบาลอังกฤษเพื่อขอยกเลิกสัญญาสมบูรณแบบจนกระทั่งอังกฤษยอมรับหลักการ โดยทุกอย่างกำลังจะเรียบร้อยอยู่แล้ว เมื่อเกิดรัฐประหารเมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐

ภายหลังที่ได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้ว นายปรีดี พนมยงค์ ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโส ได้รับเชิญจากหลายประเทศให้เดินทางไปเยือนประเทศเหล่านั้น อันจะเป็นการกระชับสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยภายหลังสงครามกับชุมชนของโลกเสรี นายปรีดีฯ ได้แจ้งให้คณะรัฐมนตรีทราบ และในการประชุมคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๔๙๙ คณะรัฐมนตรีเห็นสมควรให้นายปรีดีฯ ตอบรับเชิญรัฐบาลจีน รัฐบาลสหรัฐฯ และรัฐบาลอังกฤษ และเห็นว่า รัฐบุรุษอาวุโสในฐานะทูตสันถวไมตรีจากประเทศไทยควรที่จะได้เดินทางไปเยือนประเทศอื่นๆ นอกจากนั้นด้วย รวมทั้งฝรั่งเศสกับสหภาพโซเวียต ทั้งนี้เป็นการเดินทางในนามของรัฐบาลไทย รัฐบาลได้ให้หลวงสุขุมพันธุ์ประดิษฐ์ ทำหน้าที่เป็นเลขาธิการของรัฐบุรุษอาวุโส และมีผู้ร่วมคณะอีก ๒ นาย คือ นายวิทย์ ศิวะศรียานนท์ และ ร.อ. วัชรชัย ชัยสิทธิเวช ร.น. ทั้งนี้โดยให้นายกนต์ธีร์ ศุภมงคล ซึ่งกำลังดำเนินงานเกี่ยวกับการสมัครเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติของประเทศไทย ซึ่งรวมถึงการทำความตกลงกับประเทศมหาอำนาจต่างๆ ด้วย เข้าสมทบในคณะของรัฐบุรุษอาวุโสในการเยือนสหรัฐอเมริกาและยุโรปที่นครซานฟรานซิสโก พล.ร.ต. ถวัลย์ อ่างนาวาสวัสดิ์ นายกรัฐมนตรี ได้แจ้งต่อคณะรัฐมนตรีว่า หากกระทรวงใดมีเรื่องที่จะฝากรัฐบุรุษอาวุโสไปช่วยดำเนินการให้ในระหว่างการเยือนต่างประเทศก็สามารถทำได้ เพียงขอให้เป็นเรื่องสำคัญๆ ที่นายปรีดี พนมยงค์ พอที่จะมีเวลาช่วยดำเนินการให้ได้

รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ และภรรยา (รัฐบาลได้ให้ความเห็นชอบต่อการร่วมเดินทางไปกับนายปรีดีฯ ของท่านผู้หญิง พูนศุข พนมยงค์ เพราะนายปรีดีฯ เดินทางไปเยือนนานาประเทศในฐานะทูตสันถวไมตรีของรัฐบาล

ไทย ซึ่งการซื้อเชิญและการต้อนรับรวมไปถึงภรรยาด้วย ทั้งนี้โดยท่านผู้หญิง พูนศุขฯ ออกค่าใช้จ่ายด้วยเงินส่วนตัว) พร้อมด้วยคณะ ได้ออกเดินทางโดยเครื่องบินของสายการบินอเมริกันที่มาเปิดเที่ยวบินทดลองระหว่างกรุงเทพฯ กับ นานกิง เมืองหลวงที่ตั้งรัฐบาลของรัฐบาลจีนคณะชาติ เมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๔๘๙ และได้รับการต้อนรับอย่างฉันทมิตรจากประธานาธิบดี เจียงไคเช็ค และมาตาม เจียง พร้อมด้วย ดร. ที.วี.ซุง ผู้ซึ่งรักษาการในตำแหน่งประธาน สภาบริหาร (เทียบตำแหน่งนายกรัฐมนตรี) ในขณะนั้น นายที.วี.ซุง ได้สัญญา กับนายปรีดีฯ ว่า จีนจะสนับสนุนการขอเข้าเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ ของประเทศไทย และได้ปฏิบัติตามนั้น นอกจากกรุงนานกิงแล้ว นายปรีดีฯ และคณะก็ได้เยือนกรุงปักกิ่งและนครเซี่ยงไฮ้ ก่อนที่จะเดินทางต่อไปยังกรุง มนิลา ประเทศฟิลิปปินส์ ตามคำเชิญและการต้อนรับของประธานาธิบดี โรยัล และรองประธานาธิบดี คิวรีโน

นายปรีดี พนมยงค์ และคณะ เดินทางโดยเครื่องบินจากกรุงมนิลาไปยัง นครลอสแอนเจลิส สหรัฐอเมริกาประมาณกลางเดือนพฤศจิกายน ๒๔๘๙ และเริ่มการเยือนสหรัฐฯ จากจุดนั้นรวมเป็นเวลาเกือบเดือนที่อยู่ในสหรัฐฯ ทาง การสหรัฐฯ ได้ให้การต้อนรับรัฐบาลราชอาณาจักรไทยด้วยอัธยาศัยไมตรีอันดียิ่ง ในฐานะที่นายปรีดีฯ เป็นหัวหน้าขบวนการเสรีไทยที่ได้ให้ความร่วมมืออย่าง ไกล่ชิดแก่ฝ่ายสัมพันธมิตร ในระหว่างการเยือนมลรัฐต่างๆ นายปรีดีฯ มีโอกาส ได้พบกับอดีตเจ้าหน้าที่ของ โอ.เอส.เอส. บางคนที่เคยร่วมงานกับขบวนการ เสรีไทยในระหว่างสงคราม ที่กรุงวอชิงตัน, รัฐบาลสหรัฐฯ ได้จัด “แบลร์เฮาส์” เป็นที่พำนักรับรองนายปรีดีฯ และท่านผู้หญิงฯ และนายปรีดีฯ ก็ได้เข้าพบ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศและข้าราชการกระทรวงดังกล่าวที่เคย ให้ความสนับสนุนและความช่วยเหลือประเทศไทยในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ในโอกาสนั้นนายโรเบิร์ต พี. แพตเตอร์สัน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม สหรัฐฯ ก็ได้ทำพิธีมอบเหรียญ “เมดัล ออฟ ฟรีดอม” ประดับโบปาล์มทองคำ ให้แก่อดีตหัวหน้าขบวนการเสรีไทย พร้อมด้วยใบประกาศกิตติคุณในฐานะที่

นายปรีดี พนมยงค์ ได้ “ประกอบคุณความดีระหว่างสงครามในฐานะผู้นำ ขบวนการต่อต้านญี่ปุ่นในประเทศไทย ในส่วนที่เกี่ยวกับปฏิบัติการทางทหาร ต่างๆ ที่ต่อต้านฝ่ายศัตรูในพื้นที่ซึ่งฝ่ายศัตรูได้ยึดครองอยู่ ระหว่างเดือนตุลาคม ๒๔๘๗ (เริ่มตั้งแต่ที่ผู้แทนของ โอ.เอส.เอส. แห่งปฏิบัติการ “ฮอทพูท” ได้เข้ามาติดต่อและประสานความร่วมมือระหว่าง โอ.เอส.เอส. กับขบวนการเสรีไทย ในเดือนกันยายน ๒๔๘๗) จนถึงเดือนกันยายน ๒๔๘๘ เหยี่ยงตังกล่าวนี้เป็น อิสริยาภรณ์สูงสุดที่สหรัฐฯ พึงจะมอบให้แก่บุคคลที่เป็นพลเรือนของประเทศที่เป็นมิตรกับสหรัฐอเมริกา (ตามระเบียบของสหรัฐฯ บุคคลที่พึงจะได้รับ “เมดัล ออฟ ฟรีดอม” ประดับโบปาล์มทองคำ จะต้องประกอบคุณงามความดีอย่าง ยอดเยี่ยมและเป็นพิเศษจริงๆ หรือเป็นผู้ที่ได้แสดงความกล้าหาญอย่างเอกอุ เป็นที่สุด โดยเอาชีวิตของตนเองเป็นเดิมพันในการประกอบภารกิจที่มอบให้) นายปรีดี พนมยงค์ เป็นคนไทยเพียงคนเดียวที่ได้รับ “เมดัล ออฟ ฟรีดอม” ประดับโบปาล์มทองคำ ซึ่งถือว่าเป็นเกียรติยศสูงสุดที่สหรัฐอเมริกา เคยให้แก่คนไทย ไม่ว่าจะเป็นยุคสมัยใดก็ตาม ต่อจากนั้น นายปรีดีฯ ก็ได้รับการต้อนรับจากประธานาธิบดี แฮร์รี เอส. ทรูแมน ผู้ซึ่งยืนยันว่าสหรัฐฯ จะให้ความสนับสนุนแก่ไทยในการสมัครเข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ จากนั้นรัฐบุรุษอาวุโสก็ได้เดินทางต่อไปยังนครนิวยอร์ก ซึ่งขณะนั้นผู้แทนของรัฐบาลไทยกำลังพยายามติดต่อกับบรรดาสมาชิกถาวรของคณะมนตรีความมั่นคง เพื่อให้ยอมรับประเทศไทยเข้าสหประชาชาติ และในที่สุดไทยก็ได้ประสบความสำเร็จโดยได้เข้าเป็นสมาชิกของสหประชาชาติในวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๔๘๙ ซึ่งนายปรีดีฯ ได้ติดตามเรื่องดังกล่าวอย่างใกล้ชิดจนกระทั่งวันที่ ๑๔ ธันวาคม จึงได้ออกเดินทางไปยังประเทศอังกฤษโดยเรือ “ควีนอลิซาเบธ” พร้อมด้วยท่านผู้หญิงฯ และหลวงสุขุมภัยประดิษฐ์ สำหรับผู้ร่วมคณะคนอื่นๆ เดินทางไปลอนดอนโดยทางเครื่องบิน ในระหว่างเดินทางข้ามมหาสมุทรแอตแลนติก นายปรีดีฯ ได้พบกับนายเบวิน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของอังกฤษ ซึ่งเดินทางมาในเรือลำเดียวกัน และได้ปรึกษารือกันในเรื่องต่างๆ นายปรีดีฯ เดินทางถึงอังกฤษในคืนวันที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๔๘๙

และในวันรุ่งขึ้น รัฐบุรุษอาวุโสและท่านผู้หญิงฯ ก็ได้ไปร่วมรับประทานอาหารกลางวันกับจอมพลเรือ ลอร์ด หลุยส์ เมานท์แบทเทน ต่อมาในตอนบ่ายก็ได้รับเชิญไปในงานรับรองที่รัฐสภา และในตอนค่ำรัฐบาลอังกฤษก็ได้จัดงานเลี้ยงรับรองเป็นเกียรติแก่นายปรีดี พนมยงค์ และคณะทูตสันถวไมตรีของไทย ต่อมาในวันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๔๘๙ สมเด็จพระเจ้ายอร์จ ที่ ๖ และสมเด็จพระราชินีอลิซาเบธ ได้โปรดเกล้าฯ ให้นายปรีดี พนมยงค์ และท่านผู้หญิงพูนศุขฯ เข้าเฝ้าที่พระราชวังบักกิงแฮม และในโอกาสนั้นก็ได้พระราชทานเลี้ยงอาหารกลางวันด้วย โดยมีเจ้าฟ้าหญิงอลิซาเบธ (ต่อมาคือสมเด็จพระนางเจ้าอลิซาเบธ ที่ ๒) เจ้าฟ้าหญิงมาร์กาเรต พระราชธิดา และจอมพลเรือ ลอร์ด และเลดี้ เมานท์แบทเทนร่วมโต๊ะเสวยด้วย จากนั้นในวันที่ ๒ มกราคม ๒๔๙๐ ก่อนที่จะเดินทางต่อไปยังกรุงปารีส นายปรีดีฯ ได้เข้าเยี่ยมนายคลิเมนต์ แอดลี นายกรัฐมนตรีอังกฤษซึ่งให้การต้อนรับด้วยอัธยาศัยไมตรีอันดียิ่ง

ที่กรุงปารีส ในฐานะแขกของประธานาธิบดี เลออง บลูม ประธานาธิบดีฝรั่งเศสได้ให้การต้อนรับอย่างอบอุ่นและจัดเลี้ยงรับรองที่กระทรวงการต่างประเทศ จากนั้นรัฐบุรุษอาวุโสของไทยได้เดินทางไปสวิตเซอร์แลนด์ และได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้เข้าเฝ้า ณ ที่ประทับชั่วคราวที่เมืองดาวิส พร้อมกับสมเด็จพระราชชนนี ต่อจากสวิตฯ นายปรีดีฯ และคณะได้เดินทางต่อไปยังกรุงเฮก ประเทศเนเธอร์แลนด์ กรุงโคเปนเฮเกน ประเทศเดนมาร์ก กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน และกรุงออสโล ประเทศนอร์เวย์ ภายหลังการเยือนกรุงออสโล นายปรีดีฯ ได้ล้มป่วย จึงต้องบอกเลิกการไปเยือนกรุงมอสโก สหภาพโซเวียต และเดินทางกลับไปรักษาตัวที่กรุงสต็อกโฮล์ม จนกระทั่งวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ จึงออกจากยุโรปแวะเยือนกรุงโคโร ประเทศอียิปต์ แล้วเดินทางกลับประเทศไทยผ่านนครกัลกัตตา อินเดีย และกรุงร่างกุ้ง พม่า ที่นครกัลกัตตา ผู้แทนสถาบันสมิธโซเนียน จากสหรัฐฯ ได้มอบเอกสารของสถาบันดังกล่าวชุดหนึ่งแก่นายปรีดีฯ โดยเอกสารชุดดังกล่าวนี้ได้บรรยายเกี่ยวกับนกชนิดหนึ่งซึ่งเพิ่งจะค้นพบ และสถาบันฯ ดังชื่อให้เป็นเกียรติแก่นายปรีดี พนมยงค์

ต่อมาในการประชุมคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑๘ เมษายน ๒๔๙๐ คณะรัฐมนตรีได้มีมติแต่งตั้งรัฐบาลราษฎรไทย ปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้แทนของประเทศไทยในการประชุมสมัชชาพิเศษขององค์การสหประชาชาติ เพื่อพิจารณาปัญหาปาเลสไตน์ ซึ่งจะเริ่มขึ้นในวันที่ ๒๔ เมษายน ศกเดียวกัน นอกจากนั้นในระหว่างการเดินทางกลับ นายปรีดีฯ ก็ได้รับมอบหมายจากรัฐบาลไทยให้แวะกรุงปารีสเพื่อดูแลปัญหาการคืนดินแดนให้แก่ฝรั่งเศสด้วย

ในวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ ได้เกิดการรัฐประหารล้มล้างรัฐบาลที่ถูกตั้งด้วยกฎหมายของ พล.ร.ต. ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ โดยกล่าวหาว่าเป็นรัฐบาลที่มีนายปรีดี พนมยงค์ อยู่เบื้องหลัง คณะรัฐประหารได้ส่งกำลังบุกเข้าไปยังทำเนียบท่าช้างฯ ในลักษณะที่ทำให้เข้าใจว่า ประสงค์ที่จะทำร้ายนายปรีดีฯ และสมาชิกในครอบครัว นายปรีดีฯ ได้หลบหนีจากทำเนียบท่าช้างฯ ไปได้อย่างหวุดหวิด และไปพักอยู่ที่ฐานทัพเรือสัตหีบอยู่ระยะเวลานานหนึ่ง ก่อนที่จะตัดสินใจเดินทางออกจากประเทศไทย โดยในขั้นแรกจะลี้ภัยอยู่ในสิงคโปร์ ในการนี้ นายปรีดีฯ ได้รับความช่วยเหลือจาก น.อ. สเตรทฟอร์ด เดนนิส ผู้ช่วยทูตทหารเรืออังกฤษ และ น.อ. อัลเฟรด การ์ดเลส ผู้ช่วยทูตทหารเรือสหรัฐฯ ทั้งนี้โดยเจฟฟรี ธอมป์สัน เอกอัครราชทูตอังกฤษ และ เอ็ดวิน สแตนตัน เอกอัครราชทูตอเมริกันประจำประเทศไทย ได้ร่วมกันวางแผนส่งนายปรีดีฯ ออกไปสิงคโปร์ น.อ. เดนนิสเป็นผู้พานายปรีดีฯ ไปส่งขึ้นเรือยนต์ปิกนิกที่ทำเรือกรุงเทพฯ และ น.อ. การ์ดเลส เป็นผู้ขับเรือปิกนิกลำนั้นซึ่งชักธงชาติอเมริกันผ่านปากน้ำเจ้าพระยาสู่อ่าวไทย และส่งนายปรีดีฯ กับผู้ติดตาม ๓ นาย ขึ้นเรือบรรทุกน้ำมันของบริษัทเชลล์ เดินทางไปสิงคโปร์ตามที่เอกอัครราชทูตอังกฤษและสหรัฐฯได้ทำการตกลงกับนายวิลเลียม อดัม ผู้จัดการบริษัทเชลล์ (ประเทศไทย) ไว้แล้ว นายปรีดี พนมยงค์ และคณะเดินทางถึงสิงคโปร์ในวันที่ ๒๒ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ โดยลอร์ด คิลเลน ผู้สำเร็จราชการสิงคโปร์ได้จัดให้นายปรีดีฯ และคณะพำนักอยู่ที่เกาะเซ็นต์ จอห์น และได้ไปพบนายปรีดีฯ เพื่อแสดงความเห็นใจในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น นายปรีดี พนมยงค์ พำนักอยู่ที่

สิงคโปร์เป็นเวลาประมาณ ๖ เดือน ก่อนที่จะเดินทางไปฮ่องกง เมื่ออังกฤษให้การรับรองทางการทูตแก่รัฐบาลใหม่ในประเทศไทย

ในระหว่างที่พำนักอยู่สิงคโปร์ นายปรีดี พนมยงค์ ได้ขอให้สถานเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงลอนดอน (นายดิเรก ชัยนาม เป็นเอกอัครราชทูต) และประจำกรุงนานกิง (นายสงวน ตุลารักษ์ เป็นเอกอัครราชทูต) ออกหนังสือเดินทางพร้อมด้วยวีซ่าเข้าประเทศต่างๆ ให้แก่นายปรีดี ซึ่งทำให้นายปรีดีได้รับการตรวจลงตราหนังสือเดินทางเข้าประเทศต่างๆ เช่น จีน สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส ฯลฯ และเพื่อการเดินทางไปยังประเทศต่างๆ ขณะที่ยังไม่สามารถกลับคืนสู่ประเทศไทย นายปรีดี ได้เดินทางจากสิงคโปร์ถึงฮ่องกงในตอนปลายเดือนพฤษภาคม ๒๔๙๑ และเดินทางต่อไปยังนครเซี่ยงไฮ้ ที่เซี่ยงไฮ้ นายปรีดี ได้ตกลงใจที่จะเดินทางไปเม็กซิโกโดยผ่านนครซานฟรานซิสโก และได้รับการตรวจลงตราหนังสือเดินทางจากสถานเอกอัครราชทูตเม็กซิโกโดยไม่มีปัญหาใดๆ

อย่างไรก็ตาม ขณะที่นายปรีดี พนมยงค์ กำลังจะออกเดินทางจากเซี่ยงไฮ้ไปเม็กซิโกที่ดี โดยต้องแวะผ่านสหรัฐอเมริกาที่ซานฟรานซิสโกเป็นเวลาเพียงไม่กี่ชั่วโมง ได้มีรองกงสุลสหรัฐฯ ประจำเซี่ยงไฮ้คนหนึ่ง ชื่อนายฮอร์แมน ฮานนาห์ เข้ามากระซอกหนังสือเดินทางของนายปรีดี จากมือของเจ้าหน้าที่ตรวจคนเข้าเมืองของจีน และได้ขีดฆ่าวีซ่าของสหรัฐฯ ที่ทางสถานเอกอัครราชทูตสหรัฐฯ ประจำกรุงลอนดอนได้ประทับตราไว้ เหตุการณ์นั้นได้ทำให้นายปรีดี ไม่สามารถจะเดินทางไปเม็กซิโกได้ การกระทำของนายฮานนาห์ ซึ่งเป็นสายลับขององค์การ ซี.ไอ.เอ. ได้ทำให้นายปรีดี พนมยงค์ ลี้ภัยความศรัทธาในกลไกของรัฐบาลสหรัฐฯ ในยุคสงครามเย็น และสลัดใจในความรู้ค่าของอิสริยาภรณ์ “เมดัล ออฟ ฟรีดอม” ประดับโบปาล์มทองคำ ที่รัฐบาลสหรัฐฯ ได้มอบให้แก่นายปรีดี เมื่อปีเศษก่อนหน้านี้ ต่อมากงสุลใหญ่สหรัฐฯ ได้มาแสดงความเสียใจต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น และแจ้งว่านายพลยอร์ช มาร์แชล

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศอเมริกันได้สั่งให้ประทับวีซ่ากลับคืนในหนังสือเดินทางของนายปรีดีฯ สำหรับจอมพลเจียงไคเช็ค ซึ่งได้ทราบเหตุการณ์ที่สนามบินเชียงไฮ้ ก็ได้แสดงความปรารถนาที่จะให้นายปรีดีฯ ได้พำนักอยู่ในจีน โดยยืนยันว่า จะไม่ส่งนายปรีดีฯ ข้ามแดนกลับไปให้รัฐบาลที่กรุงเทพฯ ขณะนั้น นายปรีดี พนมยงค์ พำนักอยู่ที่เชียงไฮ้จนกระทั่งสิ้นปี ๒๔๙๑ โดยได้ติดตามเหตุการณ์ภายในประเทศไทยอย่างใกล้ชิด เพื่อหาโอกาสกลับเข้าไปโค่นล้มรัฐบาลของคณะรัฐประหาร ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ ซึ่งครองอำนาจอยู่ในขณะนั้น

ประมาณต้นปี ๒๔๙๒ นายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งได้ตกลงกับบรรดามิตรสหายทั้งทหารและพลเรือนที่ประสงค์จะทำการโค่นล้มรัฐบาลคณะรัฐประหาร รับเป็นหัวหน้าทำการดังกล่าว ได้เช่าเรือเล็กๆ ขนาด ๒๐ ตัน ออกเดินทางจากฝั่งทะเลจีนไปยังฝั่งทะเลตะวันออกของไทย และขึ้นบกเดินทางเข้าไปซ่อนตัวอยู่ในกรุงเทพฯ ในคืนวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๒ นายปรีดีฯ ได้เดินทางไปยังมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และเริ่มวางแผนการยึดอำนาจรัฐกลับคืนมาที่นั่น โดยได้จัดตั้งกองบัญชาการขึ้นภายในพระบรมมหาราชวัง และส่งกำลังออกไปยึดสถานที่สำคัญๆ ต่างๆ ทั้งนี้โดยทางกองทัพเรือจะส่งกำลังมาให้ความสนับสนุน อย่างไรก็ตาม ความพยายามยึดอำนาจรัฐกลับคืนมาไม่เป็นผลสำเร็จ นายปรีดี พนมยงค์ ผู้ซึ่งประสบความพ่ายแพ้ ได้ถูกพาไปหลบซ่อนอยู่ในบ้านหลังหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ฝั่งธนบุรี ใกล้แม่น้ำเจ้าพระยา ตรงข้ามกับคลองสาธร ฝั่งกรุงเทพฯ และได้หลบซ่อนอยู่เป็นเวลา ๕ เดือนเศษ จนกระทั่งวันที่ ๖ สิงหาคม ๒๔๙๒ จึงได้เดินทางออกจากประเทศไทยโดยเรือประมงขนาดเล็ก มีระวางขับน้ำเพียง ๕ ตัน ภายใต้การบังคับเรือของนายทหารเรือนอกราชการยศเรือโท ออกสู่อ่าวไทยเวลาพลบค่ำ ซึ่งโชคช่วยให้การเดินทางปลอดภัยทั้งจากการตรวจจับของเจ้าหน้าที่ไทยและเจ้าหน้าที่ของประเทศเพื่อนบ้านและจากภัยธรรมชาติตลอดเวลากว่า ๑๐ วัน จึงได้เข้าเทียบท่าเรือสิงคโปร์ ต่อจากนั้นอีกไม่นาน นายปรีดี พนมยงค์ และคณะ ก็ได้ลอบลงเรือเดินทะเลจาก

สิงคโปร์ไปฮ่องกง ทั้งนี้ด้วยความช่วยเหลือจากมิตรชาวจีนผู้หนึ่งซึ่งเดินทาง
โดยเครื่องบินจากกรุงเทพฯ มาจัดการเรื่องต่างๆ ให้จนเป็นที่เรียบร้อย

ที่ฮ่องกง ตัวแทนของพรรคคอมมิวนิสต์ได้ส่งคนมาต้อนรับและร่วม
เดินทางไปจนถึงปักกิ่ง นายปรีดี ออกเดินทางโดยเรือเดินทะเลระหว่างข้ามน้ำ
๓,๐๐๐ ตันจากฮ่องกง เมื่อวันที่ ๑๒ กันยายน ๒๔๙๒ และถึงท่าเรือชิงเต่าใน
วันที่ ๑๔ กันยายน เมื่อนั้นตกอยู่ภายใต้การปกครองของพรรค
คอมมิวนิสต์จีนแล้ว โดยนายกเทศมนตรีของเมืองได้ให้การต้อนรับนายปรีดี
และคณะ และอีก ๕ วันหลังจากนั้น นายปรีดี ก็เดินทางถึงกรุงปักกิ่ง และ
ได้พำนักอยู่ในประเทศจีนตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาเป็นเวลาถึง ๒๑ ปีในฐานะแขก
ของสาธารณรัฐราษฎรจีน นายปรีดี พนมยงค์ ได้ออกจากประเทศจีนไป
พำนักอยู่ที่ประเทศฝรั่งเศสในปี ๒๕๑๓ เมื่ออายุได้ ๗๐ ปี และได้ถึงอสัญกรรม
ณ กรุงปารีสเมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๕๒๖ ก่อนที่จะมีอายุครบ ๘๓ ปีเพียง
๙ วัน

ในช่วงสุดท้ายของชีวิต แม้ว่าจะเข้าสู่ชรภาพแล้วก็ตาม นายปรีดี
พนมยงค์ ได้ทำงานหนักในด้านการค้นคว้า รวบรวม และเรียบเรียงเอกสารที่มี
ความสำคัญทั้งต่อประวัติศาสตร์ของชาติไทยและต่อความถูกต้องเป็นธรรมแก่
ตัวนายปรีดีเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่เกี่ยวกับการจัดตั้งและดำเนิน
การของขบวนการเสรีไทยที่นายปรีดี พนมยงค์ เป็นหัวหน้าและทำการตัดสินใจ
ใจเกือบจะทุกเรื่องด้วยตนเอง จากเอกสารที่เป็นประวัติศาสตร์และจากข้อเขียน
ที่อธิบายเรื่องต่างๆ ตามความเป็นจริง ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศที่มีความ
สนใจในประเทศไทย ก็ได้รับทราบข้อเท็จจริงต่างๆ และไม่จำเป็นต้อง
หลงเข้าใจผิดไปกับเรื่องราวที่เป็นเท็จ หรือที่ไม่ถูกต้องสมบูรณ์อีกต่อไป

นายพลสิงกะโป (คนกลางแถวหน้า)
ผู้บัญชาการสูงสุดประจำเขตเชียงขวางกับคณะ
(คนที่ ๑ แถวหน้า จากขวามือคือ
สมาน วิยะเกต ประธานสภาประชาชนสูงสุดคนปัจจุบัน)

ภาคผนวก

ท่านปรีดี พนมยงค์
กับการกู้เอกราชของประเทศเพื่อนบ้าน

สุพจน์ ด้านตระกูล

นายพลสิงกะโปกับผู้เขียนและเพื่อน
จากขวา ศุขปริดา พนมยงค์, สุพจน์ ด้านตระกูล, นายพลสิงกะโป และ ว่อง สังข์มี
เวียงจันทน์, ๒๕๔๐

ท่านปรีดี พนมยงค์ กับการกู้เอกราชของประเทศเพื่อนบ้าน

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ แม้ในทางนิตินัยประเทศไทยจะยังคงเป็นประเทศเอกราช แต่ในทางพฤตินัยหรือในความเป็นจริงทางรูปธรรม ประเทศไทยหาได้มีเอกราชใหม่ หากเป็นประเทศที่ถูกยึดครองโดยกองทัพญี่ปุ่น ซึ่งขณะนั้นมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี และได้ทำสัญญาพันธมิตรทางทหารกับญี่ปุ่น

ก่อนที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม จะทำสัญญาพันธมิตรทางทหารกับญี่ปุ่นนั้น ในคณะรัฐมนตรีของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มีความเห็นแตกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายข้างมากเห็นว่า ควรให้ความร่วมมือกับญี่ปุ่นในการทำสงครามครั้งนี้จนถึงที่สุด ส่วนฝ่ายข้างน้อยซึ่งมีนายปรีดี พนมยงค์ เป็นผู้นำไม่เห็นด้วย และในที่สุดญี่ปุ่นก็จัดการให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ปรับปรุงคณะรัฐมนตรีใหม่ โดยให้นายปรีดี พนมยงค์ พ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรีอันเป็นตำแหน่งทางการเมือง ไปดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน ซึ่งเป็นตำแหน่งที่อยู่เหนือการเมืองในวันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๔๘๔ และต่อมาในวันที่ ๒๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๕ รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ประกาศสงครามกับสหรัฐอเมริกาและอังกฤษ อันเป็นการแสดงถึงความร่วมมือกับญี่ปุ่นอย่างถึงที่สุด

ในตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดินได้เปิดโอกาสให้นายปรีดี พนมยงค์ ได้มีเวลาทบทวนสติปัญญาและความรู้ความสามารถในการกอบกู้เอกราชของชาติจากการยึดครองของญี่ปุ่นผู้รุกราน

ในการต่อสู้กู้เอกราชของชาติจากการยึดครองของญี่ปุ่นครั้งนี้ นายปรีดี พนมยงค์ ได้เปิดการต่อสู้เป็น ๒ แนวทาง คือ แนวทางการเมืองและแนวทางการทหาร

ในแนวทางการเมือง ได้ต่อสู้ให้สัมพันธมิตรยอมรับนับถือเอกราชของชาติ

ในแนวทางการทหาร ได้จัดตั้งกองทัพของประชาชนขึ้นอย่างลับๆ ที่มีชื่อเรียกในเวลาต่อมาว่า ขบวนการเสรีไทย เพื่อทำการต่อสู้ด้วยกำลังอาวุธกับกองทัพญี่ปุ่นที่ยึดครองประเทศไทยอยู่ในเวลานั้น

กองกำลังของขบวนการเสรีไทยในเวลานั้นในขอบข่ายทั่วประเทศที่พร้อมจับอาวุธขึ้นต่อสู้กับญี่ปุ่นอย่างเปิดเผยมีจำนวนไม่น้อยกว่า ๖๐,๐๐๐ คน

โดยที่กองกำลังของทหารญี่ปุ่นนอกจากจะประจำอยู่ในจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญๆ ในประเทศแล้ว ในแหลมอินโดจีนซึ่งหมายถึงเวียดนาม กัมพูชา และลาว ก็ได้ถูกยึดครองโดยกองกำลังทหารญี่ปุ่นเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะลาวซึ่งมีพรมแดนติดกับอีสานของไทย ถ้าได้มีขบวนการคนลาวรักชาติร่วมมือกับขบวนการเสรีไทยในการต่อต้านญี่ปุ่นก็จะเป็นการดีมาก

ด้วยเหตุนี้นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าใหญ่ขบวนการเสรีไทยที่มีรหัสว่า รัช (Ruth) จึงได้ปรึกษารื้อกับนายเตียง ศิริขันธ์ (สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจากจังหวัดสกลนคร และเป็นผู้นำคนหนึ่งในขบวนการเสรีไทยที่รับผิดชอบพลพรรคทางอีสาน มีรหัสว่า พลูโต (Pluto) ในการที่จะสรรหาคคนลาวผู้รักชาติเพื่อมาดำเนินการจัดตั้งขบวนการเสรีลาวขึ้น ในการนี้นายปรีดี พนมยงค์ ได้มอบหมายให้นายเตียง ศิริขันธ์ เป็นผู้ดำเนินการ

ขณะนั้นมีคนลาวอยู่คนหนึ่งที่มีชื่อเสียงโด่งดังเป็นที่รู้จักในหมู่นักการเมืองและคนทั่วไปที่สนใจการเมือง ชื่อ ท้าวฮุ่น ชนะนิกร แต่คนไทยทั่วไปมัก

จะรู้จักในชื่อของท้าวฮุ่น ตีนเย็น ท้าวฮุ่น ชนะนิกร เป็นสัตวแพทย์ ขณะที่ไปรับราชการอยู่ชำเหือได้หลบหนีฝรั่งเศสซึ่งปกครองลาวอยู่ในเวลานั้นเข้ามาอยู่ฝั่งไทยด้วยปณิธานว่า จะดำเนินการกอบกู้เอกราชของลาว ในเวลานั้นไทยกำลังมีข้อขัดแย้งกับฝรั่งเศสที่ปกครองลาวในปัญหาพรมแดนจนถึงกับเกิดกรณีพิพาทกันขึ้น

โดยที่ท้าวฮุ่น ชนะนิกรได้แสดงปณิธานที่จะกอบกู้เอกราชของลาวอย่างเปิดเผย จึงได้รับความสนใจจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นนายกรัฐมนตรีอยู่ในขณะนั้น และด้วยความสนับสนุนของ พ.ท. ไชย ประทีปเสน ท้าวฮุ่น ชนะนิกร จึงได้เข้ารับราชการในกรมทหารม้า ในฐานะสัตวแพทย์ และในครั้งหลังสุดได้ย้ายไปรับราชการกรมโฆษณาการ (กรมประชาสัมพันธ์) ในตำแหน่งรับฟังข่าวต่างประเทศ (ภาษาฝรั่งเศส) ขณะนั้นนายไพโรจน์ ชัยนาม เป็นอธิบดีกรมโฆษณาการ

ท้าวฮุ่น ชนะนิกร จึงเป็นเป้าหมายของนายเตียง ศิริขันธ์ ตามแผนการของนายปรีดี พนมยงค์ ที่ได้จัดหาคนลาวรักชาติไปจัดตั้งขบวนการเสรีลาวเพื่อประสานงานกับขบวนการเสรีไทยในการลุกขึ้นสู้กับญี่ปุ่นเมื่อถึงเวลาอันเหมาะสม

นายเตียง ศิริขันธ์ จึงได้ปรึกษารื้อกับนายไพโรจน์ ชัยนาม ซึ่งร่วมอยู่ในขบวนการเสรีไทยและเป็นผู้บังคับบัญชาของท้าวฮุ่น ชนะนิกร และในที่สุดแผนการจัดตั้งขบวนการเสรีลาวตามความดำริของนายปรีดี พนมยงค์ ก็เป็นจริงขึ้นมาเมื่อท้าวฮุ่น ชนะนิกร ได้พบปะกับนายเตียง ศิริขันธ์ และนายจำลอง ดาวเรือง ผู้แทนราษฎรจังหวัดมหาสารคาม ซึ่งเป็นผู้นำขบวนการเสรีไทยในภาคอีสานร่วมกับนายเตียง ศิริขันธ์ นายถวิล อุดล และนายทองอินทร์ ภูริพัฒน์

เมื่อท้าวฮุ่น ชนะนิกร รับตกลงเป็นผู้นำจัดตั้งขบวนการเสรีลาวแล้ว จึงได้เลือกเอาพรรคพวกเก่าๆ ที่เข้ามาสู่ประเทศไทยด้วยกันตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๔๐ ให้เข้ามาร่วมงานด้วย มีท้าวธรรม ชัยสิทธิเสนา ท้าวบง ศรีรัตนกุล เป็นต้น

รวมทั้งเด็กหนุ่มจากท่าแขกและสุวรรณเขต ภายใต้การจัดการของท้าวภูงกหน่อสุวรรณ ท้าวแพง ชนะนิกร ก็ได้รับคัดเลือกส่งเข้ามาฝึกอาวุธที่ค่ายใหญ่ภูพาน สกลนคร เป็นชุดๆ ชุดละ ๑๐ คน ๒๐ คน แล้วส่งกลับคืนไปสู่ฝั่งลาว และในเวลาต่อมาเมื่อมีการยึดอำนาจคืนจากญี่ปุ่นทั้งที่เมืองท่าแขกและสุวรรณเขต พวกเสรีลาวเหล่านี้ได้มีส่วนร่วมเข้าร่วมในวีรกรรมอันสูงส่งนั้นด้วย

นอกจากขบวนการเสรีไทยภายใต้การนำของนายปรีดี พนมยงค์ จะได้สนับสนุนให้มีการจัดตั้งขบวนการเสรีลาวขึ้นดังกล่าวแล้ว ขบวนการเสรีไทยภาคอีสานในความรับผิดชอบของนายเตียง ศิริขันธ์ ยังได้ให้ความสนับสนุนองค์การจัดตั้งของ คณะพรรคแคว้นลาว (พรรคปฏิวัติประชาชนลาวในเวลาต่อมา) ที่มีชื่อว่า “สันนิบาตลาวเอกราช” อันมีลักษณะเป็นแนวร่วมแห่งชาติที่มีวัตถุประสงค์สมานสามัคคีมหาชนชาวลาวเพื่อปลดปล่อยชาติ ภายใต้คำขวัญที่ว่า “โค่นล้มฝรั่งเศส ขบไล่ญี่ปุ่น”

บุคคลสำคัญของสันนิบาตลาวเอกราชมีหลายคนที่รู้จักมักคุ้นและได้รับความช่วยเหลือเกื้อหนุนจากนายเตียง ศิริขันธ์ ผู้รับผิดชอบขบวนการเสรีไทยภาคอีสานเป็นอย่างดี และคนหนึ่งที่ยังมีชีวิตอยู่ในวันนี้คือ ท่านสมาน วิยะเกตุ ประธานสภาแห่งชาติลาวคนปัจจุบัน

ในการต่อสู้กับฝรั่งเศสที่กลับมายึดครองลาวภายหลังสงครามโลกครั้งที่๒ นายปรีดี พนมยงค์ ได้มอบหมายให้นายเตียง ศิริขันธ์ ช่วยเหลืออาวุธของขบวนการเสรีไทยให้กับพี่น้องลาวต่อสู้กับฝรั่งเศสทั้งที่เวียงจันทน์ ท่าแขก และสุวรรณเขต

แต่ในที่สุดน้ำมันน้อยยอมแพ้ไฟ ฝรั่งเศสโดยความช่วยเหลือของอังกฤษและจีนก็ก่อกบฏขึ้น รวมทั้งด้วยความสมยอมของกษัตริย์ศรีสวามวงศ์ จึงช่วยให้ฝรั่งเศสได้เข้าครอบครองลาวอีกครั้งหนึ่ง

ในการต่อสู้กับฝรั่งเศสของพี่น้องลาวครั้งนั้น จุดหนักที่สุดคือสมรภูมิเมืองท่าแขกที่อยู่ตรงกันข้ามกับจังหวัดนครพนมของไทย โดยเจ้าสุภานุวงศ์ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของรัฐบาลลาวอิสระ ท่านนายพลสิงกะโป สีโคตจุนนะมาลี ผู้นำกำลังป้องกันเมืองท่าแขก และเหียงแยง ผู้นำอาสาสมัครเวียดนาม ได้ร่วมกันบัญชาการต่อสู้ป้องกันเมืองท่าแขกจนถึงวันที่ ๒๑ มีนาคม ๑๙๔๖ เมืองท่าแขกจึงได้ตกไปอยู่ภายใต้การยึดครองของฝรั่งเศสโดยสิ้นเชิง

วันที่ ๒๑ มีนาคม ๑๙๔๖ จึงเป็นวันที่ประวัติศาสตร์ชาติลาวจารึกไว้อย่างไม่รู้ลืม และเป็นวันที่ปลุกประชาชนลาวผู้รักชาติให้สำนึกว่า เอกราชจะได้มาก็ด้วยการต่อสู้เท่านั้น

ประชาชนลาวและเวียดนาม (ที่อาศัยอยู่เมืองท่าแขก) จำนวนหมื่นที่รอดตายจากการเข่นฆ่าอย่างป่าเถื่อนของฝรั่งเศส ได้อพยพข้ามโขงมาสู่นครพนมข้ามหลวงประจำจังหวัด (ผู้ว่าราชการจังหวัด) นครพนมในเวลานั้นคือนายปรกรณ์ อังศุสิงห์ ซึ่งเป็นเสรีไทยระดับหัวหน้าคนหนึ่งของภาคอีสาน ซึ่งได้รับนโยบายจากหัวหน้าใหญ่ขบวนการเสรีไทยในเรื่องให้ความช่วยเหลือพี่น้องลาวในการกอบกู้เอกราชมาปฏิบัติเป็นปกติอยู่แล้ว จึงได้ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อพยพอย่างสุดจิตสุดใจ ทั้งในด้านรักษาพยาบาลแก่ผู้บาดเจ็บจากการโจมตีของทหารฝรั่งเศส ทั้งในด้านอาหารการกินและที่พักอาศัย โรงเรียนหลายแห่งและวัดหลายวัดในบริเวณใกล้เคียงรวมทั้งจังหวัดใกล้เคียงหลายจังหวัดได้รับการดัดแปลงเป็นที่พักอาศัยชั่วคราวของพี่น้องลาวที่หนีภัยฝรั่งเศส

ท้าวคำแพง ไชยสิทธิ์ อดีตผู้แทนราษฎรแขวงหลวงพระบาง ซึ่งเป็นคนหนึ่งผู้อพยพหลบภัยฝรั่งเศสในครั้งนั้น ได้พูดต่อหน้าผู้แทนราษฎรคณะหนึ่งไปที่เยือนหลวงพระบางเมื่อ ๑๓ ตุลาคม ๒๔๙๗ ว่า “ถ้าไม่มีประเทศไทยแล้ว พวกเราลาวอิสระ ถูกฆ่าตายหมด” (ความจริงน่าจะพูดว่า “ถ้าไม่ได้รับรัฐบาลเสรีไทยช่วยเหลือแล้ว พวกเราลาวอิสระถูกฆ่าตายหมด เพราะได้พิชิตแล้วใน

เวลาต่อมาภายหลังที่รัฐบาลเสรีไทยหมดอำนาจ รัฐบาลลาวอิสระหรือรัฐบาลลาวพลัดถิ่นก็ถูกบังคับให้ออกจากประเทศไทยในสมัยรัฐบาลไทยที่มีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี และจากพฤติกรรมของรัฐบาลไทยสมัยสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และรัฐบาลไทยสมัยถนอม กิตติขจร ที่ได้ร่วมมือกับจักรวรรดินิยมอเมริกาไปเช่นฆ่าพี่น้องลาว)

หลังจากที่รัฐบาลลาวอิสระที่มีพระยาคำม้าว เป็นนายกรัฐมนตรี และเจ้าเพชรราชเป็นที่ปรึกษารัฐบาล ได้สูญเสียเมืองท่าแขกไปแล้ว ต่อมาก็ได้สูญเสียนครเวียงจันทน์อันเป็นที่ตั้งของรัฐบาลลาวอิสระ คณะรัฐมนตรีแห่งรัฐบาลลาวอิสระจึงได้อพยพเข้ามาอยู่ฝั่งไทย และได้เปลี่ยนฐานะจากรัฐบาลลาวอิสระเป็นรัฐบาลลาวพลัดถิ่น ส่วนกองกำลังทหารลาวอิสระจำนวนหนึ่งที่ได้อพยพข้ามมาสู่ฝั่งไทยนั้นก็ได้ออดเครื่องแบบออกและแยกย้ายกันอยู่ตามชายแดนนับแต่เชียงแสน เชียงของ เชียงราย เลย สกลนคร หนองคาย นครพนม อุบลราชธานี

ส่วนบุคคลสำคัญในรัฐบาลลาวอิสระที่อพยพเข้ามาครั้งนั้น มีเจ้าเพชรราช เจ้าสุวรรณภูมา เจ้าสุภานุวงศ์ เจ้าสมสนธิ เจ้าคำตัน เจ้าศักดิ์ประเสริฐ พระยาคำม้าว พระยาอุ้นเรือน เจ้าบุญวัฒน์ อุ้นแก้ว ท้าวกระต่าย โดนสะโสฤทธิ์ พระยาเมืองแสน ท้าวเกื่อง ร้อยตรีอ้วน ราทิกุล เป็นต้น

รัฐบาลไทยในเวลานั้นยังเป็นรัฐบาลของคณะเสรีไทยโดยมีนายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้จัดสรรงบประมาณจำนวนหนึ่งสำหรับเป็นค่าใช้จ่ายให้แก่รัฐบาลลาวพลัดถิ่น และได้จัดบ้านพักในกรุงเทพฯ ให้เป็นที่พักสามหลังคือบ้านไชโย (ข้างสถานีรถไฟหัวลำโพง) บ้านคิงดล (ที่ศาลาแดง) และบ้านทุ่งมหาเมฆ

ความช่วยเหลือด้านวัตถุปัจจัยที่รัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ จัดให้แก่รัฐบาลลาวพลัดถิ่น ถึงแม้ว่าจะอยู่ในขอบเขตอันจำกัด อันเนื่องมาจากไทยเอง

ก็มีปัญหาในเรื่องวัตถุประสงค์อย่างมากเช่นเดียวกัน เพราะเป็นช่วงระยะภายหลังสงคราม และยิ่งกว่านั้นยังมีปัญหาการเมืองภายในเพิ่มขึ้นอีก จากการที่กลุ่มอนุรักษนิยมได้หยิบยกเอากรณีสวรรคตของในหลวงอานันทมหิดล มาเป็นเครื่องมือทำลายนายปรีดี พนมยงค์ โดยโฆษณาชวนเชื่อใส่ร้ายว่า เป็นผู้วางแผนปลงพระชนม์ในหลวงพระองค์นั้น อันเป็นเรื่องเท็จทั้งหมด

แต่ความช่วยเหลือทางด้านจิตใจและศีลธรรมของรัฐบาลไทยในขณะนั้นและของประชาชนชาวไทยที่มีต่อลาวนั้นมีอยู่อย่างล้นพ้นและไม่มีวันจะเสื่อมคลาย

จากปัญหาทางการเมืองภายในของไทยที่สร้างขึ้นโดยกลุ่มอนุรักษนิยมที่มีพรรคประชาธิปัตย์เป็นตัวแทน จึงได้ก่อให้เกิดการรัฐประหารขึ้นในวันที่ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐ (๑๙๔๗) โดยพรรคประชาธิปัตย์ได้ร่วมมือกับจอมพลผิน ชุณหะวัณ ทำรัฐประหารโค่นล้มรัฐบาลอึ้ง นาواسวัสดิ์ อันเป็นรัฐบาลของคณะเสรีไทย ส่งผลให้นายปรีดี พนมยงค์ หัวหน้าใหญ่ขบวนการเสรีไทยต้องลี้ภัยคณะรัฐประหารออกนอกประเทศ และรัฐบาลใหม่ที่สืบต่อจากรัฐบาลอึ้ง นาواسวัสดิ์ ในเวลาต่อมาได้ให้การรับรองรัฐบาลหุ่นลาวที่ฝรั่งเศสตั้งขึ้นในเวียงจันทน์ และบีบคั้นให้รัฐบาลพลัดถิ่นต้องสลายตัวเอง

ท่านปรีดี พนมยงค์ ได้พูดถึงการให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนในการกู้ชาติของประเทศเพื่อนบ้าน ไว้ในหนังสือ ชีวิตผืนผวนของข้าพเจ้า มีความตอนหนึ่งว่าดังนี้

“ก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศสยามเป็นประเทศเดียวในบรรดาประเทศในเอเชียอาคเนย์ที่เป็นเอกราช และเป็นสมาชิกดั้งเดิมของสันนิบาตชาติ ซึ่งก่อตั้งขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ ขณะนั้นเวียดนาม กัมพูชา และลาวเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส พม่า มลายู และสิงคโปร์ เป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ อินโดจีนเป็นเมืองขึ้นของเนเธอร์แลนด์ ส่วนฟิลิปปินส์เป็นเมืองขึ้นของสหรัฐอเมริกา

“ผู้รักชาติจำนวนหนึ่งในประเทศเหล่านี้ ซึ่งมีแนวคิดทางการเมืองและอุดมการณ์ต่างกัน ก็ได้ลี้ภัยหลบซ่อนเข้ามาอยู่ในสยาม ในบรรดาผู้ลี้ภัยเหล่านี้ เหยียนไถ ก๊อก เป็นผู้ที่เข้ามาเป็นครั้งแรก ชื่อของเขามีความหมายว่า “เหยียนผู้รักชาติ” เขาเป็นผู้รักชาติที่ยิ่งใหญ่ของเวียดนาม โดยใช้นามแฝงหลายชื่อก่อนใช้ชื่อ “โฮจิมินห์” ในที่สุดเขาได้ลี้ภัยเข้ามาในสยาม ๒ ครั้ง และพำนักอยู่ระยะหนึ่งโดยใช้ชื่ออีกหลายชื่อ

“ข้าพเจ้ามีความเห็นใจผู้รักชาติลี้ภัยทุกคนที่ข้าพเจ้ารู้จักโดยไม่แบ่งแยกอุดมการณ์ เพราะแต่ละคนมีเสรีภาพที่จะเลือกทางของตน

“ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นได้ยึดครองหัวเอเซียอาคเนย์ ญี่ปุ่นหวังที่จะได้รับการสนับสนุนจากประชาชนในประเทศอาณานิคมเหล่านี้ จึงได้ช่วยบรรดาผู้รักชาติตั้งรัฐบาลที่ตนเองเรียกว่า “รัฐบาลเอกราช” เช่น รัฐบาลเอกราชพม่า ภายใต้การนำของประธานาธิบดีบามอ รัฐบาลเอกราชอินโดนีเซีย นำโดยซูการ์โน รัฐบาลเอกราชฟิลิปปินส์ นำโดยลอร์เรล ต่อจากนั้น ญี่ปุ่นก็ได้สนับสนุนจักรพรรดิเวียดนาม กษัตริย์กัมพูชา และกษัตริย์ลาวเพื่อประกาศอิสรภาพ

“ผู้รักชาติส่วนใหญ่รู้ว่า การกระทำของญี่ปุ่นมีจุดมุ่งหมายเพื่อเปลี่ยนเจ้าอาณานิคมเก่าไปเป็นเจ้าอาณานิคมใหม่ โดยมีญี่ปุ่นเป็นนาย เพราะทุกประเทศที่ถือว่าเพิ่งได้รับเอกราชใหม่จะต้องเข้าไปเป็นอาณานิคมแบบใหม่ของญี่ปุ่นซึ่งรู้จักในนาม “การรวมวงไพบูลย์แห่งเอเชียบูรพา” ได้มีการจัดตั้งกระทรวง “กิจการมหาเอเชียบูรพา” ขึ้น เป็นกระทรวงใหม่ของญี่ปุ่นเพื่อรับผิดชอบกิจการเกี่ยวกับประเทศเหล่านี้ รวมทั้งประเทศที่อยู่ภายใต้การยึดครองของญี่ปุ่นและรัฐบาลหุ่นแมนจูว์ รัฐวังจิงไวของจีน และรัฐสยาม

“อย่างไรก็ตามหลังจากญี่ปุ่นยอมจำนนแล้ว นักล่าอาณานิคมชาวตะวันตกกลุ่มเก่าก็กลับมายุึดเอาอาณานิคมเดิมของตน แต่พวกเขาก็ต้อง

เผชิญกับการต่อต้านของผู้รักชาติในประเทศนั้นๆ ผู้รักชาติจำนวนหนึ่งได้เดินทางเข้ามาในประเทศไทยเพื่อขอความช่วยเหลือจากเรา

“จากการที่ข้าพเจ้าได้สนทนากับผู้รักชาติเหล่านั้น เราได้ลงความเห็นกันว่า ในอนาคตอันใกล้นี้ทุกประเทศในเอเชียอาคเนย์จะได้รับเอกราช อันเป็นผลมาจากการต่อสู้ของพวกเขาเอง แต่เราจะต้องเผชิญหน้ากับยักษ์ใหญ่สองประเทศ ได้แก่ จีนคณะชาติซึ่งโดดเด่นขึ้นมาหลังชัยชนะต่อญี่ปุ่น อีกประเทศหนึ่งคืออินเดียซึ่งได้เอกราชจากอังกฤษ

“ฉะนั้นหากพวกเราแต่ละประเทศ ต่างคนต่างอยู่ภายหลังที่ทุกประเทศในภูมิภาคนี้ได้เอกราชแล้ว ก็เป็นการยากที่จะป้องกันตนเองในกรณีภัยใหญ่ ทั้งสองประเทศรุกรานเรา

“ด้วยเหตุนี้ เราจึงได้ก่อตั้ง สมาคมสหชาติแห่งเอเชียอาคเนย์ ขึ้นมา เพื่อให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการป้องกันประเทศ องค์การนี้มีได้เป็นสหภาพหรือสมาพันธรัฐ แต่ละประเทศมีอิสระของตนอย่างสมบูรณ์ทั้งในกิจการภายในและกิจการต่างประเทศ องค์การนี้เป็นเพียง “ความเข้าใจกันอย่างฉันทมิตร” ระหว่างรัฐสมาชิกด้วยกันเท่านั้น

“เพื่อที่จะทำให้ประชาชนในภูมิภาคนี้ยอมรับสมาคมดังกล่าว จึงจำเป็นต้องเริ่มก่อตั้งสมาคมให้เป็นองค์การของประชาชน เนื่องจากประเทศสยามตั้งอยู่ในใจกลางภูมิภาคนี้ ข้าพเจ้าจึงรับที่จะให้กรุงเทพฯ เป็นที่ตั้งของศูนย์กลางแห่งแรกขององค์การ ด้วยการให้สร้างที่ทำการและจัดสรรเงินช่วยเหลือตามความจำเป็น

“ผู้รักชาติในเอเชียอาคเนย์จำนวนหนึ่งได้เข้ามาร่วมสมาคมนี้ นักล่าอาณานิคมทั้งรุ่นเก่าและรุ่นใหม่ได้กล่าวหาข้าพเจ้าว่า เป็นผู้นำในการต่อต้านรัฐบาลอาณานิคม และเป็นศูนย์กลางของคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคนี้

“รัฐประหารเมื่อเดือนพฤศจิกายน ๒๔๙๐ ซึ่งกระทำขึ้นเพื่อเอาใจบรรดานักล่าอาณานิคมได้ยุบสมัคคมดังกล่าวและแยกสลายบรรดาสมาชิก”

ผู้รักชาติในเอเชียอาคเนย์จำนวนหนึ่งที่ท่านปรีดี พนมยงค์ อ้างถึงข้างต้นนั้น รวมทั้งเจ้าเพชรราช ที่ปรึกษารัฐบาลลาวพลัดถิ่นที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยในเวลานั้นด้วย

ท่านปรีดี พนมยงค์ ได้พูดถึงเจ้าเพชรราชและชักกล่าวหาที่ว่าท่านเป็นศูนย์กลางคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคนี้ว่า

“สมาคมสหชาติแห่งเอเชียอาคเนย์มิได้เป็นสันนิบาตคอมมิวนิสต์ เพราะสมาชิกประกอบด้วยผู้รักชาติทุกแนวทางการเมือง รวมทั้งเจ้าเพชรราช อดีตมหาอุปราชลาวด้วย จากการสนทนากับเจ้าเพชรราชเกี่ยวกับผู้รักชาติบางคนที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ พระองค์ได้ตอบด้วยการตั้งคำถามว่า

“คนที่กำลังจะจมน้ำนั้นจะมีเวลาพอหรือที่จะดูว่า มือที่ยื่นมาช่วยนั้นมีสีขาวหรือสีแดง”

ขณะที่ท่านปรีดีฯ พำนักลี้ภัยอยู่ในสาธารณรัฐประชาชนจีน ได้มีการเจรจาปัญหาอินโดจีนที่เจนีวา และทันทีที่สัญญาเจนีวาได้มีการลงนาม ท่านได้แสดงความชื่นชมยินดีต่อชัยชนะแห่งสันติภาพด้วยการเขียนบทความไปลงหนังสือพิมพ์เหรินหมินยี่เป่า ปักกิ่ง ต่อมาสถานการณ์วิทยุกระจายเสียงปักกิ่งภาคภาษาไทยได้นำมาอ่านออกอากาศ มีรายละเอียดดังนี้

“ข้าพเจ้ารู้สึกยินดีเป็นอย่างยิ่ง ที่การประชุมเจนีวาได้ร่วมลงนามในสนธิสัญญาฟื้นฟูสันติภาพอินโดจีน นอกจากนี้ ข้าพเจ้าก็รู้สึกยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ เวียดนาม ลาว และเขมรได้รับเอกราช อธิปไตย และสิทธิในการรวมประเทศ สิ่งเหล่านี้เป็นชัยชนะอีกครั้งหนึ่งของพลังสันติภาพ

ชัยชนะครั้งนี้เป็นผลมาจากการต่อสู้ที่ได้หลังเลือดอุทิศชีวิตของราษฎร เวียดนาม ลาว และเขมร เพื่อเอกราชและเสรีภาพของประเทศ ราษฎรเวียดนาม ภายใต้การนำของรัฐบาลสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม โดยประธานาธิบดีโฮจิมินห์ ราษฎรลาวภายใต้การนำของรัฐบาลลาวต่อต้าน โดยเจ้าสุภานุวงศ์ ราษฎรเขมรภายใต้การนำของรัฐบาลต่อต้านผู้รุกราน โดย ซอนจ็อกมิน ได้ดำเนินการต่อสู้เป็นเวลากว่า ๗ ปี ซึ่งทำให้ศัตรูผู้รุกรานประสบความพ่ายแพ้ ครั้งแล้วครั้งเล่า

ด้วยเหตุนี้จักรวรรดินิยมผู้รุกรานกับพันธมิตร จึงจำต้องเข้าร่วมประชุมเจนีวา เพื่อเจรจาแก้ไขปัญหามิโนริโตจินด้วยพลังผลักดันของสันติชนทั่วโลก (รวมทั้งพลังสันติชนฝรั่งเศส)

ด้วยคณะผู้แทนประเทศจีน ซึ่งมีโจวเอินไหลเป็นหัวหน้าคณะ ด้วยคณะผู้แทนราษฎรโซเวียต ซึ่งมีโมโลตอฟเป็นหัวหน้าคณะ ด้วยคณะผู้แทนสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนามที่มีฟามวันดงเป็นหัวหน้าคณะ ได้ใช้ความเพียรพยายามอย่างไม่ย่อท้อ ขจัดขวากหนามต่างๆ ทั้งในที่ประชุมและนอกประชุมครั้งนี้จากจักรวรรดินิยมอเมริกา การประชุมเจนีวาจึงได้ตกลงสนธิสัญญาแห่งชัยชนะของสันติภาพ

การต่อสู้ที่ได้หลังเลือดพลีชีพของราษฎรเวียดนาม ลาว และเขมร อีกทั้งความพยายามอย่างสุดความสามารถของคณะผู้แทนประเทศจีน คณะผู้แทนสหภาพโซเวียต คณะผู้แทนสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม ไม่เพียงนำมาซึ่งผลประโยชน์สู่ราษฎรอินโดจีนเท่านั้น หากได้นำมาซึ่งผลประโยชน์มหาศาลสู่มนุษยชาติอีกด้วย สนธิสัญญาจากกา. ระชุมเจนีวาได้ผ่อนคลายสถานการณ์ที่ตึงเครียดส่วนหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งจะนำไปสู่การผ่อนคลายสถานการณ์ที่ตึงเครียดในเอเชียและทั่วโลก อันจะทำให้สันติภาพแห่งโลกมั่นคงอีกก้าวหนึ่ง

ในโอกาสนี้ข้าพเจ้าขอแสดงความนับถือและขอบคุณมายังราษฎรเวียดนาม ลาว และเขมร ตลอดจนทั้งคณะผู้แทนประเทศจีนกับราษฎรจีน คณะผู้แทนสหภาพโซเวียตกับราษฎรโซเวียต คณะผู้แทนเวียดนามกับราษฎรเวียดนาม

แต่อย่างไรก็ดี ปัจจุบันจักรวรรดินิยมอเมริกาและรัฐบาลปฏิกริยาไทย กำลังปกครองประเทศไทยอยู่ ได้ใช้ดินแดนประเทศไทยเป็นฐานของการรุกราน อันเป็นการคุกคามสันติภาพ ก่อให้เกิดสถานการณ์ตึงเครียด พวกเขา กำลังพยายามก่อตั้งสนธิสัญญาทางการทหาร ที่ในทางปฏิบัติแล้วก็เพื่อเป็นเครื่องมือ รุกรานภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ดังนั้น ข้าพเจ้าเห็นว่า ราษฎรไทยมีหน้าที่พิทักษ์ปกป้องชัยชนะอันยิ่งใหญ่ของพลังสันติภาพ ส่งเสริมฐานแห่งสันติภาพให้ขยายกว้างยิ่งขึ้น เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดในสัมพันธภาพระหว่างประเทศไทยกับบรรดาประเทศในค่ายประชาธิปไตยและสันติภาพ

โดยเฉพาะสัมพันธภาพระหว่างประเทศไทยกับสาธารณรัฐประชาชนจีน สัมพันธภาพระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีน ๓ ประเทศ อันเนื่องจากการปฏิบัติการของจักรวรรดินิยมอเมริกาและเหล่าสมุนในประเทศไทย ความตึงเครียดดังกล่าวเหล่านี้ได้นำมหันตภัยมาสู่ราษฎรไทย ทำให้ราษฎรไทยต้องแบกรับภาระอันหนักอึ้งจากการขยายกำลังรบเพื่อเตรียมทำสงคราม ทั้งยังต้องพลีชีพตายแทนจักรวรรดินิยมอีกด้วย รัฐบาลปฏิกริยาไทยได้ทำให้ประเทศไทย กลายเป็นตลาดการค้า ภายใต้การควบคุมของจักรวรรดินิยมอเมริกา ส่งผลให้ราษฎร มีชีวิตแร้นแค้น ข้าว ยางพารา และดีบุก อันเป็นสินค้าหลักของ ประเทศถูกกดราคาและหาตลาดส่งออกไม่ได้ แต่รัฐบาลไทยกลับไม่อนุญาตให้มีการค้าขายกับประเทศในค่ายประชาธิปไตย ทำให้จักรวรรดินิยมอเมริกา กอบโกยผลประโยชน์จากราษฎรไทยตามอำเภอใจ

จักรวรรดินิยมอเมริกากับเหล่าสมุนในประเทศไทยดำเนินการโฆษณาหลอกลวง โดยอ้างว่า ปัจจุบันมีความแตกต่างระหว่างระบบเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยกับประเทศในค่ายประชาธิปไตย ทำให้ราษฎรไทยหลงเข้าใจผิดในเจตจำนงเพื่อสันติภาพของราษฎรจีน ราษฎรอินโดจีน อีกทั้งราษฎรในประเทศค่ายประชาธิปไตยและสันติภาพ ทำให้เกิดอุปสรรคในการติดต่อไปมาหาสู่ระหว่างราษฎรไทยกับราษฎรประเทศประชาธิปไตยและสันติภาพ

รัฐบาลปฏิกริยาไทยอาศัยการเรียกร้องเอกราชอันแรงกล้าของราษฎรไทยมาอธิบายว่า ปฏิบัติการของพวกตนก็เพื่อพิทักษ์ปกป้องเอกราชของประเทศไทย รัฐบาลปฏิกริยาโฆษณาหลอกลวงต่างๆ นานา เพื่อให้ราษฎรไทยหลงเข้าใจผิดว่า ผู้ที่คุกคามเอกราชก็คือประเทศในค่ายประชาธิปไตยและสันติภาพ แต่ทว่าราษฎรไทยสามารถประจักษ์ได้ว่า เอกราชและอธิปไตยของชาติได้สูญสิ้นไปภายใต้การครอบงำของจักรวรรดินิยมอเมริกา นโยบายการเมืองเป็นการเดินตามนโยบายที่รักษามลประโยชน์ของจักรวรรดินิยมอเมริกาซึ่งมิได้รักษามลประโยชน์ที่แท้จริงของราษฎรแม้แต่หน่อย

เกี่ยวกับข้ออ้างที่ว่า เอกราชของประเทศไทยถูกคุกคามโดยประเทศค่ายประชาธิปไตยและสันติภาพ ถูกคุกคามโดยสาธารณรัฐประชาชนจีนและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนเวียดนามนั้น เป็นการเสกสรรปั้นแต่งโดยรัฐบาลปฏิกริยาทั้งสิ้น

ราษฎรไทยสามารถประจักษ์ด้วยตนเองว่า นับตั้งแต่สถาปนาสาธารณรัฐประชาชนจีนเป็นต้นมา สาธารณรัฐประชาชนจีนมิได้คุกคามเอกราชอธิปไตยของประเทศไทยแม้แต่หน่อย ข้อเท็จจริงได้พิสูจน์แล้วว่า นโยบายด้านต่างประเทศและการกระทำใดๆ ของสาธารณรัฐประชาชนจีนแตกต่างกับรัฐบาลปฏิกริยาก่อวินตงที่เป็นบริวารของจักรวรรดินิยมอเมริกาโดยสิ้นเชิง ปัจจุบันนี้ รัฐบาลปฏิกริยาไทยยังคงมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับรัฐบาลปฏิกริยา

กั๋วมินตั๋งซึ่งหมายถึงการรักษาผลประโยชน์ด้านนโยบายรุกรานนานาประเทศของจักรวรรดินิยมอเมริกาและบริวาร

เมื่อเดือนมิถุนายนนี้ นายกรัฐมนตรีโจวเอินไหล แห่งสาธารณรัฐประชาชนจีน ได้ออกแถลงการณ์หลักปัญจสิลร่วมกับนายกรัฐมนตรีอินเดี๋ย และนายกรัฐมนตรีพม่า ซึ่งได้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างสาธารณรัฐประชาชนจีนกับนานาประเทศภายใต้หลักการเคารพอธิปไตยซึ่งกันและกัน เสมอภาคและอำนวยผลประโยชน์กันและกัน โดยอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

ตามหลักปัญจสิลนี้ ประเทศที่มีระบบสังคมและการเมืองแตกต่างกันก็สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติได้ ประเทศใหญ่ในเอเชียดังเช่นประเทศอินเดี๋ยมีระบบสังคมและการเมืองต่างกับสาธารณรัฐประชาชนจีน ประเทศเพื่อนบ้านของไทยดังเช่นประเทศพม่า ก็มีระบบสังคมและการเมืองต่างกับสาธารณรัฐประชาชนจีน แต่ประเทศอินเดี๋ยกับพม่าต่างก็เห็นด้วยกับหลักปัญจสิล

ข้าพเจ้ามีความเห็นว่า ราษฎรไทยมิควรคลางแคลงใจในเจตจำนงสันติภาพของสาธารณรัฐประชาชนจีน หากว่าทั้งสองฝ่ายพัฒนาความสัมพันธ์บนพื้นฐานหลักปัญจสิลแล้ว ประเทศชาติอันเป็นที่รักของเราสามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติกับประเทศบ้านใกล้เรือนเคียง ทั้งนี้สามารถผ่อนคลายสถานการณ์ตึงเครียดที่ก่อขึ้นโดยจักรวรรดินิยมอเมริกา

ส่วนความสัมพันธ์กับสาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนามนั้น ประธานาธิบดีโฮจิมินห์ก็ได้ประกาศสนับสนุนหลักปัญจสิล และยึดเป็นนโยบายที่พัฒนาความสัมพันธ์กับนานาประเทศ รัฐบาลปฏิกริยาไทยหลอกลวงราษฎรว่า สาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนามกำลังคุกคามเอกราชประเทศไทยอยู่ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่รัฐบาลปฏิกริยาไทยทำเพื่อปกป้องรักษาผลประโยชน์ของจักรวรรดินิยม อันเป็นการขัดต่อเจตนารมณ์ของราษฎรไทยที่ต้องการสร้างเสริมความสัมพันธ์กับราษฎรอินโดจีน ซึ่งสอดคล้องกับผลประโยชน์ของราษฎรไทย

จากเหตุผลที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมาแล้ว ข้าพเจ้าเชื่อมั่นอย่างเต็มเปี่ยมว่า ราษฎรไทยต้องการเอกราชและอธิปไตยสมบูรณ์ ปฏิเสธนโยบายของรัฐบาล ปฏิกริยาไทยที่สนองตอบผลประโยชน์ของจักรวรรดินิยมอเมริกา ด้วยเหตุว่า ผลการกระทำดังกล่าวมิได้ปกป้องรักษาเอกราชและอธิปไตยของไทย

ข้าพเจ้ามีความเชื่อมั่นว่า เอกราชและอธิปไตยของชาติไทยจะสัมฤทธิ์ผลและมั่นคงได้ก็ด้วยหลักอยู่ร่วมกันอย่างสันติระหว่างบรรดานานาชาติ ซึ่งเป็นพื้นฐานแห่งความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ที่ระบุดัดในแถลงการณ์ระหว่างนายกรัฐมนตรีสาธารณรัฐประชาชนจีนกับนายกรัฐมนตรีประเทศอินเดีย และแถลงการณ์ร่วมระหว่างนายกรัฐมนตรีสาธารณรัฐประชาชนจีนกับนายกรัฐมนตรีพม่า ซึ่งเป็นที่ยอมรับของประธานาธิบดีโฮจิมินห์เช่นกัน

เพื่อที่จะให้ประเทศไทยยึดหลักปัญจศีลดังกล่าว และอยู่ร่วมกันอย่างสันติกับนานาประเทศ ราษฎรไทยจักต้องต่อสู้กับรัฐบาลปฏิกริยาไทยที่ทำตนเป็นลูกสมุนของจักรวรรดินิยมอเมริกา สิ่งนี้จะขจัดขวากหนามใดๆ ที่สกัดกั้นมิให้ราษฎรไทยเดินไปสู่สันติภาพ เอกราช และอธิปไตย ราษฎรไทยมีหน้าที่ที่จะผ่อนคลายความสัมพันธ์อันตึงเครียดที่ก่อขึ้นโดยจักรวรรดินิยมอเมริกาและรัฐบาลปฏิกริยาไทย เสริมสร้างความร่วมมือกับสาธารณรัฐประชาชนจีน สาธารณรัฐประชาธิปไตยเวียดนาม อีกทั้งบรรดาประเทศค่ายสันติภาพประชาธิปไตยและมวลสันติชนทั่วโลก

ความพยายามของราษฎรไทยดังกล่าวนี้จะนำมาซึ่งสันติภาพแท้จริงสู่ประเทศไทย จะทำให้ประเทศไทยหลุดพ้นจากการกดขี่ขูดรีดโดยจักรวรรดินิยมอเมริกาและลูกสมุน จะทำให้ราษฎรไทยมีอิสระในการทำการค้าขายกับทุกประเทศในโลกนี้ สภาพเศรษฐกิจและการดำรงชีพของราษฎรไทยก็จะได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้นโดยถ้วนหน้า เอกราชและอธิปไตยที่แท้จริงของไทยก็จะได้กลับคืนมาอีกครั้งหนึ่ง

ความพยายามเพื่ออุดมการณ์สันติภาพของราษฎรไทย ที่มุ่งหมายผ่อนคลายสถานการณ์ตึงเครียดระหว่างประเทศ เป็นคุณูปการอันทรงเกียรติภูมิต่อภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ ทวีปเอเชีย และทั่วโลก

“สันติภาพจงเจริญ

มิตรภาพระหว่างราษฎรไทยกับราษฎรสาธารณรัฐประชาชนจีนจงเจริญ

มิตรภาพระหว่างราษฎรไทยกับราษฎรอินโดจีนจงเจริญ

มิตรภาพระหว่างราษฎรไทยกับราษฎรภูมิภาคเอเชียอาคเนย์และราษฎรทวีปเอเชียจงเจริญ

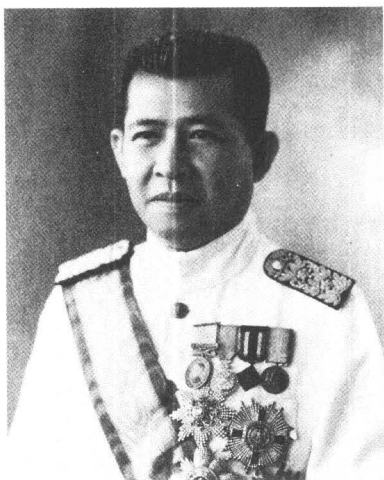
มิตรภาพระหว่างราษฎรไทยกับราษฎรประเทศประชาธิปไตยและสันติชนทั่วโลกจงเจริญ”

สุพจน์ ด้านตระกูล

มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๐

ภาคผนวก

(พิเศษ)

รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์
ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ (ระหว่าง พ.ศ.๒๔๘๔-๒๔๘๘)

สถาบันพระมหากษัตริย์ กับรัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์

ท่านนายกสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่านอธิการบดี ท่านที่เคารพ
ทุกๆ ท่าน ในการกล่าวเรื่อง คุณูปการของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ที่มีต่อ
สังคมไทย ควรเริ่มต้นด้วยสังขธรรม สังขธรรมประการหนึ่งคือ ความเป็นจริงที่ว่า
สรรพสิ่งทั้งหลายล้วนเปลี่ยนแปลง สรรพสิ่งทั้งหลายเป็นอนิจจัง นั่นคือ ทุกสิ่ง
ทุกอย่างล้วนเปลี่ยนแปลงทั้งสิ้น ตั้งแต่จักรวาลไปจนถึงอะตอม ท่ามกลางกระแส
ของความเปลี่ยนแปลง ถ้ามีระบบใดระบบหนึ่งที่ปรับตัวไม่ได้ ระบบนั้นย่อมเกิด
วิกฤตและเสื่อมสลายไป นี่เป็นความจริงที่เกิดขึ้นกับระบบทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็น
ระบบชีวิตตั้งแต่จุลินทรีย์ไปจนถึงไดโนเสาร์ องค์กร สถาบัน บริษัท ตลอดจน
ไปจนถึงอารยธรรมต่างๆ เช่น อารยธรรมเมโสโปเตเมีย กรีก และโรมัน เป็นต้น
อารยธรรมเหล่านี้ล้วนเสื่อมสลายไปเพราะปรับตัวไม่ได้ท่ามกลางกระแสความ
เปลี่ยนแปลง ต้นเค้าของการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของโลกในปัจจุบันเกิดขึ้นเมื่อ
๓๐๐ ปีก่อน เริ่มต้นด้วยการปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ อันนำไปสู่การปฏิวัติทาง
อุตสาหกรรม ซึ่งนำไปสู่อำนาจ และการแผ่ขยายอำนาจของมหาอำนาจตะวันตก
ไปทั่วโลก อันก่อให้เกิดกระแสของการเปลี่ยนแปลงที่เชียวกรากไปทั่วโลก กระทบ
ประเทศน้อยใหญ่ทุกประเทศทั่วไป การที่ประเทศต่างๆ จะปรับตัวต่อกระแสการ
เปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงของโลก เป็นเรื่องที่ยากมาก เพราะการที่จะปรับวิธีคิด
และปรับโครงสร้าง ไม่ว่าสังคมใดสังคมหนึ่ง เป็นเรื่องที่ยากมาก ประเทศต่างๆ
จึงประสบภัยพิบัตินานัปการ เช่น ความขัดแย้ง สงคราม ความผันผวนรุนแรง
ในสังคม วิกฤตการณ์วัฒนธรรม หรือวิกฤตการณ์ในรากเหง้าของตนเอง

พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ และโดยเฉพาะรัชกาลที่ ๕ ทรงพยายามปรับ
ประเทศไทยให้มีความเป็นสมัยใหม่ กระแสความเปลี่ยนแปลงของความเป็นสมัย
ใหม่ของประเทศไทยและของโลกก่อให้เกิดความเครียดเชิงโครงสร้างในสังคมไทย
เพราะโครงสร้างทางสังคมปรับตัวไม่ได้ง่ายๆ ความเครียดเชิงโครงสร้างนำไปสู่

จากคำกล่าวเปิดงานปรีดี พนมยงค์ หน้าตึกโดม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ วันที่ ๑๐
พฤษภาคม ๒๕๔๐ โดย ศ.นพ.ประเวศ วะสี

ความรุนแรงได้ ดังที่มีความพยายามที่จะก่อการปฏิวัติรัฐประหารที่เรียกว่า กบฏ
ในรัชกาลที่ ๖

ในสมัยรัชกาลที่ ๗ เศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ที่เรียกว่า The Great Depression of ๑๙๓๐ เป็นกระแสใหญ่อีกกระแสหนึ่งที่เพิ่มความเครียดให้สังคมไทย ความเครียดเพราะกระแสความเปลี่ยนแปลงจะผลิตปัญหารุนแรงต่างๆ เข้าใส่รัฐบาลที่รวมศูนย์อำนาจ ถ้าโครงสร้างอำนาจยังรวมศูนย์ ไม่ว่ารัฐบาลนั้นจะเป็นพระมหากษัตริย์ หรือทหาร หรือพลเรือน ดังที่เราเห็นอุบัติเหตุเภทภัยที่เกิดขึ้นกับรัฐบาลต่างๆ เรื่อยมา การเปลี่ยนแปลงการปกครองด้วยสันติวิธีเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ เป็นระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์ ย้ายบทบาทจากจุดศูนย์รวมทางการเมือง อันเป็นจุดที่หล่อหลอมกลายเป็นศูนย์รวมทางจิตวิญญาณ ซึ่งพันอันตรายจากความเครียด และการเป็นเป้าหมายการเมือง ทำให้เกิดความมั่นคงในสถาบันพระมหากษัตริย์สืบมา

การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕ จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้สถานะของสถาบันพระมหากษัตริย์มีความปลอดภัยและมั่นคงยิ่งขึ้น ถ้าศึกษาความคิด บทบาท และพฤติกรรมของอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นมันสมองของคณะราษฎร ทั้งในระหว่างการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และหลังจากนั้น จะเห็นว่าอาจารย์ปรีดี คือผู้พยายามพิทักษ์สถาบันพระมหากษัตริย์ นี่จะเป็นการตรงข้ามกับความพยายามสร้างภาพให้สังคมไทยเข้าใจไปว่าอาจารย์ปรีดีเป็นปฏิปักษ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์ ท่านผู้มีเกียรติครับ ประสบการณ์ตรงอาจจะหลอกเราได้ เช่น ประสบการณ์โดยตรงกับพื้นผิวโลกจะทำให้เราคิดว่าโลกแบนเพราะเราเห็นอยู่ทุกที่ทุกวัน เราจะสรุปว่ามันแบน แต่การประมวลความรู้โดยอาศัยหลักฐานต่างๆ สามารถสรุปได้ว่าโลกกลม จากประสบการณ์ตรงจะคิดว่าดวงอาทิตย์โคจรรอบโลกเพราะเราเห็นดวงอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออกทุกเช้าและตกทางทิศตะวันตกอยู่ทุกเย็น มนุษย์จะเชื่อเช่นนั้นว่าดวงอาทิตย์โคจรรอบโลก แต่การประมวลความรู้โดยหลักฐานต่างๆ สามารถสรุปได้ว่า โลกหมุนรอบดวงอาทิตย์ ฉะนั้นประสบการณ์ตรงอาจทำให้เราเข้าใจผิดได้ แต่การประมวลความรู้โดยหลักฐานต่างๆ ทำให้เรารู้ความจริง

เรื่องท่านอาจารย์ปรีดี เช่นกัน ได้มีผู้ตั้งใจสร้างภาพว่าท่านเป็นปฏิปักษ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์ แต่การประมวลความรู้โดยหลักฐานต่างๆ จะพบความจริง ซึ่งตรงกันข้ามคือ ท่านเป็นผู้ที่พยายามที่จะพิทักษ์สถาบันพระมหากษัตริย์ทั้งในการเปลี่ยนแปลงการปกครองในช่วงที่ท่านมีอำนาจทางการเมืองและในช่วงที่ท่านไม่มีอำนาจแล้ว จนวาระสุดท้ายในชีวิตของท่าน ถ้าวิญญูชนใช้การประมวลความรู้โดยหลักฐานจะพบความจริงตามนี้ ความจริงที่ตรงข้ามกับการเล่าลือประจักษ์เรื่องดวงอาทิตย์โคจรรอบโลก หรือโลกโคจรรอบดวงอาทิตย์

ท่านผู้มีเกียรติที่เคารพ ความจริงเป็นเรื่องสำคัญ ความจริง ความรัก ความสมานฉันท์ เป็นเรื่องที่ไม่ไปด้วยกันได้ ความไม่จริงก่อให้เกิดความเกลียดชังความเป็นปฏิปักษ์ และความแตกร้าง ประเทศไทยมีความแตกแยกกันมากเป็นสังคมทอนกำลัง จนไม่มีกำลังที่จะเผชิญวิกฤตการณ์ต่างๆ มีความจำเป็นที่จะต้องสร้างความรู้ ความรักและความสามัคคี ตามพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ถ้าคิดว่าท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ เป็นปฏิปักษ์ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์แล้ว จะมองไม่เห็นความดีของอาจารย์ปรีดี ซึ่งมีเป็นอนุเนกประการ ถ้ารู้ความจริงว่าอาจารย์ปรีดีเป็นผู้พยายามพิทักษ์สถาบันพระมหากษัตริย์ จะเห็นคุณูปการอันยิ่งใหญ่ต่อสังคมไทยของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์

อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ ก่อตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองแห่งนี้ โดยมุ่งที่จะสร้างคนที่มีการศึกษาจำนวนมากขึ้นมามีส่วนร่วมทางการเมืองตามระบอบประชาธิปไตย อาจารย์ปรีดีวางระบบการคลังของประเทศเมื่อเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง อาจารย์ปรีดีพยายามวางความสัมพันธ์ที่ถูกต้องระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศเมื่อเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ได้ดำเนินการแก้ไขสนธิสัญญาสิทธินอกอาณาเขตที่ไทยเสียเปรียบต่างประเทศและเสียศักดิ์ศรี หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่ถึง ๑๐ ปี เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ญี่ปุ่นบุกไทย ยกทัพเข้ามาประเทศไทย และบังคับให้ประเทศไทยประกาศสงครามกับสัมพันธมิตร อาจารย์ปรีดีในขณะดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ได้ก่อตั้งขบวนการเสรีไทยเพื่อต่อต้านญี่ปุ่น เมื่อญี่ปุ่นแพ้สงครามพันธมิตรถือว่าประเทศไทยแพ้สงครามด้วย อาจารย์ปรีดีใน

ฐานะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และหัวหน้าขบวนการเสรีไทย ได้ชิงประกาศ
สันติภาพเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ.๒๔๘๔ โดยถือว่าการประกาศสงครามเป็นโมฆะ
ประเทศไทยไม่มีการณีสสงครามกับสัมพันธมิตร และดำเนินการเจรจากับฝ่าย
สัมพันธมิตรให้รับรองอิสรภาพของประเทศไทย

การประกาศสันติภาพของอาจารย์ปรีดีเมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ.๒๔๘๔
เท่ากับเป็นการกู้อิสรภาพของประเทศไทย จากการตกเป็นเมืองขึ้นของสัมพันธมิตร
จากคุณูปการในการรักษากันเมืองไว้เมื่อพระมหากษัตริย์ยังทรงพระเยาว์
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้ทรงตอบแทนคุณงามความดีของ
ท่านอาจารย์ปรีดี ด้วยการทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาให้ดำรงตำแหน่ง
รัฐบุรุษอาวุโส เป็นคนแรกและคนเดียวของประเทศไทย

ท่านรัฐบุรุษอาวุโสเป็นตัวอย่างของสามัญชนคนไทยที่มีความรักชาติบ้าน
เมืองอย่างแรงกล้า พยายามเรียนรู้จนเกิดปัญญา ใช้ปัญญาทำงานเพื่อประเทศ
ชาติ ดำรงตนอยู่ในความสุจริต ถูกต้อง มีความกล้าหาญ เป็นกำลังสำคัญใน
การก่อให้เกิดประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข พิทักษ์สถาบัน
พระมหากษัตริย์ เชิดชู และพยายามพัฒนาระบอบประชาธิปไตย ดำรงตำแหน่ง
ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ หัวหน้าขบวนการเสรีไทย นายกรัฐมนตรี เป็น
ผู้รักษากันเมืองไว้ในยามคับขัน ไม่ให้ตกเป็นเมืองขึ้นของประเทศอื่น นับว่า
อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ เป็นคนดีศรีสยามโดยแท้

การที่มีคนไทยคนหนึ่งเป็นคนดีถึงขนาดนี้ เป็นเรื่องหาได้ยาก ควรที่สังคม
ไทยโดยเฉพาะอนุชนคนรุ่นหลังจะได้รู้ความจริง มีความภูมิใจในความดีของ
เพื่อนร่วมชาติที่ทรงคุณงามความดีอันสูงยิ่งเช่นนี้ และเกิดความบันดาลใจที่จะ
ทำความดีเพื่อชาติบ้านเมือง

ท่านรัฐบุรุษอาวุโสเกิดเมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๔๓ หรือตรงกับ
ค.ศ.๑๙๐๐ ในปี ค.ศ.๒๐๐๐ หรือปี พ.ศ.๒๕๔๓ ปีข้างหน้าท่านจะมีชาติกาลครบ
๑ รอบศตวรรษ ในโอกาสเช่นนี้ ประเทศไทยควรจะทำอะไรอันเป็นสัญลักษณ์
เพื่อให้สังคมไทยระลึกถึงคุณูปการอันยิ่งใหญ่ที่ท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์
รัฐบุรุษอาวุโสมีต่อสังคมไทย เพื่อก่อให้เกิดกำลังใจในชาติบ้านเมืองในการที่จะก้าว
เดินต่อไปข้างหน้า รัฐบาลควรเป็นเจ้าภาพจัดงานโดยจะเรียกว่า “งานฉลอง

๑ ศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์ รัฐบาลราชอาณาจักรไทย” หรือ “๑ ศตวรรษ ปรีดี คนดีศรีสยาม” หรือชื่ออื่นในทำนองนี้ก็ตาม ประกอบกับการสร้างสื่อในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้รู้จักคนไทยที่ประกอบคุณงามความดีแก่แผ่นดินเกิด นอกจากนั้นรัฐบาลควรจะดำเนินการเสนอให้ UNESCO ประกาศให้อาจารย์ปรีดี พนมยงค์ รัฐบาลราชอาณาจักรไทยเป็นบุคคลสำคัญของโลก เพื่อโลกจะได้รับรู้การมีบุคคลสำคัญระดับโลกของประเทศไทย

ท่านผู้มีเกียรติครับ ถ้ารัฐบาลได้ทำตามนี้จะเกิดความเป็นมงคล มงคลกับรัฐบาลเอง และมงคลกับสังคมไทย คนไทยนั้นถือเรื่องมงคล มงคลเกิดจากความจริง ความงาม ความถูกต้อง การมีความกตัญญูทวนเวียนต่อกันที่มีบุญคุณ สังคมที่มีความกตัญญูทวนเวียนต่อกันที่ควรกตัญญูทวนเวียน ย่อมเป็นสังคมที่มีความเป็นมงคลอยู่ในตัว ในปี พ.ศ.๒๕๔๓ นี้ หรือ ค.ศ.๒๐๐๐ จะเป็นปีแห่งชาตกาลครบรอบศตวรรษของคนไทยผู้ทรงคุณวิเศษอีกท่านหนึ่ง คือ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี การประกาศเกียรติคุณของคนไทยผู้ทรงคุณงามความดีสูงสุดมากกว่า ๑ คน ไม่ใช่ข้อเสียหยาอะไร ตรงข้าม กลับจะเป็นไปในทางที่เป็นคุณยิ่งขึ้น เรายังมีคนไทยที่ทรงคุณงามความดีสูงจำนวนมากคนเท่าใดที่จะให้โลกได้รับรู้ ยิ่งเป็นการดีเท่านั้น

ท่านผู้มีเกียรติครับ สังคมไทยควรจะลวงพ้นการคิดอย่างชาตวุฒิภาวะหรือคิดอย่างเด็กๆ ว่า ถ้ารักคนนี้ต้องไม่รักคนโน้น การคิดแบบแยกข้าง แยกพวก ได้ทำลายสังคมไทยมามากเกินไปแล้ว ควรจะปรับเปลี่ยนวิธีคิดมาเป็นการคิดแบบเชื่อมโยงเป็นบูรณาการ

ท่านที่เคารพครับ สังคมไทยทนกำลังกันเองมามาก จนสังคมอ่อนแอถึงเวลาที่เราจะสร้างความรักความสามัคคีกัน ความเป็นมงคล ให้เกิดขึ้นในชาติบ้านเมือง เพื่อสังคมไทยจะได้มีกำลังของแผ่นดินหรือภูมิพละในการดำเนินไปข้างหน้า สามารถเอาชนะอุปสรรคอันยากลำบากนานาประการ สามารถสร้างสันติภาพและสันติสุขให้เกิดขึ้นในแผ่นดินของเราให้จงได้ อันเป็นสิ่งปรารถนาสูงสุดของท่านอาจารย์ปรีดี พนมยงค์ รัฐบาลราชอาณาจักร ขอขอบพระคุณครับ

ผลการประชุมคณะรัฐมนตรี

เรื่อง การเสนอชื่อศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ เป็นบุคคลสำคัญ
บรรจุไว้ในปฏิทินของยูเนสโก

คณะรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบตามที่กระทรวงศึกษาธิการ และทบวงมหาวิทยาลัยเสนอ ในการเสนอชื่อ ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ไปยังองค์การยูเนสโก เพื่อขอให้องค์การยูเนสโกบรรจุชื่อไว้ในปฏิทินการเฉลิมฉลองบุคคลสำคัญและเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ (Anniversaries of great personalities and historic events) เนื่องในโอกาสครบรอบ ๑๐๐ ปีแห่งชาตกาล และให้ความเห็นชอบโครงการเฉลิมฉลอง ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ทั้งนี้ เนื่องจากในวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๔๓ จะเป็นวาระครบรอบชาตกาล ๑๐๐ ปี ของศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ อดีตผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ผู้ซึ่งประกอบคุณงามความดีอันก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนและประเทศชาติ และมีบทบาทสำคัญในการพัฒนา ส่งเสริมและปลูกฝังจิตสำนึกในด้านการศึกษา สันติภาพ ตลอดจนประชาธิปไตยแก่ชาวไทยและชาวโลก และเป็นผู้ที่ได้สร้างคุณูปการอย่างใหญ่หลวงแก่ประเทศชาติ และราษฎรไทย โดยได้ปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วยความซื่อสัตย์สุจริต กล้าหาญ เสียสละ ในตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน รัฐบุรุษอาวุโส นายกรัฐมนตรี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงการคลัง และเลขาธิการคนแรกของสภาผู้แทนราษฎรสยาม อันจะเป็นแบบอย่างที่ดีแก่เยาวชนของชาติที่จะทำนุบำรุงบ้านเมืองต่อไป

ประชุมเมื่อวันที่ ๑๓ พฤษภาคม ๒๕๔๐

คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี

ที่ ๓๖๑/๒๕๔๐

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปี รัฐบาลอ่าวไทย

ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์

ตามที่ในวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๔๓ จะเป็นวาระครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาลของศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ รัฐบาลอ่าวไทย ซึ่งเป็นผู้ที่มีคุณูปการอย่างใหญ่หลวงแก่ประเทศชาติและราชอาณาจักรไทย เพื่อให้การจัดงานฉลองในวาระดังกล่าวดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย บรรลุซึ่งวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ นายกรัฐมนตรีจึงแต่งตั้งบุคคลรายนามต่อไปนี้เป็นกรรมการจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปี รัฐบาลอ่าวไทย ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ คือ

คณะกรรมการที่ปรึกษา

๑. พระธรรมโกศาจารย์ (ปัญญานันทภิกขุ)	๑๒. นายประเวศ วะสี
๒. พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต)	๑๓. นายพนัส ลิ้มเสถียร
๓. ประธานรัฐสภา	๑๔. นายมารุต บุณนาคน
๔. ประธานศาลฎีกา	๑๕. นายระพี สาคริก
๕. ท่านผู้หญิงพูนศุข พนมยงค์	๑๖. นายสถาพร กวิตานนท์
๖. นายกันต์ธีร์ สุขมงคล	๑๗. นายสุวิ สิงห์เสนห์
๗. นายฉัตรทิพย์ นาถสุภา	๑๘. นายเสน่ห์ จามริก
๘. นายชวน หลีกภัย	๑๙. นายเสม พริ้งพวงแก้ว
๙. ม.ร.ว.เทพ เทวกุล	๒๐. นายเสริมศักดิ์ การุณ
๑๐. นายนิคม จันทรวิทุร	๒๑. นายเสวตร เปี่ยมพงศ์สานต์
๑๑. นายประมวล สภาวสุ	๒๒. นายอุทัย พิมพ์ใจชน

คณะกรรมการอำนวยการ

๑. นายกรัฐมนตรี	ประธานกรรมการ
รองประธานกรรมการ	
๒. รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ	๕. ประธานมูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป
๓. รัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัย	๖. ประธานชมรม ต.ม.ช.ก.สัมพันธ์
๔. นายกสมาคมวิทยาลัยธรรมศาสตร์	
กรรมการ	
๗. ผู้แทนสำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร	๑๐. ผู้แทนกระทรวงการต่างประเทศ
๘. ผู้แทนสำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี	๑๑. ผู้แทนกระทรวงมหาดไทย
๙. ผู้แทนสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา	๑๒. ผู้แทนกระทรวงสาธารณสุข

๑๓. ผู้แทนสำนักงบประมาณ
๑๔. ผู้แทนกรมธนารักษ์
๑๕. ผู้แทนธนาคารแห่งประเทศไทย
๑๖. ผู้แทนการสื่อสารแห่งประเทศไทย
๑๗. ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครหรือผู้แทน
๑๘. ผู้ว่าราชการจังหวัดพระนครศรีอยุธยาหรือผู้แทน
๑๙. ผู้แทนสำนักจุฬาราชมนตรี
๒๐. ผู้แทนสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย
๒๑. ผู้แทนมูลนิธิปรีดี พนมยงค์
๒๒. ผู้แทนมูลนิธิไวย อิงกาภรณ์
๒๓. ผู้แทนมูลนิธิโกมล คีมทอง
๒๔. ผู้แทนมูลนิธิชูวิทย์ โอภาสวงศ์
๒๕. ผู้แทนมูลนิธิดวงประทีป
๒๖. ผู้แทนมูลนิธิเด็ก
๒๗. ผู้แทนมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม
๒๘. ผู้แทนมูลนิธิสื่อสร้างสรรค์
๒๙. ผู้แทนมูลนิธิบูรณะชนบท
๓๐. ผู้แทนสถาบันสันติประชาธรรม
๓๑. ผู้แทนสมาคมธรรมศาสตร์ในพระบรมราชูปถัมภ์
๕๐. อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๕๑. นายพนม เอี่ยมประยูร
๕๒. นายพิภพ ธงไชย

๓๒. ผู้แทนสมาคมสิทธิเสรีภาพแห่งประเทศไทย
๓๓. ผู้แทนสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
๓๔. ผู้แทนคณะกรรมการณรงค์เพื่อประชาธิปไตย
๓๕. ผู้แทนองค์กรเครือข่ายเดือนตุลา
๓๖. ผู้แทนสมัชชาคนจน
๓๗. เลขาธิการสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย
๓๘. นายกองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๓๙. ประธานสภานักศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๔๐. นายไกรศักดิ์ ชุณหะวัณ
๔๑. นายจาตุรนต์ ฉายแสง
๔๒. นายปรีชา สุวรงค์
๔๓. นายพินิจ จารุสมบัติ
๔๔. นายพีรพันธุ์ พาลุสุข
๔๕. นายโกศล พลกุล
๔๖. นายสมคิด สิบตระกูล
๔๗. นายอดิสร เทียงเกษ
๔๘. นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ
๔๙. นายอารีเพญ อุตรสินธุ์
- กรรมการและเลขานุการ
- กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
- กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะกรรมการดำเนินงาน

.....

๑. นายกสภามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	ประธานกรรมการดำเนินงานภาครัฐ
๒. ประธานมูลนิธิเสรีไทยโกเศศ-นาคะประทีป	ประธานกรรมการดำเนินงานภาคเอกชน

กรรมการ

๓. อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	๔. ประธานอนุกรรมการฝ่ายจัดทำของที่ระลึก
๔. ประธานชมรม ต.ม.ธ.ก. สัมพันธ์	ดวงตราไปรษณียากรและเหรียญกษาปณ์
๕. นางสาวศิริ สุวรรณสถิตย์	๕. ประธานอนุกรรมการฝ่ายวิชาการ
๖. ประธานอนุกรรมการฝ่ายศึกษาและประมวลผลงานของ คาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์	๑๐. ประธานอนุกรรมการฝ่ายการเงินและจัดหาทุน
๗. ประธานอนุกรรมการฝ่ายดำเนินการเสนอข้อ คาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์	๑๑. ประธานอนุกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์
ต่อองค์การศึกษามหาวิทยาลัยและ	๑๒. ประธานอนุกรรมการฝ่ายศิลปวัฒนธรรม
วัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ	๑๓. ประธานอนุกรรมการฝ่ายนิทรรศการ
	๑๔. ประธานอนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก

๑๕. ประธานอนุกรรมการฝ่ายจัดทำสื่อเผยแพร่เกียรติคุณ รัฐบุรุษอาวุโส ปรีดี พนมยงค์ สำหรับเด็กและเยาวชน	๒๑. ประธานอนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการสำนักวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง
๑๖. ประธานอนุกรรมการฝ่ายพิธีกรรมทางศาสนา	๒๒. ประธานอนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์
๑๗. ประธานอนุกรรมการฝ่ายจัดประกวดภาพยนตร์ รางวัลพระเจ้าช้างเผือก	๒๓. ประธานอนุกรรมการฝ่ายประสานงาน
๑๘. ประธานอนุกรรมการฝ่ายรางวัล ปรีดี พนมยงค์ สำหรับบุคคลผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านประชาธิปไตยและสันติภาพ	๒๔. นางซุสลิพร เกษโกวิท
๑๙. ประธานอนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการอนุสรณ์สถาน ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์	๒๕. นางศุภฎี บุญทัศน์กุล
๒๐. ประธานอนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการอนุสรณ์สถาน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	๒๖. นายประณิต ภูมิถาวร
๓๒. นายพนม เอี่ยมประยูร	๒๗. นายวิชณุ วัญญู
๓๓. นายพิภพ ธงไชย	๒๘. นางวาณี สายประดิษฐ์
๓๔. นางสาววรรณิ์ สรราญเวทย์	๒๙. นายสันต์ หัตถิรัตน์
๓๕. นายกมล กมลตระกูล	๓๐. นายสุรพล นิติไกรพจน์
	๓๑. นายเหวง โตจิราการ
	กรรมการและเลขานุการ
	คณะกรรมการดำเนินงานภาครัฐ
	กรรมการและเลขานุการ
	คณะกรรมการดำเนินงานภาคเอกชน
	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
	คณะกรรมการดำเนินงานภาครัฐ
	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
	คณะกรรมการดำเนินงานภาคเอกชน

คณะอนุกรรมการดำเนินงาน

๑. อนุกรรมการฝ่ายศึกษา วิจัยและประมวลผลงานของศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์	ผู้อำนวยการสถาบันปรีดี พนมยงค์	ประธานอนุกรรมการ
๒. อนุกรรมการฝ่ายดำเนินการเสนอชื่อ ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ต่อองค์การศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ	นายวิเชียร วัฒนคุณ	ประธานอนุกรรมการ
๓. อนุกรรมการฝ่ายจัดทำของที่ระลึก ดวงตราไปรษณียากรและเหรียญกษาปณ์	อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	ประธานอนุกรรมการ
๔. อนุกรรมการฝ่ายวิชาการ	รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	ประธานอนุกรรมการ
๕. อนุกรรมการฝ่ายการเงินและจัดหาทุน	นางสาววารี หะวานนท์	ประธานอนุกรรมการ
๖. อนุกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์	นายมานิจ สุขสมจิตร	ประธานอนุกรรมการ
๗. อนุกรรมการฝ่ายศิลปวัฒนธรรม	นายศักดิ์ชัย บำรุงพงศ์	ประธานอนุกรรมการ

๔. อนุกรรมการฝ่ายนิทรรศการ
นายชาณุวิทย์ เกษตรศิริ ประธานอนุกรรมการ
๙. อนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก
นายสัมพัทธ์ พึ่งประดิษฐ์ ประธานอนุกรรมการ
๑๐. อนุกรรมการฝ่ายจัดทำสื่อเผยแพร่เกียรติคุณรัฐบุรุษอาวุโส ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์
สำหรับเด็กและเยาวชน
ผู้แทนมูลนิธิเด็ก ประธานอนุกรรมการ
๑๑. ประธานอนุกรรมการฝ่ายพิธีกรรมทางศาสนา
นายสันติสุข โสภณสิริ ประธานอนุกรรมการ
๑๒. ประธานอนุกรรมการฝ่ายจัดการประกวดภาพยนตร์รางวัลพระเจ้าช้างเผือก
นายโตม สุวงศ์ ประธานอนุกรรมการ
๑๓. ประธานอนุกรรมการฝ่ายรางวัลปรีดี พนมยงค์ สำหรับบุคคลผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านประชาธิปไตย
และสันติภาพ
นายเสม พริ้งพวงแก้ว ประธานอนุกรรมการ
๑๔. อนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการอนุสรณสถาน ๑๐๐ ปี
รัฐบุรุษอาวุโส ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์
นายพิภพ ธงไชย ประธานอนุกรรมการ
๑๕. อนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการอนุสรณสถาน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
นายสุภัทร สุคนธวัธ ประธานอนุกรรมการ
๑๖. อนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการสำนักวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง
นายกิตติศักดิ์ ปภักติ ประธานอนุกรรมการ
๑๗. อนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์
นายสุริชัย หวันแก้ว ประธานอนุกรรมการ
๑๘. อนุกรรมการฝ่ายประสานงาน
นายพนม เขียมประยูร ประธานอนุกรรมการ

ให้คณะกรรมการที่ตั้งขึ้นนี้ มีอำนาจหน้าที่ในการดำเนินงานฉลอง ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ให้เป็นไปโดยเรียบร้อย และในการนี้ให้มีอำนาจแต่งตั้งคณะกรรมการเพิ่มเติมเพื่อดำเนินการใดๆได้ตามที่เห็นสมควร

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๐

(พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ)
นายกรัฐมนตรี

คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี

ที่ ๑๔๕/๒๕๔๐

เรื่อง แต่งตั้งกรรมการเพิ่มเติมในคณะกรรมการจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส
นายปรีดี พนมยงค์ และคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ

ตามที่ในวันที่ ๑๑ พฤษภาคม ๒๕๔๓ จะเป็นวาระครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาลของรัฐบาลอาวุโส
นายปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นผู้ที่มีคุณูปการอย่างใหญ่หลวงแก่ประเทศชาติและราษฎรไทย และได้มี
คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ ๓๖๐/๒๕๔๐ ลงวันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๕๔๐ แต่งตั้งคณะกรรมการจัดงาน
ฉลอง ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ไปแล้วนั้น

เพื่อให้การจัดงานฉลองในวาระดังกล่าว ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย บรรลุวัตถุประสงค์
ที่ตั้งไว้ นายกรัฐมนตรีจึงมีคำสั่ง ดังต่อไปนี้

๑. ให้ปรับปรุงชื่อคณะกรรมการฯ เป็นคณะกรรมการจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส
นายปรีดี พนมยงค์

๒. ให้แต่งตั้งกรรมการเพิ่มเติมในคณะกรรมการจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส
นายปรีดี พนมยงค์ และคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ดังนี้

คณะกรรมการที่ปรึกษา

.....

นายอดุล วิเชียรเจริญ

คณะกรรมการอำนวยการ

.....

นายบรรณิทธิ เศรษฐบุตร

รองประธานกรรมการอำนวยการ

คณะกรรมการดำเนินงาน

.....

๑. นายบรรณิทธิ เศรษฐบุตร

รองประธานกรรมการดำเนินงานภาครัฐ

กรรมการ

๒. นางจรรพพร ไวยนันท์

๗. นายครรชิต ตัมพานัน

๓. นายจรัญวัฒน์ สันตะบุตร

๘. นายภูวดล ทรงประเสริฐ

๔. นายโชคชัย สุทธาเวศ

๙. นางสุทธาสินี วัชรบูรณ์

๕. นายสมเกียรติ อภิญาชวน

๑๐. นายอนันต์ วิริยะพินิจ

๖. นายบัณฑิต ลำชา

.....

๑. คณะอนุกรรมการฝ่ายศึกษา วิจัยและประมวลผลงานของนายปรีดี พนมยงค์

๑. ผู้อำนวยการสถาบันปรีดี พนมยงค์

ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๒. นายนิคม จันทรวิฑูร

๑๐. นายสะอาด พิมพ์สวัสดิ์

๓. นายกนต์ธีร์ ศุภมงคล

๑๑. นายระวิ ฤกษ์จำนง

๔. นายปรีดี เกษมทรัพย์

๑๒. นายสัจด์ ศรีวณิก

๕. นายศักดิ์ดิษฐ์ บำรุงพงศ์

๑๓. นายศุขปรีดา พนมยงค์

๖. นายวิชิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร

๑๔. นายฉัตรทิพย์ นาถสุภา

๗. นายประชุม โฉมฉาย

๑๕. นายชาญวิทย์ เกษตรศิริ

๔. นายสมจิตต์ อินสิงห์

๑๖. นายชัยวัฒน์ สถาอานันท์

๙. นายสัมพันธ์ พึ่งประดิษฐ์

๑๗. นางสาวปราณี กุรุพินทารักษ์

อนุกรรมการและเลขานุการ

๒. คณะอนุกรรมการฝ่ายดำเนินการเสนอชื่อ นายปรีดี พนมยงค์ ต่อองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ

๑. นายวิเชียร วัฒนคุณ

ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๒. ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ

๗. ผู้อำนวยการกองการสังคม

๓. รองปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

กรมองค์การระหว่างประเทศ

๔. อธิบดีกรมองค์การระหว่างประเทศ
กระทรวงการต่างประเทศ

กระทรวงการต่างประเทศ

๕. รองอธิการบดีฝ่ายวิเทศสัมพันธ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

๘. ประธานชมรม ต.ม.ธ.ก. ล้มพันธ์

๖. ผู้อำนวยการกองสัมพันธ์ต่างประเทศ
สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

๙. ผู้แทนสมาคมธรรมศาสตร์
ในพระบรมราชูปถัมภ์

๑๑. นายประณิต ภูมิถาวร

อนุกรรมการและเลขานุการ

๑๒. นางสาวสุทธิลักษณ์ จงอุดมสุข

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๓. คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดทำของที่ระลึก ดวงตราไปรษณียากรและเหรียญกษาปณ์

๑. อธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๒. นางยุพิน โกศวิฑิตยกุล

๔. นายหริรักษ์ สุตะบุตร

๓. นายภัทรพงศ์ ศรีเชียรอินทร์

๕. นายอัคนี อรัญยานนท์

๖. นายคณิต พิฆาณิชย์

อนุกรรมการและเลขานุการ

๗. นางสาวสมศรี กันตพงศ์

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๔. คณะอนุกรรมการฝ่ายวิชาการ

๑. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๒. นายจรัญ โฆษณานันท์

๖. นายพนม เอี่ยมประยูร

๓. นายชัยวัฒน์ บุนนาค

๗. นางวาณี สายประดิษฐ์

๔. นายนครินทร์ เมฆไตรรัตน์

๘. นายสมคิด เลิศไพฑูรย์

๕. นางสาวนวลฉวี สุธรรมวงศ์

๙. นายสันติสุข ไสภณศิริ

๑๐. นางสุภาพ ดวงใส

อนุกรรมการและเลขานุการ

๑๑. นางชนันดา ชีญะวุฒิ

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๕. คณะอนุกรรมการฝ่ายการเงินและจัดหาทุน

อนุกรรมการที่ปรึกษา

๑. นายกลสมาศธรรมศาสตร์

๔. นายพนัส สิมะเสถียร

๒. นายดำรงดี กฤษณมระ

๕. นายสุธี สิงห์เสน่ห

๓. นายประมวล สภาวสุ

๖. คุณวารี ทะวานนท์

ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๗. นางจารุพร ไวยนันท์

๑๔. นายสงคราม ชัยประวัติดำรงค์

๘. นายชัชวาลย์ ศรีศรี

๑๕. นายสม จาตุศรีพิทักษ์

๙. นายทองมา หงส์ลดารมภ์

๑๖. นายสมชาย สกุลสุวรรณ์

๑๐. นายนิรศ ชัยสูตร

๑๗. นายสุชนันต์ จิรจิริยาเวช

๑๑. นางสาวประนอม ไหมวินวิพัฒน์

๑๘. นายอุทัย อัครพัฒน์กุล

๑๒. นายวิเชียร กลิ่นสุคนธ์

๑๙. ผู้อำนวยการกองคลัง

๑๓. นายวีระ มานะคงศิริชีพ

๒๐. หัวหน้างานการเงิน

๒๑. นางสาววรรณิ์ สำราญเวทย์

อนุกรรมการและเลขานุการ

๖. คณะอนุกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์

๑. นายมานิจ สุขสมจิตร

อนุกรรมการ

๒. นายกมล ฉายาวัฒน์
๓. นายบำรุง สุขพรรณ
๔. นางสาววิภา สุขกิจ
๕. นายสมหมาย ปาจิณัติ
๖. นายกำแหง ภริตานนท์
๗. นายวรวิทย์ ศรีอนันต์รักษ์
๘. นางผาณิต พูนศิริวงศ์
๙. นายวิทยา ตันทสุทธิ์
๑๐. นายสุวัฒน์ ทองธนากุล
๑๑. นายตลย์ ศิริกุลพิพัฒน์
๑๒. นายสมชาย กรสวนสมบัติ
๑๓. นายดำฤทธิ์ วิริยะกุล
๑๔. นายชวรงค์ ลิ้มปัทมาณี
๒๔. นางนุตรธยาติ โกศลศักดิ์

ประธานอนุกรรมการ

๑๕. นางวัชรินทร์ วาณิช
๑๖. นายสมเจตน์ ชวนชาติ
๑๗. นายคณิต พิชานิชย์
๑๘. นายมนูญ พุฒทอง
๑๙. นายคณิศ พันธวัชรราชเดช
๒๐. นายปราโมช สัมบุกร
๒๑. นายสมภพ ศรีสมวงศ์
๒๒. นางกรรณิการ์ วิริยะกุล
๒๓. นายทวีสิน สถิตยรัตน์ชิน
๒๔. นายสมณา นทีไวยยะ
๒๕. นายธวัชชัย ไพรินทรภา
๒๖. นางอุบล เปี้ยะล้อม
๒๗. นางสาวสุภาณี แก้วมณี

อนุกรรมการและเลขานุการ

๗. คณะอนุกรรมการฝ่ายศิลปวัฒนธรรม

๑. นายศักดิ์ชัย บำรุงพงศ์

อนุกรรมการ

๒. นายชูชาติ หมั่นอินกุล
๓. นายศักดิ์ ไยมือง
๔. นายนิติ กองเพียร
๘. นายสินธุ์สวัสดิ์ ยอดบางเตย

ประธานอนุกรรมการ

๕. นายสุพจน์ แจ่มเร็ว
๖. นางศุภกัญญา นุรักษ์กุล
๗. นายอำนาจ เอ็นสบาย

อนุกรรมการและเลขานุการ

๘. คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก

๑. นายสัมพันธ์ พึ่งประดิษฐ์

อนุกรรมการ

๒. นายระวี ฤกษ์จำนง
๓. นายกมล กมลตระกูล
๔. นายคณิต พิชานิชย์
๕. นายพิรุณ ฉัตรวนิชกุล
๙. นายสุภรณ์ พรหมพันธุ์
๑๐. นายสมชาย ทอมละอ

ประธานอนุกรรมการ

๖. นายวันชัย ตันติวิทยาพิทักษ์
๗. นายสมจิตต์ อินสิงห์
๘. นายสันติสุข โสภณศิริ

อนุกรรมการและเลขานุการ

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๙. คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดทำสื่อเผยแพร่เกียรติคุณ นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส สำหรับ
เด็กและเยาวชน

๑. นายพิภพ ธงไชย

ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๒. นายกมล กมลตระกูล

๗. นายธีรพัฒน์ อัครสังสิทธิ

๓. นางกาญจนา กาญจนสุด

๘. นางปริญญา ศรีธัญรัตน์

๔. นายจรัส ดิษฐาอภัย

๙. นายพิรุณ ฉัตรวานิชกุล

๕. นายชาญวิทย์ เกษตรศิริ

๑๐. นายรังสรรค์ ธนะพรพันธุ์

๖. นางดุขฤ์ บุญทัศนกุล

๑๑. นายสมบัติ บุญงามอนงค์

อนุกรรมการและเลขานุการ

๑๐. คณะอนุกรรมการฝ่ายพิธีกรรมทางศาสนา

๑. พระไพศาล วิสาโล

อนุกรรมการที่ปรึกษา

๒. นายสันติสุข โสภณสิริ

ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๓. นางสาวรุติมา คุณติรานนท์

๗. นายนิพนธ์ แจ่มดวง

๔. นายอรรถ บัณฑาส

๘. นายวรพงศ์ เวชมาลินนท์

๕. นางสาวนงลักษณ์ ตรงศิลป์

๙. นายสมเกียรติ มีธรรม

๖. นางสาวนารี แซ่ตั้ง

๑๐. นางสาวสิริวรรณ นิจเจริญ

๑๑. นายสุรสม ฤๅษณะจุฑา

อนุกรรมการและเลขานุการ

๑๐. คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดการประกวดภาพยนตร์รางวัลพระเจ้าช้างเผือก

๑. นายโตม สุวงศ์

ประธานอนุกรรมการ

๒. นายอดิศักดิ์ เชื้อรัตน์

รองประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๓. นางณิชา จริยะเศรษฐการ

๕. นายสินธุ์สวัสดิ์ ยอดบางเตย

๔. นายภาณุ อารี

๖. นางสาวชลิดา เอื้อบำรุงจิต

อนุกรรมการและเลขานุการ

๗. นางสาววิมลรัตน์ อรุณโรจน์สุริยะ

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๑๒. คณะอนุกรรมการฝ่ายรางวัลปรีดี พนมยงค์ สำหรับบุคคลผู้มีผลงานดีเด่นทางด้านประชาธิปไตย
และสันติภาพ

๑. นายเสม พริ้งพวงแก้ว

ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๒. นายโคทม อารียา

๕. นายมาร์ค ตามไท

๓. นายเดช พุ่มคชา

๖. นายวิชณุ วรรณุญ

๔. นางธีรนาถ กาญจนอักษร

๗. นายพิภพ ธงไชย

อนุกรรมการและเลขานุการ

๑๓. คณะอนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการอนุสรณ์สถาน ๑๐๐ ปี นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส

๑. นายพิภพ ธงไชย

ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๒. นางศุภฎี บุญทัศนกุล

๔. นายประเดิมชัย บุญช่วยเหลือ

๓. นายสมศักดิ์ สืบตระกูล

๕. นายชาณุวิทย์ อร่ามฤทธิ์

๖. นายอนันต์ วิริยะพันธุ์

อนุกรรมการและเลขานุการ

๗. นายก่อพงษ์ ดอนสกุล

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๑๔. คณะอนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการอนุสรณ์สถาน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

อนุกรรมการที่ปรึกษา

๑. นายวิเชียร กลิ่นสุคนธ์

๓. นายพระนาย สุวรรณรัฐ

๒. นายทิวา เงินยาว

๔. นายเฉลียว จรัสศรี

๕. นายสุภัทร สุคนธ์วัด

ประธานอนุกรรมการ

๖. นายปัญญา น้ำเพชร

รองประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๗. นายกฤษดา ณ ป้อมเพชร

๑๒. นายจรัส ดิษฐาภิรักษ์

๘. พันเอก (พ) ชัยนต์ อัมพุนันท์

๑๓. นางสาวนัยนา สุภาพัง

๙. นาย योगยศ เล็กกลาง

๑๔. นายสันติ จิยะพันธ์

๑๐. นายนิเวศ พันธุ์เจริญวรกุล

๑๕. นางสาวดวงใจ สุภาพัง

๑๑. นายสมยศ พฤกษาเกษมสุข

๑๖. นางสาวชลลดา บุญเกษม

อนุกรรมการและเลขานุการ

๑๕. คณะอนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการสำนักวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

๑. นายกิตติศักดิ์ ปรกติ

ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๒. นายอภิชัย พันธเสน

๖. นายธีรยุทธ บุญมี

๓. นายเกษียร เตชะพีระ

๗. นายพนม เอี่ยมประยูร

๔. นายชัยวัฒน์ สถาอานันท์

๘. นายวรพจน์ วิศรุตพิชญ์

๕. นายชาญวิทย์ เกษตรศิริ

๙. นายประชา หุตานุวัตร

๑๐. ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดปรีดี พนมยงค์

อนุกรรมการและเลขานุการ

๑๖. คณะอนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการความร่วมมือในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์

๑. นายสุริชัย หวันแก้ว

ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๒. นายไชยนต์ รัชกุล

๕. นางสาวพรเพ็ญ อันตระกูล

๓. นายเดช พุ่มคชา

๖. นายวิทยา สุจริตธนารักษ์

๔. นายบัณฑิต อ่อนคำ

๗. นางวิระดา สมสวัสดิ์

อนุกรรมการและเลขานุการ

๑๗. คณะอนุกรรมการฝ่ายประสานงาน

๑. นายพนม เอี่ยมประยูร

ประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๒. ประธานชมรม ต.ม.ธ.ก. สัมพันธ์

๔. นายสมเกียรติ วรปัญญาอนันท์

๓. นายพิภพ ธงไชย

๕. นายสินธุ์สวัสดิ์ ยอดบางเตย

๖. นางสาววรรณิ์ สำราญเวทย์

อนุกรรมการและเลขานุการ

๗. นางวิภา เกตสระ

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๘. นางสาววรรณวิภา แสงสารพันธ์

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ให้คณะกรรมการฝ่ายต่างๆ มีอำนาจหน้าที่ในการดำเนินการจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปี ชาตกาล
รัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์ ในส่วนที่เกี่ยวข้องให้เป็นไปโดยเรียบร้อย ทั้งนี้ให้แต่ละฝ่าย

๑. จัดทำแผนงานและรายละเอียดของงานที่จะจัดทำ โดยจะต้องอยู่ในขอบเขตของ
รายละเอียดของงานตามที่เสนอไว้ในโครงการ โดยเน้นว่าต้องเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้อง
ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์
๒. ระบุว่าเป็นแผนงานของฝ่ายใดและจัดลำดับความสำคัญก่อนหลังของแผนงานแต่ละเรื่อง
๓. จัดทำงบประมาณทั้งด้านรายรับและรายจ่าย รวมทั้งระบุแหล่งเงินทุนที่จะนำมาใช้จ่ายใน
การดำเนินการตามแผนงาน
๔. จัดทำตารางเวลาในการดำเนินงานแต่ละขั้นตอน
๕. เสนอแผนงานที่ได้จัดทำขึ้น ต่อคณะกรรมการดำเนินงานเพื่อพิจารณานำเสนอให้คณะ
กรรมการอำนวยการอนุมัติและให้ความสนับสนุน และ
๖. ดำเนินการตามแผนงานที่ได้รับอนุมัติให้เสร็จเรียบร้อยตามเวลาที่กำหนดไว้

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๐

(นายชวน หลีกภัย)

นายกรัฐมนตรี

คำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี

ที่ ๔๗/๒๕๔๒

เรื่อง แต่งตั้งกรรมการเพิ่มเติมในคณะกรรมการจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปี

รัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์

ตามที่ในวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ.๒๕๔๓ จะเป็นวันครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาลของศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ซึ่งเป็นผู้มีคุณูปการอย่างใหญ่หลวงแก่ประเทศชาติและราษฎรไทย และได้มีคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๓๖๐/๒๕๔๐ ลงวันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๕๔๐ แต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์ และคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรี ที่ ๑๔๕/๒๕๔๐ ลงวันที่ ๔ สิงหาคม ๒๕๔๐ แต่งตั้งกรรมการเพิ่มเติมในคณะกรรมการจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์ และคณะอนุกรรมการฝ่ายต่างๆ ไปแล้วนั้น

เพื่อให้การจัดงานฉลองในวาระดังกล่าว ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ นายกรัฐมนตรีจึงแต่งตั้งบุคคลดังมีรายนามต่อไปนี้ เป็นกรรมการเพิ่มเติมในคณะกรรมการจัดงานฉลอง ๑๐๐ ปี รัฐบุรุษอาวุโส นายปรีดี พนมยงค์ ดังต่อไปนี้

คณะกรรมการดำเนินงาน

รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร ทำพระจันทร์

กรรมการ

คณะอนุกรรมการ

๑. คณะอนุกรรมการฝ่ายนิทรรศการ

๑. นายชาญวิทย์ เกษตรศิริ

ประธานอนุกรรมการ

๒. นายสมชัย ศรีสุทธิยากร

รองประธานอนุกรรมการ

อนุกรรมการ

๓. นางสาวนวลฉวี สุธรรมวงศ์

๕. นางสาวสุดี เมฆา

๔. นายนครินทร์ เมฆไตรรัตน์

๖. ประธานชมรมนักศึกษาเรียนดีจากชนบท

๗. นางวนิดา จันทนทัศน์

อนุกรรมการและเลขานุการ

๘. นางสาวดาวเรือง แนวทอง

อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๒. คณะอนุกรรมการฝ่ายศิลปวัฒนธรรม

อนุกรรมการ

๑. นายสมชาย วัชรสมบัติ

๒. นายสาโรช เมือกสำลี

๓. คณะอนุกรรมการฝ่ายจัดทำหนังสือที่ระลึก

นางสาวสุรัสวดี หุ่นพยนต์

อนุกรรมการ

๔. คณะอนุกรรมการฝ่ายพิธีกรรมทางศาสนา

อนุกรรมการ

๑. นายศิริลักษณ์ บันบัวรุ่งกิจ

๓. นายจเร พันธุ์เปรื่อง

๒. นายคัมภีร์ ดิษฐกรณ

๔. นายศุภพงศ์ ขจรทิพย์

๕. คณะอนุกรรมการฝ่ายดำเนินการโครงการอนุสรณ์สถานจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

๑. นายสมศักดิ์ สืบตระกูล

ที่ปรึกษา

๒. นายนิเวศ พันธุ์เจริญวรกุล

รองประธานอนุกรรมการ

๓. นายบุญกุล ทานาค

อนุกรรมการ

๖. คณะอนุกรรมการฝ่ายดำเนินงานโครงการสำนักวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง

นายจรัส ดิษฐากิซัย

อนุกรรมการ

๗. คณะอนุกรรมการฝ่ายประสานงาน

นายโชคชัย สุทธาเวศ

อนุกรรมการ

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๒๔ เมษายน พ.ศ.๒๕๔๒

(นายชวน หลีกภัย)

นายกรัฐมนตรี

ประกาศ อานันทมหิดล

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้
ประกาศว่า

โดยที่ทรงพระราชดำริเห็นว่า นายปรีดี พนมยงค์ ได้เคยรับหน้าที่บริหาร
ราชการแผ่นดินในตำแหน่งสำคัญๆ มาแล้วหลายตำแหน่ง จนในที่สุดได้รับความ
เห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์
และปรากฏว่า ตลอดเวลาที่นายปรีดี พนมยงค์ ดำรงตำแหน่งเหล่านี้ ได้ปฏิบัติ
หน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต และด้วยความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระ
มหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ ทั้งได้แสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ในความปรีชา
สามารถบำเพ็ญคุณประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติเป็นอันมากประการ

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ยกย่องนายปรีดี พนมยงค์ ไว้ในฐานะ
รัฐบุรุษอาวุโส และให้มีหน้าที่ปรึกษากิจราชการแผ่นดิน เพื่อความวัฒนาถาวร
ของชาติสืบไป

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๘

เป็นปีที่ ๑๒ ในรัชกาลปัจจุบัน

ผู้รับสนองพระบรมราชโองการ

ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช

นายกรัฐมนตรี

(ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๖๒ ตอน ๗๐ วันที่ ๑๑ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๘)

ที่ กต 0804/3367

กระทรวงการต่างประเทศ
ถนนศรีอยุธยา กทม. 10400

23 พฤศจิกายน 2542

เรื่อง องค์การยูเนสโกประกาศให้สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และ ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ เป็นบุคคลสำคัญของโลก
เรียน ประธานคณะกรรมการฝ่ายดำเนินการเสนอชื่อศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ต่อองค์การยูเนสโก (ดร.วิเชียร วัฒนคุณ)
อ้างถึง หนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ ทม 0701/4392 ลงวันที่ 24 กันยายน 2542

ตามหนังสือมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ที่อ้างถึงแจ้งมติของคณะกรรมการฝ่ายดำเนินการเสนอชื่อศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ต่อองค์การยูเนสโก มอบหมายให้ ดร. วิเชียร วัฒนคุณ ประธานอนุกรรมการฯ และ ดร.ประณีต ภูมิถาวร อนุกรรมการและเลขานุการ เดินทางไปร่วมสังเกตการณ์และติดตามการประชุมคณะกรรมการบริหาร ครั้งที่ 157 ขององค์การยูเนสโก ระหว่างวันที่ 5 - 22 ตุลาคม 2542 ความแจ้งอยู่แล้วนั้น

กระทรวงการต่างประเทศได้รับรายงานจากสถานเอกอัครราชทูต ณ กรุงปารีสว่า เมื่อวันที่ 30 ตุลาคม 2542 ที่ประชุมคณะกรรมการ (Commission) 1 ของการประชุมสมัชชาสามัญ (General Conference) ขององค์การยูเนสโก ได้พิจารณารับรองการเสนอให้สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และศาสตราจารย์ ดร. ปรีดี พนมยงค์ รัฐบาลไทย เป็นบุคคลสำคัญของโลก ตามการเสนอของคณะกรรมการบริหาร (Executive Board) และ เมื่อวันที่ 16 พฤศจิกายน 2542 ในที่ประชุมสมัชชาสามัญ (General Conference) ครั้งที่ 30 ขององค์การยูเนสโก ได้มีมติประกาศให้สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีและศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ รัฐบาลไทย เป็นบุคคลสำคัญของโลกอย่างเป็นทางการแล้ว และจะมีการจัดพิมพ์การเฉลิมฉลองบุคคลและเหตุการณ์สำคัญเป็นรูปเล่มเพื่อแจกจ่ายประเทศสมาชิกขององค์การยูเนสโกต่อไปโดยองค์การยูเนสโกจะเข้าร่วมเฉลิมฉลองด้วย

จึงเรียนมาเพื่อโปรดทราบ

ขอแสดงความนับถือ

(นายชูชัย เกษมสานติ)

รองปลัดกระทรวงฯ ปฏิบัติราชการแทน
ปลัดกระทรวงการต่างประเทศ

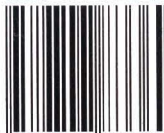
กรมองค์การระหว่างประเทศ
กองการสังคม
โทร. 643-5065, 643-5066
โทรสาร 643-5064

“นายปรีดี พนมยงค์ วิเคราะห์สถานการณ์และปัญหาได้ถูกต้อง
และแม่นยำทุกประการ สัจธรรมได้ปรากฏอย่างชัดเจนที่สุดว่า
ปฏิบัติการทางทหารของเสรีไทยในทุกแง่และทุกระดับ
ได้ช่วยรักษาเอกราชและอธิปไตยของชาติเอาไว้ได้สำเร็จ
ด้วยความประทับใจในปฏิบัติการทางทหารของเสรีไทย
สัมพันธมิตรได้รับรองเอกราชและอธิปไตยของไทยภายหลังสงคราม
โดยประเทศไทยไม่ต้องตกเป็นประเทศผู้แพ้สงคราม
รัฐบาลไทยไม่ต้องยอมจำนน
กองทัพไทยไม่ต้องวางอาวุธ และไทยไม่ต้องถูกยึดครอง”

จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลองครบรอบ ๑๐๐ ปี ชาตกาล
นายปรีดี พนมยงค์ รัฐบุรุษอาวุโส
(๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๓ - ๑๑ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๓)
และในวาระที่องค์การยูเนสโก
บรรจุชื่อไว้ในปฏิทินการเฉลิมฉลองบุคคลสำคัญของโลก
(ค.ศ. ๒๐๐๐ - ค.ศ. ๒๐๐๑)

ISBN 974-7833-5

9 789747 83369